

DET NATIONALE SORGCENTER

Kalaallit Nunaanni Aliasunneq

- Aliasunneq pillugu misissuineq aliasunnermillu nalaataqartut neqeroorutillu pillugit qulaajaaneq

Allaaserinnittut: Tina Graven Østergaard (DNS), Birgitte Grube (DNS) aamma Christina Viskum Lytken Larsen (SDU)

EQIKKAANEQ.....	3
1 AALLAQQAASIUT.....	5
1.1 KAJUMISSUSEQ, AJORNARTORSIUT SIUNERTARLU	5
1.2 DET NATIONALE SORGCENTER / BØRN, UNGE & SORG PILLUGU.....	6
1.3 SULEQATIGISAT	7
2 ALIASUNNERUP SUNNIUTAI PISSUSISSAMISOORTUT ANINGORUMINAATSULLU	8
2.1 ALIASUNNERMI QISUARIAATIT PISSUSISSAMISOORTUT.....	8
2.2 ALIASUNNERMI QISUARIARNERLUNNERIT	8
2.3 ALIASUNNERUP SUNNIUTAI ANIGORUMINAATSUT PILLUGIT PISSUTSIT AARLERINARTUUSINNAASUT	9
3 KALAALLIT NUNAAT PILLUGU TUNULIAQUTAASUT	11
3.1 KALAALLIT NUNAAT PILLUGU NAATSUMIK.....	11
3.2 MISISSUINERUP NUNAMI KILLILERNEQARNERA.....	12
3.3 KALAALLIT NUNAANNI PISSUSISSAMISUUNNGITSUMIK TOQUSUT QIMATAASULLU	12
4 PERIUSEQ.....	18
4.1 MISISSUEQQAARNERIT	18
4.2 KALAALLIT NUNAANNI KISITSISIT ATORNAGIT ATORTUSSANIK PISSARSINIARLUNI MISISSUINEQ	19
5 MISISSUEQQISSAARNEQ	21
5.1 KALAALLIT NUNAANNI ALIASUNNEQ PILLUGU KISITSISIT ATORNAGIT ATORTUSSANIK PISSARSINIARLUNI MISISSUEQQISSAARNEQ	21
5.2 KALAALLIT NUNAANNI ALIASUNNERMUT TUNNGASUNI SULIAQARTUT PILLUGIT QULAAJAANEQ	26
5.3 ALIASUNNERMUT TUNNGASUNI ATAQATIGIINNEQ	43
6 INERNILINEQ	51
7 ILANNGUSSAT	56

TOCSaqqaaani assimik piginnittussaataasoq: John W. Poole/NPR: Nuummi iliveqarfimmi nalunaaqutsiinerit apummilu orpikkat.

Tabelit Takussutissiallu

TABEL 1: ALIASUNNERMI QISUARIAATSIT

TABEL 2: NALUNAARSUINERIT PILLUGIT TABELI - IMMINUT TOQUTTUNIT QIMATAASUT ARTORSARTITSINERILLU ALLAT

TAKUSSUTISSIAQ 1: ALIASUNNEQ ATAATSIMUT TAAGUUTITUT

TAKUSSUTISSIAQ 2: NUNAP ASSINGA KOMMUNILLU NALUNAARSORNERI, KALAALLIT NUNAAT

TAKUSSUTISSIAQ 3.1: QIMATAASUT TARNIKKUT ERSIUTAAT

TAKUSSUTISSIAQ 3.2: QIMATAASUT IMMINUT TOQUNNISSAMIK EQQARSAATEQARTUT PISSUSILERSUUTAAT

TAKUSSUTISSIAQ 4: APERSUINERMI SAMMISAT

TAKUSSUTISSIAQ 5: ALIASUNNERUP ATUUNNERANUT TAKUSSUTISSIAQ

TAKUSSUTISSIAQ 6: KALAALLIT NUNAANNI ALIASUNNERMUT TUNNGASUT ATAQATIGIINNERI

Siulequt

"Kalaallit Nunaat pillugu ilisimasaqanngilagut, kisianni aliasunneq aamma aliasuttunik katsorsaaneq pillugu ilisimasaqarpugut. Aliasunneq annaasaqarnerlu pillugit ilisimasasi isiginnittaasisilu pillugit avitseqatigerusuppitigut? "Taamatut suliniummi matumani apersuinerit tamangajammik aallartinneqartarput. Kalaallit Nunaat pillugu aamma Kalaallit Nunaanni aliasunneq pillugu inunnit tamanit apersorlugit naapitatsinnit oqaluttuutsillutalu ilinniartfigisatsinnit piginnaasaqartorpassuarnit tunisiumatuunillu suliniuterput tigulluarneqarpoq.

Misissuinermi apersugarpassuatsinnut tamanut QUJANARUJUSSUAQ - immikkut ilisimasallit, ilisimatuut, peqqinnissaqarfimmi sulisut, atuartitsisut aamma isumaginnittoqarfinni suliatigut ilinniarsimasut, palasit, politiit, pisortat, qinikkat, kattuffinni sulisut, oqartussaasoqarfiit assigiinngitsunik suliallit akornanni atorfillit - piffissaqarfigigatsigut aamma Kalaallit Nunaanni annaasaqarnermik aamma inunnik aliasuttunik suliat aqqutigalugit annertuumik paasisimasassinnik misilittagassinnillu avitseqatigigatsigut, kisianni aamma nammineq annaasaqarsimaneq aliasunnerlu pillugit inuttut, artornartunik unneqqarittumillu oqaluttuassinnut.

Aammattaaq Kalaallit Nunaanni, Norgemi Danmarkimilu, Ilisimatusarfimmi Steven Arnfjord, Statens Institut for Folkesundhedimi Center for Folkesundhed i Grønlandimi (SDU) Christine Ingeman-imut suliniut pillugu nalissaqanngitsumik suleqatigisatsinnut QUJANARUJUSSUAQ. Anne Silkviken, SANKS - Samisk Nasjonal Kompetansetjenestesenter - psykisk helsevern og rus i Norge. Projekt Arktisk Aldring (AgeArc), Tenna Jensenimit, Københavns Universitet aamma Kamilla Nørtoft Københavns Universitet aamma KADK. Immikkut Christina Viskumimut qujavugut Lytken Larsenimut, Statens Institut for Folkesundhedimi Center for Folkesundhed i Grønland (SDU) QUJANAQ, suliaqarnerput tamaat nalissaqanngitsumik siunersiupeqatigisakkatsinnut nalunaarusiamilu atuakkioqataasimasunut.

Aamma The Nordic Arctic Cooperation Programme 2017-2018 aqqutigalugu misissuinermit aningaasatigut ikiuussimanermut Nunani Avannarlerni Ministerit Siunnersuisoqatigiivinut QUJASSUTEQASSAAGUT.

Nalunaarusiami matumani Kalaallit Nunaanni toqusoqarnerani aliasunneq annaasaqarnerlu annertuumik inuiaqatigiinnillu samminiarsimavarput. Inuit ikittut imminnullu qanittut akornanni imminut tuquuttunut qanigisaminnut amerlanerussuteqartut annaasaqarsimappata katsorsarneqartariaqartumik anigoruminaatsumillu aliasunneq sunniuteqalersinnaalluni taava ataasiakkaat annaasaat tamarmiusunut annaasanngortarpoq, annaasaqarnerullu aliasunnerullu annertussusaat kingunerisaallu imermi nugalittutuulli siaruariartulerlarlutik. Taamaattumik aliasunneq aliasunnerullu suliarineqarnera Kalaallit Nunaanni inuiaqatigiinnit sammineqarnissaa pisariaqarpoq.

Eqikkaaneq

Misissuinermi matumani Kalaallit Nunaanni aliasunnerup sunniutai katsorsarneqartariaqartut anigoruminaatsullu ajornartorsiutaasut ilungersunartut ilimanarnerulersitsivoq, aalajangersimasumik annertussuseqalersinnaasut katsorsarneqartariaqartullu. Aliasunnerup sunniutaanik anigoruminaatsunik pitsaaliuinissamut katsorsaanissamullu siunnerfilerneqartunik suliniuteqarnissamut annertuumik pisariaqartitsisoqarpoq, malunnartumillu immikkut inuttut atugarliortuni, tassunga ilanngullugit imminut toquttunut qimagaasut aamma meeqqanut inuusuttunullu.

Aliasunnerup aamma aliasunnerup sunniutaanik ataqtigiiissaakkamik aamma oqartussaasoqarfiit assigiinngitsunik suliallit akornanni suleqatigiinnermik ukkatarinninnissap qulakkeerneqarnissaa annertuumik pisariaqartinneqartoq nalunaarusiaq manna tunngavigalugu inerniliivugut, taannalu aliasunnermut suliaasaqarfimmik pingaarnertigut maleruagassat tunngavigalugit politikkikkullu salliutillugu suliarineqartussatut aallartissaaq. Isumaginnittumik arlalinnik sammivilimmik suliniuteqarnissaq periuseqarnissarlut qimataasorpasut aliasunnermikkut napparsimalersimasut imaluunniit aliasunnermikkut napparsimalersinnaasunik siumut sammisumik naammattumik aqqissugaasumillu paaqqutarilluarneqarnissat qulakkeerniarlugu taamatut salliussisoqartariaqarpoq.

Suliniutit pisariaqartut ukuupput:

- Siullermik aarlerinartorsiornerusut salliutillugit (imminut toquttunit qimagaasut aamma meeqqat/inuusuttullu) kulturikkut tulluarsagaasumik, ataavartussamik immikkullu sammisaqartumik ineriartortitsineq pilersitsinerlu. Aallartinneraniit siaruartissinnaaneranut periarfissat atortorissaarutillu eqqarsaatigineqariissapput (assersuutigalugu internetti tunngavigalugu aliasuttunik katsorsaaneq).
- Aliasunnerup sunniutaanik pitsaaliuiniarnermik katsorsaanermillu ukkataqarneq ilanngutsinniarlugit aamma ii) tamanut artorsaatitut arlalissuarnut sammisumik katsorsaariaatsit ineriartortinniarlugit tarnip pissusaatigut katsorsaanissamut neqeroorutit pioreersunik suliatigut ataqtigiiissarnerinik pilersitsineq.
- Aliasunnerup sunniutaanik anigoruminaatsut nassaarinnissat, pitsaaliornissat, uppersarinnissat katsorsarnissaallu qulakkeerniarlugu ingerlataqarfinni tamani (isumaginnittoqarfik, peqqinnissaqarfik, ilinniartitaaneq il.il.) suliatigut passussinnikkullu najoqqutassanik inerisaaneq atulersitsinerlu.
- Aliasunnermut tunngasunik ingerlataqartut pillugit piginnaangorsaaneq siunnersiuisarnerlu pillugit ataatsimoortumik pilersaarummik inerisaaneq immikkoortut pioreersut aamma aliasunnermut tunngasuni neqeroorutit iluanni ineriartortitsineq najukkanilu piginnaasanik atulernissaannik sammisaqartoq.

Inuit amerlassusaat suliatigullu ilinniarsimasut amigaataanerat eqqarsaatigalugit suliniuteqarfiusunut sisamaasunut tamanut atuuppoq aliasunneq aamma aliasunnerup sunniutai anigoruminaattut periusissianut, iliuuseqarnissamut pilersaarutitut suliniutinullu pioreersunut ilanngunneqassammata, taamaalilluni suliniutit ilanngutitsisut ataqtigiiissagaasullu anguneqarlutik, tamarmik Kalaallit Nunaanni aliasunnermut tunngasut kinguneqarsinnaanerata annertusinissanut iluaqutaasut.

Siunnersuutikkut qulaani allassimasukkut periarfissat pitsaanerulersinneqassapput, taamaalilluni Kalaallit Nunaanni aliasunnermut tunngasuni ataqtigiiissarineq ataqtigiiinnerlu pisariaqartoq qulakkeerneqarluni, qimataasut piffissaq eqqorlugu ikiorneqarnissamut katsorsarneqarnissamulluunniit periarfissaqassallutik.

Ilaatigut katsorsaarnissamut neqeroorutit sukkasuumik qulakkeernissaannut pisariaqartitsineq nukinginnartoq sillimaffigalugu ilaatigullu ingerlataqarfinni assigiinngitsuni suliniutinilu pioreersuni atasinnaasumik ataqatigiisumillu aliasunnermut tunngasuni ineriartortitsisoqarnissaa qulakkeerniarlugu pingaarnersiorneqartumut immikkoortunullu aggugaasumik suliniutit pisariaqartut piviusunngortinnissaannut siunnersuuteqarpugut:

Immikkoortoq siullermi siunnersuutigineqarpoq meeqqat inuusuttullu sammineqassasut:

Isumaginninnermik Aqutsisoqarfiup illuataani aliasunnermut tunngasuni immikkut ilisimasaqartunik najukkani pilersitsinissaa. Katsorsaariaaseq tamakkiisoq (aliasunneq, innarliineq, imigassaq) ineriartortinneqarluni aamma suliniuteqarfiit attuumassuteqartut suleqatigeqqissaarlugit meeqqanut inuusuttunullu qimataasunut misilerarneqarnissaa. Meeqqanik/inuusuttunik tamakkiisumik katsorsaarnerup siaruartinnissaanut pilersarusiortoqassaaq (telemedicin/nunap immikkoortuni katsorsaaviit), tassunga ilanngullugu aamma katsorsaarnissamut neqeroorutini attuumassuteqartuni allani katsorsaariaatsit piviusunngortinneqarnissaa. Sorglinjen.dk-ip Kalaallit Nunaannut aamma atuutsinneqalersinnaanissaa. Aliasunnermut tunngasuni ingerlataqartut pillugit piginnaanngorsaaneq siunersiuisarnerlu pillugit pilersaummik inerisaaneq aamma immikkut ilinniarsimasunik aliasunnermik katsorsaasunik aamma aliasunnermi siunnersortinik immikkut ilinniartitsineq aallartinneqarnissaa.

**Immikkoortut aappaanni siunnersuutigineqarpoq sammisaqarneq assigiinngitsunik ukiulinnik immi-
toquttunut qimagaasunut annertusineqassasoq:**

Katsorsaariaaseq tamakkiisoq (aliasunneq, innarliineq, imigassaq) ineriartortinneqarluni aamma suliniuteqarfiit attuumassuteqartut suleqatigeqqissaarlugit assigiinngitsunik ukiulinnut qimataasunut misilerarneqarnissaa. Siaruartinnissaa pillugu pilersarusiorneq, tassunga ilanngullugu katsorsaarnissamut neqeroorutini attuumassuteqartuni allani atulersitsineq. Nunap immikkoortuini kommunimi tunngaveqarsinnaasunik 'katsorsaavinnik' aliasunnermut tunngasunik piginnaasalinnik inerisaaneq pilersitsinerlu, aliasunnermut tunngasuni najukkani siunnersuinnermik, ataqatigiisarinermik ilisimasanillu piorsaanermi siuttuusussat.

**Immikkoortut pingajuanni siunnersuutigineqarpoq sammisaqarneq ingerlataqarfinnut assigiinngitsunut
ataqatigiisumillu aliasunneq pillugu upalungaarsimaffinnut allineqassasoq:** Aliasunnerup sunniutaanik anigoruminaatsut nassaarinissaa, pitsaaliornissaa, uppernarsarnissaa katsorsarnissaallu qulakkeerniarlugu ingerlataqarfinni tamani suliatigut passussinikkullu najoqqutassanik inerisaaneq atulersitsinerlu. Peqatigisaanik immikkoortut neqeroorutillu pioreersut iluanni najukkani piginnaasatigut aaqqissugaasumik piginnaanngorsaaneq aallartinneqassaaq.

1 Aallaqqaasiut

1.1 Kajumissuseq, ajornartorsiut siunertarlu

Det Nationale Sorgcenter / Børn, Unge og Sorg¹ Danmarkimi aliasunnermut tunngasuni ukiunik 20-ngajannik misilittagaqarpoq. Immikkut ilisimasalittut katsorsaasarpugut aamma ilisimatusarnermik, ilisimasanik ingerlatitseqqinnermik suliaqarpugut aamma suliatigut ilinniarsimasunut pikkorissaasarluta. Inuit pisariusunik aliasunnerup sunniutaanik atugaqartut nassaarinissaannut siunnerfeqartumillu piffissarlu eqqorlugu katsorsarnissaannut pisariaqartumik aliasunnerup sunniutai pissusissamisoortut aamma anigoruminaatsut akornanni pisariaqartumik immikkoortinnissaasa qulakkeerneqarnissaat soqutigisorujussuuarput.

Det Nationale Sorgcenteri qimagaasuni aliasunnerup sunniutai pissusissamisoortut aamma anigoruminaatsut akornanni pisariaqartumik immikkoortinnissaannut suliatigut ilinniarsimasuusut eqqortumik piginnaasaqarnerat qulakkeerniarlugu ilaatigut pilersinneqarnikuuvoq. Danmarkimi Sundhedsstyrelsen maannakkut aliasunnerup sunniutaanik anigoruminaatsunik sammisaqalernera immikkoortumilu pisortatigoornerusumik najoqqutassanik inerisaalernera allanut naleqqiullugu nutaajuvoq. Tamanna pivooq nappaammik suussusiliinerup "Prolonged Grief Disorder" (kalaallisut "ataavartumik aliasulerneq") WHO'p ICD 11 Diagnosemanualini [1] 2018-imi ilanngunneqarmat.

Pissusissamisoortumik aliasunnerup sunniutaasa aamma aliasunnerup sunniutaasa anigoruminaatsut akornanni immikkoortitsisoqarpoq, ataavartumik aliasuuteqalernertut, nikallungalernertut, PTSD-tut, annilaanganertut timikkullu kingunerlutsisutut atornerqartartut katsorsarneqartariaqartullu. Aliasunneq pillugu ilisimatusarnerup tikkuarpaa qimataasut ilai i) toqusoqarnera pillugu pisut, ii) inuttut atukkat aamma iii) toqusumut attuumassutaasut pissutigalugit aarlerinartorsiornerulersinnaasut.

Ukiuni kingullerni suliffeqarfippu Kalaallit Nunaanni ilinniartitsisuniit amerlanerusunik saaffigineqartalersimavoq, ilaqutariinni nunaqqatigiinnilu sakkortuumik annaasaqarnermik misigisaqarsimasunut atuartunut aliasuuteqartut pillugit aallartitsinissamut atatillugu suliatigut ilinniagaqarsimanitsinnik siunnersuinissatsinnillu ujartuullutik. Saaffiginninnerit ersersippaat Kalaallit Nunaanni aliasunnerup sunniutai anigoruminaatsut pillugit ajornartorsiutinik peqarsimasooq aamma immikkuullarissuusut immaqalu arlalissuusut. Tassunga ilanngullugu siunnerfeqartumik ikiorserneqarnissamut immaqaa periarfissaqannginneq. Aliasunneq pillugu soqutigisaqarpugut, taamaattumillu Kalaallit Nunaanni aliasunnermut tunngasunik erseqqinnerusumik misissuiniarluta.

Danmarkimi qimataasut 10-20 %-iisa missaat qanigisaminnik annaasaqarnermi kingorna aliasunnerup sunniutaanik anigoruminaatsunik katsorsarneqartariaqartunik atugaqalersarput [2-4]. Annertuumik imigassamik ikiaroornartumillu atornerluinermik, kinguaassiuutitigut atornerluinermik, sumiginnaanermik Kalaallit Nunaanni nalaassisoqartarpoq, taakkunungalu ilanngutissallutik pissusissamisuunngitsumik sakkortuumillu toqusoqartarluni (ajunaarnerit, toqutsinerit, imminut toqunnerit) [5]. Aarlerinartutut pissutsit tamarmik taamaallutik akulikitsuarsuarmik atuuttarput nunami inukitsumi imminnullu qanittuni aliasunnerup sunniutaatut anigoruminaattunngortarlutik.

Aliasunnerup sunniutai anigoruminaatsut marloqiusatut katitigaasutut ataqtigiippu imminut toqunnermik kinguneqarsinnaasut. Kalaallit Nunaanni inuit inersimasut 60 %-ii, aamma 18-24-inik ukiullit [5] 69 %-ii imminut toqunnikkut ikinngutiminnik ilaqtaminnilluunniit annaasaqarsimappu. Imminut toqunnikkut

---

¹ Suliffeqarfiup ataatsimoortuunera eqqartornerusarparput: Det Nationale Sorgcenter / Børn, Unge og Sorg. Aatsaat Det Nationale Sorgcenterimit imaluunniit Børn, Unge & Sorgimit ingerlanneqartut suliniutit kisimik pineqartillugit ataasiakkaat aqqi atortarparput.

annaasaqarnerup qimataasuni aliasunnerup sunniutaanik anigoruminaatsunik atugaqalersinnaapput [6]. Aammattaaq aliasunnerup sunniutaasa anigoruminaatsut qimataasut imminut toqoratarsinnaaner at annertusillugu [7]. Tamatuma aqqissugaasumik aliasunneq pillugu upalungaarsimasoqarnissap pingaaruteqarnera tunngavissaqalersippaa, inuit aliasunnerup sunniutaanik anigoruminaatitaqartut naninissaannik qulakkeerinissutaasusaa, kiisalu imminut toqunnerup pitsaaliornissaata ilaasutut siunnerfeqartumik aliasuttunik katsorsaasoqarluni.

Ilisimatusarnerup tikkuarpaa kulturi alliartorfigisarput aliasuutitsinnut aliasoriaatsitsinnullu annertuumik sunniuteqartartoq [8]. Taamaattumik aliasunneq qanoq paasisarneripput, qanoq atorneqartarnerseq aamma pingaartumik aliasuuteqartunik suliaqartuni Kalaallit Nunaanni qimataasunik naapitaqartartuni ikiuisussanilu isumagineqarnera tulluarpooq misissussallugu, aqqissugaanerusumik suliniuteqarnissamik pilersaarusiortoqarnissaa sioqqullugu.

Aaliasunnerup sunniutai anigoruminaattut pillugit ajornartorsiutit qulaani allaaserineqartut tunngavigalugit una siunertaralugu misissuinissamut aallarniiniarsimavugut:

- aliasuuteqarneq kalaallit nunaannut ataqtatigiissillugu qanoq atorneqartarnerseq passunneqartarner sorlu misissorniartarlugu, tassunga ilanngullugu immikkut kulturikkullu immikkut ilisarnaataasinnaasut;
- aliasuuteqartunik suliaqartut kikkusinnaanersut qulaajarlugi aamma aliasunnermi anigoruminaattunik sunniuteqartut nassarinnissaannut/pitsaaliornissaannut, uppersarnissaannut katsorsarnissaannullu naleqqiullugu kikkut suliaqarnerseq imaluunniit suliaqarsinnaanersut qulaajarnissaa;
- aliasuuteqartarnermi ataqtatigiissumik upalungaarsimasoqarnissaa qulakkeerniarlugi periarfissat unaminartullu suunerisa paasineqarnissaat.

Qulaani allasimasut ilaatigut Danmarkimi misissueqqaarnikkut aamma Kalaallit Nunaanni aliasuuteqartunik suliaqartut kisitsisit atornagit atortussanik pissarsinikkut apersuisoqarneratigut pissarsiarisagut ilisimasaat, misilittagaat isiginninnerallu aallaavigalugit qulaajarniarneqarsimapput. Nalunaarusiaq manna taamaalliluni ilaatigut Danmarkimi misissueqqaarnikkut aamma Kalaallit Nunaanni apersuilluni misissuisoqarneratigut kisitsisit atornagit atortussanik pissarsisoqarneratigut misissuinerup inerneraa.

1.2 Det Nationale Sorgcenter / Børn, Unge & Sorg pillugu

Det Nationale Sorgcenter / Børn, Unge & Sorg tassaavoq immikkut ilisimasallit suliniaqtatigiiffit ataatsimuulersinneqarsimasut, napparsimanerup toqunerallu inuunermik aseruinninnissaanik suliaqartut. Det Nationale Sorgcenteri Børn, Unge & Sorgip ukiorpassuarni misilittagaanik tunngaveqarpoq, aamma Børn, Unge & Sorg tassaavoq katsorsaavimmik pilersitsisusattut Danmarkimi Peqqissutsimut ministeriaqarfimmit toqqarneqartoq siunertaralugu Danmarkimi suliatigut ilisimasaqartut attuumassuteqartut tamarmik inuit anigoruminaatsunik aliasunnermit sunniuteqartunik pitsaaliuinissamut, uppersarnissaannut katsorsarnissaannullu suliatigut paasisimasanik, piginnaasanik ilisimasanillu naammattunik pissarsinnissaasa, aamma danmarkimi kommunit nunallu immikkoortuisa aliasunnermut tunngasutigut sulineranni ineriartortoqarnissaanik qulakkeerisoqarnissaa. 2019-ip aallartinnerani Det Nationale Sorgcenterimit 13-99-inik ukioqartut akornanni ilaqutariinnut qimataasunullu tamanut sianerfissaa [Sorglinjen](#) pilersinneqarpoq. Sorglinjen taamaalliluni sapaatip akunnerani ulluni tamani nal. 17-21-imi ammasarpoq aamma 20-80-it akornanni ukioqartunik kajumissutsiminnik sulisunik inuttaqarluni, tamarmik qanigisaminnik annaasaqarsimasut aamma allanik ikiuinissamut misilittakkaminnik atuerusuttut.

Siunissamut Det Nationale Sorgcenteri aamma inersimasunut utoqqarnillu aliasuuteqartunik katsorsaannissamik neqerooruteqartassaaq. Børn, Unge & Sorg tassaavoq katsorsaavik napparsimaruloortunik angajoqqaalinnik/qatanngutilinnut meeqqanut inuusuttunullu aamma meeqqanut inuusuttunullu 28-inik ukioqartut tikillugit qimataasunut anigoruminaattumik aliasunnerup sunniutaanik peqartunik ilaqtamminni qanigisaminni annaasaqarsimasunik immikkut ilisimasalittut tarnip pissusaatigut katsorsaasinnaasut.

Danmarkimi nunap immikkoortuini kommuninilu aliasuuteqartut pillugit sulineq pillugu Det Nationale Sorgcenterip ilisimasani katersineranut aqqissuussineranullu atasumik Danmarkimi aliasuuteqarneq pillugu qulaajaalluta aamma [utoqqaat aliasunnerlu immikkut isiginialugit qulaajaasumik nalunaarusiorluta suliaqarpugut](#). Det Nationale Sorgcenteri (DNS) aamma 'Naatsorsuutigisamik naatsorsuutiginnisamilluunniit toqusoqarnerata [kingorna meeqqani, inuusuttuni, inersimasuni utoqqarnilu aliasunnerup sunniutai anigoruminaattut pitsaaliornissaannut Passussinissamut Najoqqutassaliorsimavoq](#)', aliasunnerup sunniutaanik anigoruminaatsunik tamanik sammisaqartoq. Passussinissamut najoqqutassiaq peqqissaasunut naatsorsuussaavoq inaarutaasumillu Center for Kliniske Retningslinier i Danmarkimi september 2018-imi akuerineqarluni. DNS maannakkut ilisimasat taakku Danmarkimi siuaruartinnaarlugit suliaqarpoq. Tamatumani saniatigut 'Ataavartumik aliasuuteqartut kikkunerisa paasineqarnissaat katsorsarnissaallu pillugit Passussinissamik Najoqqutassamik' DNS suliaqarpoq WHO-p nappaatit suussusernissaannut najoqqutassiaani ICD11 2018-imi nappaatip suussusersineratut nutaatut paasineqartut 'ataavartumik aliasuuteqarnerup' nutaap ilanngutitinnissaanut tunngavilersuiniarluni. Passussinermi najoqqutassani taakkunani siunertaq tassaavoq inersimasut 18-it sinnerlugit ukiulinni ataavartumik aliasuuteqartut uppersarnissaannut katsorsarnissaannullu periutsit sakkullu pitsaanerpaat uppersarneqarnissaat paasissutissiisoqarnissaalu. Passussinermi najoqqutassani ilisimasat katsorsaanissamullu innersuussinerit aqqissugaasumik piginnaasanik ineriartortitsinerit tapertaassapput, taamaalilluni nakorsat aamma tarnip pissusiinik ilisimasallit sulinerminni nappaatip suussusersimanera atorsinnaallugu aamma aliasunnerup sunniutaasa anigoruminaatsut assigiinngitsut akornanni immikkoortitsinnaalerlutik (isumakkut nanertissimaneq, PTSD, annilaanganeq, ataavartumik aliasuuteqarneq).

1.3 Suleqatigisat

Kalaallit Nunaanni, Norgemi aamma Danmarkimi ilisimatuunik arlalinnik suleqateqarsimavugut suliassamut tunngavissiinerit suleriaaseqarnermut, atuakkanut, siunersuleqatigisaqarnermut, siunnersuinerit asimilu sulinerup naammassineqarneranut naleqqiullugu ilisimasani pingaaruteqarlunnartunik assigiinngitsutugut ikorsisimasut.

- [Steven Arnfjord](#), lektor, ph.d., sociologi, inooqatigiinnik ilisimasarfimmi immikkoortortami pisortaq, Ilisimatusarfik.
- [Christina Viskum Lytken Larsen](#), ph.d. sociolog, siunnersortaaneq aamma Center for Folkesundhed i Grønlandimi pisortaq, Statens Institut for Folkesundhed, Syddansk Universitet. Christina aamma atuakkioqataavoq.
- [Christine Ingeman](#), ilisimatuussutsikkut assistenti, MSc., Center for Folkesundhed i Grønland, Statens Institut for Folkesundhed, Syddansk Universitet. Christine Tasiilami apersuinerit tamanik isumaginnittuavoq.
- [Anne Silviken](#), ph.d., tarnip pissusiinik ilisimasalik SANKS - Samisk Nasjonal Kompetansetjenestesenter – psykisk helsevern og rus. Anne passussisarnermi ilisimatusarnermilu imminut toqquarneq imminullu toquttartut pissusaannik sammisaqartuavoq.
- [Tenna Jensen](#), lektor ved CoRe, Saxo-Instituttet Københavns Universitet aamma Issittumi Utoqqalineq (AgeArc) pillugu ilisimatusarluni inersaalluni suliniimmi akisussaavoq (PI) - Kalaallit Nunaanni utoqqaat akornanni inuunermi atukkat, inuunermi nalillit peqqissutsikkullu siuarsaaneq.
- [Kamilla Nørtoft](#), post.doc ved CoRe, SAXO-Instituttet, Københavns Universitet. Kamilla Issittumi Utoqqalineq (AgeArc) pillugu ilisimatusarluni inersaalluni suliniimmi akisussaaqataavoq (co-PI).

2 Aliasunnerup sunniutai pissusissamisoortut aningoruminaatsullu

Kapitalimi tulliuuttumi ilisimatusarnek tunngavigalugu ilisimasat tunuliaqutaralugit aliasunnerup sunniutai pissusissamisoortut anigoruminaatsullu aarlerinartuusinnaasullu allaaserivagut. Ilanngussaq 1-imi aliasunneq pillugu itinerusumik atuarsinnaavutit.

2.1 Aliasunnermi qisuariaatit pissusissamisoortut

Inuit amerlanersaat inuunertik ingerlaneranni aliasunnermik misigisaqartarput. Aliasunneq tamarmut tunngasunik ilisarnaateqarpoq, qanorli misigineqarneranut saqqumertarneranullu inuit ataasiakkaat assigiinngisuserput kulturikullu ileqqugut apeqqutaasorujussuullutik. Aliasunneq tassa inummiit inummut assigiinngitsuvoq, aamma ataqatigiinnermut kulturikkullu qimataasup inissisimanagera apeqqutaatillugit assigiinngitsunik atornerqartarluni[8]. Aliasunnerup pissusissamisoortup ingerlanerani amerlanerit tassanngaannartumik aliasunnermik misigisaqartarput (toqusoqarnerata kinguinnguani) arlalitsigut misigissutsikkut, timikkut, paasinnissutsikkut, pissusilersornikkut inuunermilu sunniuteqarluni kiisalu pisinnaassuseq appartarluni (takuum takussutissaq 1); annertusiartorusaartumik qimataasooq "aliasunnermiit" pisariaqartilerlugu taamatut misigiunnaartarnermiit allanngorartumik pisarpoq, naggataatigullu qimataasut amerlanersaasa misigisarlugi aliasunnerup inuunermut ilaasaleranera, qimataasup inuunerani sulii pingaaruteqarluni, annikinnerusumillu akornusersuilluni. Qimataasup amerlanertigut annaasaqarnerup kingorna qaammatit arfinilinniit aqqaneq marluk tungaannut iluaallakkiartortarnini misigisarpaa [9, 10].

TABEL 1 Aliasunnermi qisuariaatsit, Mogensen & Engelbrekt [11] aamma Guldin naapertorlugit [12]

Misigissutsit	Timikkut qisuariaatsit	Pissusilersuutsikkut qisuariaatsit	Paasinnissutsikkut nappaatip ersiutai	inuunermut tunngasut qisuariaatsit
Tuparujussuarneq	Sinnarlunneq	Inooqatinut imminut	Isumaliorulussinnaannnginneq	Siunnerfeerunneq
Kipisaneq	Nererusunnerup	mattunneq	Maluginiutitigut akornuteqarneq	Kinaassutsimik
Aliasunneq	allanngornera	Pinngitsuisinnaannnginneq	Paatsiveerunneq	annaasaqarneq
Kamanneq	Nukissaarunneq	Ingalassimanninneq	Aarleritsassimaarneq	paatsiveerunnerlu
Imminut pisuutinneq,	Niaqorlunneq	Eqqissisimannnginneq,	Aalajangiisinnassuseqannginneq	Mattusimaneq
oqiliallanneq	Naarlunneq	uniffeqannginneq	Imminut toqunnissamik	Naapertuilluannginnermik
Ikiortissaqanngitsutut	Meriannguneq	Aallaamarujussuuartarneq	eqqarsaateqartarneq	misigisaqarneq
misigineq	Uummammik	Ileqqulersulernerneq		"Sooq uanga?"
Annilaanganeq,	kassuttoorneq			
toqqissisimannnginneq				

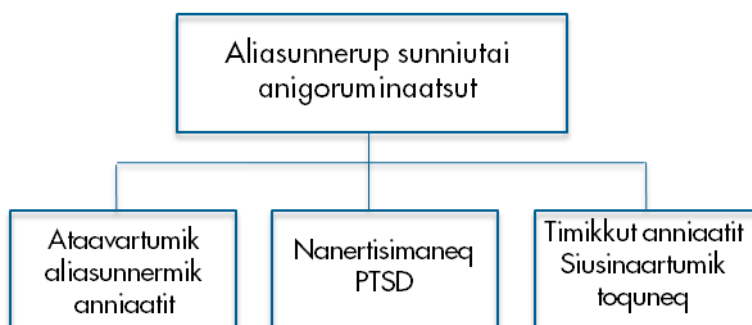
2.2 Aliasunnermi qisuariarnerlunnerit

Qimataasut 10-imiit 20 %-iisa tungaannut aliasunnermi qisuariarnerlunnermik eqqorneqartarput [2-4], aliasunnerup katsorsarnissaa pisariaqalersinnaalluni. Aliasunnerup sunniutai anigoruminaatsut toqusoqarnerata kingorna tassanngaannartumik aliasunnermut eqqaanarput, sunniutaasulli sakkortuut annikilliarternatik, aamma qimataasup pisinnaassusianut akuliullutik. Qimataasut ilaannut annaasaqarneq tarnikkut anniaateqalersitsisarpoq, soorlu isumakkut nanertisimaneq, PTSD aamma ataavartumik aliasulluni anniaateqalerneq [13]. Allat timikkut anniaateqalersarput [14], ilaallu ilungersunartumik timikkut nappaateqalersimaneq imaluunniit aliasunnerup sunniutaanik anigoruminaatsunik atugaqalernermik pissuteqartumik tassanngaannartumik uummatip uninnera pissutigalugu toqusarlutik[15].

Qimataasut aliasunnerup sunniutaanik anigoruminaatsunik misigisaqarunik pissusissamisoortumik aliasunnissamut akornusiisarpoq. Qimataasup annaasaqarnermik iluarseqqinnissamullu pisariaqartumik suliaqarnissaanut akornusiisunik iluklut avatimiittunilluunniit pisoqartarpoq (tak. ilanngussaq 1-imi titartagaq). Qimataasut aliasunnerup sunniutaanik anigoruminaatsunik peqartut misigisinnapput annaasaqareernermiit ukiopassuit kingorna nammineq toqusoqarnera sioqqullugu pisimanermittut inuunermi ingerlasinnaanatik, ilaqquttaminnik, allanut attuumassutiminnik sulinerminnik/ilinniarnerminnik isumaginissaq sapilerlugu.

"Prolonged Grief Disorder"-ip [16] (kalaallisut "ataavartumik aliasunnermik anniaateqalerneq" imaluunniit "aliasunnermik anniaatip sivitsornera") WHO-p ICD11-manualiani [17] nappaatip suussusersineratut ilanngunnerani nassuerutigineqarpoq annaasaqarnerup kingorna ataavartumik aliasunnermik anniaateqalernermut ilisarnaatit amerlanerit tassaasinnaagaluartut isumakkut nanertisimaneq, PTSD imaluunniit annilaanganeq, taamatullu ilisarnaat tarnikkut anniaatinit allaniit malunnartumik allaanerusoq. Ataavartumik aliasunnermik anniaatit allallu aliasunnerup sunniutai anigoruminaatsut naninissaannut paasinissaannullu ilisimasaqarnissaq pisariaqarpoq, kiisalu immikkut ilisimasalittut aliasunnermik katsorsaanissamut ilisimasaqarnissamik pisariaqartitsillutik [18].

Taaguut 'Aliasunnerup sunniutai anigoruminaatsut' tassaavoq toqusumut annaasaqarnermik pissuteqartumik anniaatinut arlalinnut pingaarnertigut taaguut:

FIGUR 1

TAKUSSUTISSIAQ 1: Aliasunneq tamanut taaguutit [19]

2.3 Aliasunnerup sunniutai anigoruminaatsut pillugit pissutsit aarlerinartuusinnaasut

Aliasunnerup sunniutaanik anigoruminaatsunik pilersitsinermut tunngaviusunik tamakkiisumik assiliamik ilisimatuut sulii pilersitsisimanngillat. Taamaattorli misissuinerit takutillugu qimataasut ilai i) toqusoqarnerani pisut, ii) inuttut pissutsit aamma iii) toqusumut attuumassutsit pissutigalugit aarlerinarnerusumik inissisimasinnaasut [20]. Tassani meeqqat/inuusuttuaqqallu aamma inersimasut/utoqqaallu akornanni immikkoortitsivugut.

Inersimasuni utoqqarni pissutsit aarlerinarsinnaasut

Burke aamma Neimeyer 2013-imi aliasunnerup sunniutai anigoruminaatsut pillugit pissutsinik aarlerinartunik misissuinerit 43-inik nalilersuinerit saqqummersippaat. [20] Inernerit ilaatigut takutippaat pissutsini ukunani aliasunnerup sunniutaanik anigoruminaatsunik pilersitsisoqarsinnaanera annertusisartoq.

Inummi pissutsit: Ukunani aliasunnerup sunniutaanik anigoruminaatsunik atugaqalersinnaaneq ilimanaateqarneruvoq: arnani qimataasuni, ernumanartumik, ingalassimaartumik imaluunniit ataniarpallaartutut atassuteqartutut qimataasuni; sianiutillutut inuttut annertuumik pissuseqartutut qimataasuni; siusinnerusukkut tarnikkut nappaateqarsimasutut qimataasuni [21]; appassisumik ilinniagaqartutut, isertitakitsuni kiisalu inuuniarnikkut appassisumik ikiorserneqartut attaveqartutullu qimataasuni; toqusoqarnera pissutigalugu siusinnerusukkut annaasaqarsimasutut qimataasuni; aapparissamik meeqqamilluunniit annaasaqartutut qimataasuni (pingaartumik anaanaasut).

Toqusumut attuumassuteqarneq: Ukunani aliasunnerup sunniutaanik anigoruminaatsunik atugaqalersinnaaneq ilimanaateqarneruvoq: aapparissamut toqusumut annertuumik isumalluuteqartuni qimataasuni; toqusumut ajornartorsiuteqarfiusumik atassuteqarsimasunut qimataasuni; ilaqutariittut ataqaqatigiinnermi misigisaqarpiannigut qimataasuni ("cohesion"); meeraanermi naalliutsinneqarnermik sumiginnaagaanermillu misigisaqarsimasuni qimataasuni [22]; meeraanermi avittoqarnissaanut annilaangasarsimasuni qimataasuni [23]; misissuiartunik angajoqqaqartuni qimataasuni [24].

Toqusoqarnerani pissutsit toqusoqarneranilu pissutaasut: Ukunani aliasunnerup sunniutaanik anigoruminaatsunik atugaqalersinnaaneq ilimanaateqarneruvoq: qimataasuni, pingaartumik angajoqqaani

[25, 26] aamma aappani [26] imminut toquttumik, ajunaartumik toqutsinermillu pissusissamisunnngitsunik, sakkortuunik persuttaattumik toqusoqarneranik misigisaqarsimasut; qimataasuni toqusumik nassaartuni imaluunniit kinaaneranik uppersarsaasuni [20].

Upperisarsiorneq: Misissuinerit ilaanni aliasunnermut tunngatillugu upperisarsiornerup anersaalerinerullu pingaaruteqarnera misissorneqarsimavoq. Misissuinerup ataatsip ilaatigut takutippaa qimataasut, toqusoqarnissaa sioqqullugu upperisarsiornermik imaluunniit anersaalerinermik pingaartitsisimasuni annaasaqarnissaa sioqqullugu upperisaqarnermik upperisarsiornermillu pingaartitsisimanngitsunut sanilliullugu annaasaqarnerup kingorna aliasunnerup qaammatinik arfinilinniit 18-inut sivikillineranik misigisaqarsimasut [27]. Esterling allanillu ingerlanneqartumi misissuinerimi aamma paasineqarpoq anersaalerinikkut upperisaqarneq Guutimullu atassuteqarneq aliasunnerup annikillineranut atassuteqartut [27]. Coleman aamma Neimeyerip misissuinerini [28] paarlattuanik paasineqarpoq qimataasut annaasaqarnerup isumaqarneranik ujartuisimasut annertunerusumik aliasuttarsimasut. Taamaalilluni aliasunnermut aamma aliasunnerup sunniutaanut atatillugu upperisarsiornerup upperisaqarnerullu pingaaruteqarnerannut naleqqiullugu ilisimatusarneq erseqqissumik takutitsinngilaq.

Meeqqani inuusuttuaqqanilu pissutsit aarlerinartut

Meeqqat inuusuttullu kikkut aliasunnerup sunniutaanik anigoruminaatsunik qaffasinnerusumik atugaqalersinnaanerannik erseqqissumik paatsuugassanngitsumillu maannakkut paasisaqqartoqqanngilaq, ilisimatusarnerulli pissutsit ataani allasimasut tikkuarlugit:

Toqusoqarnerani pissutsit toqusoqarneranullu pissutaasut: Ukunani aliasunnerup sunniutaanik anigoruminaatsunik atugaqalersinnaaneq ilimanaateqarneruvoq: meeqqani inuusuttunilu qimataasuni, persuttaasumik kingunerlutsitsisumillu pisoqarfiusumi qanigisanik annaasartuni [29, 30]; qimataasuni imminut toquttunik annaasaqartuni [31, 32]; qimataasuni angajoqqaap allamik toqutsinerani (kingunerlutsitsineq/annaasaqarnerlu) [33]; qimataasuni kingunerlutsitsisumik toqusumut takunnittuni imaluunniit toqusumik nassaartuni [33-38]; qimataasuni angajoqqaat toqunissaat sioqqullugu sivisuumik napparsimasumik takunnittuni [35, 39]; qimataasuni toqusoqarnera pillugu paasitinneqanngitsuni, aamma nappaat toqusoqarneralu pillugit nammineq oqaloqateqarnissamut periarfissaqanngitsuni [36, 39-41].

Inunni pissutsit: Ukunani aliasunnerup sunniutaanik anigoruminaatsunik atugaqalersinnaaneq ilimanaateqarneruvoq: qimataasuni siusissuklut annaasaqarnermik misigisaqarsimasuni [42]; qimataasuni isumakkut nanertisimanermik allatigulluunniit tarnikkut anniaateqarnermik ajornartorsiuteqarsimasuni [34, 40, 43, 44]; qimataasuni toqusoqarneranut pisuusutut misigisunut allanilluunniit pisuutitsisuni [34, 40, 43, 44];

Angajoqqaani pissutsit: Ukunani aliasunnerup sunniutaanik anigoruminaatsunik atugaqalersinnaaneq ilimanaateqarneruvoq: qimataasuni nammineq aliasunnerup sunniutaanik anigoruminaatsunik atugaqalersimasunik angajoqqaalinni [43,37]; qimataasuni isumakkut nanertisimanermik, kamannermik allatigullu tarnikkut ajornartorsiuteqartunik misigissutsikkut sunniuteqartunik angajoqqaalinni [43, 45-49]; sumiginnaanermik, persuttaanermik, atornerluinermik, tarnikkut nappaateqarnermik aningaasatigullu ajornartorsiuteqarfiusumi ilaqutariinni angajoqqaat akornanni toqutaasumut qimataasuni [33]. Meeqqani, inuusuttuaqqani, inersimasuni utoqqarnilu aliasunnerup sunniutai anigoruminaatsut tassaapput ataqatigiissuni ajornartorsiutinut marloqiusamik atasut imminut toqunermik kinguneqarsinnaasut. Imminut toqunnikkut annaasaqarnerup qimataasuni aliasunnerup sunniutaanik anigoruminaatsunik atugaqalersinnaapput [6]. Aammattaaq aliasunnerup sunniutaasa anigoruminaatsut qimataasut imminut toqoratarsinnaanerut annertusillugu [7] . Tamatuma imminut toquttarnermik pitsaaliuinerup ilaatut aqqqissugaasumik aliasunnermut upalungaarsimanerup pingaaruteqarnera erseqqissarpaa, imminut toquttunut qimataasunik aliasunnerup sunniutaanik anigoruminaatsunik atugaqalersinnaasut imaluunniit atugaqartut naninissaat, kinaassusersinissaat katsorsarnissaallu pillugu siunnerfeqartumik aqqqissugaasumik.

3 Kalaallit Nunaat pillugu tunuliaqutaasut

Immikkoortumi tassani Kalaallit Nunaanni misissuinermit aliasunnermullu attuumassuteqartunik toqumut, toqunermut pissutaasunik qimataasunullu tunngasunik ataqatigiinnernik, ilisimasanik nalunaarsukkanillu allaaserinnippugut.

3.1 Kalaallit Nunaat pillugu naatsumik

Naatsorsueqqissaartarfik malillugu inuit 56.000-ingajaapput, taakkunannga 6000-ingajaat Kalaallit Nunaata avataani inuusimallutik [50]. Inuit 92 %-iisa missaaniittut kitaata sineriaani najugaqarput annerusumik illoqarfinni 16-ini. Taakkununga ilanngutissapput nunaqarfiit 60-it missaaniittut 50-it aamma 500-it akornanni inoqartut [5]. Inuit imatut agguarsimapput illoqarfinni 48.140-llutik nunaqarfinnilu 7.707-iullutik [51]. Nuummi Sisiminilu - illoqarfiit anginersaanni anginersaallu tulliani - 18.000-inik aamma 5.500-nik inoqarpoq [50]. Illoqarfiit nunaqarfiillu arlalissuit avinngarusimasumiipput assartuinerlu tamarmi taamaattumik umiarsuaq, timmisartoq, qulimiguulik, qamuteralaat aamma/imaluunniit qimussit atorlugit ingerlanneqarluni ukiup qanoq ilinera apeqqutaatillugu. Ukiuni kingullerni telekkut attaveqaatit annertuumik ineriartortoqarsimavoq - kalaallit tamakkiusallutik angallattakkamik oqarasuaateqarput, kisianni internettikut attavik sukkasooq akisuvoq nunaqarfinnulu ikinnerpaamik 70-inik inulinnut killeqartinneqarluni. Tele Post/Tele Greenlandip 2017-2020-imut annertuumik pilersaarutigaa nuna tamakkerlugu sullitami 92 %-ii internettimut sukkasuumik atassuteqarfiusumut periarfissaqassasut [52]. Facebooki atugaalluarpoq katersuuffiullunilu, inuit 70 %-ingajai atuisuullutik [53].

Inuit imatut agguarsimapput 90 %-ii Kalaallit Nunaanni inunngorsimallutik, 10 %-iilu Kalaallit Nunaata avataani inunngorsimallutik, annerusumik Danmarkimi. Pingaarnertut oqaatsit tassaapput kalaallisut inuillu 85 %-iisa missaat taamatut oqaaseqartuullutik [50]. Oqaluttuarisaanikkut Danmarkimut ataqatigiinneq aamma ilaqutariippasuit danskinik kalaallinilu ilaqutaqarneri pissutigalugit ullumikkut inuit 15 %-iisa missaaniittut kalaallisut oqaaseqanngillat, taamaallaalli danskisut. Allat 15 %-it marluinnik oqaaseqartuupput annertunerusumillu ajornartorsiuteqaratik danskisut kalaallisullu oqalussinnaallutik [5]. Meeqqat atuarfianni siullertut oqaatsit kalaallisuumut ikaarsaarnarup kingunerisimavaa inuusuttorpassuarnut ilungersunarsisimalluni, tassani ilinniarnertuunngorniartarfinni ilinniartitaanernilu ingerlaqqiffiusuni atuartsineq manna tikillugu annerusumik danskisut ingerlanneqarmat [54].

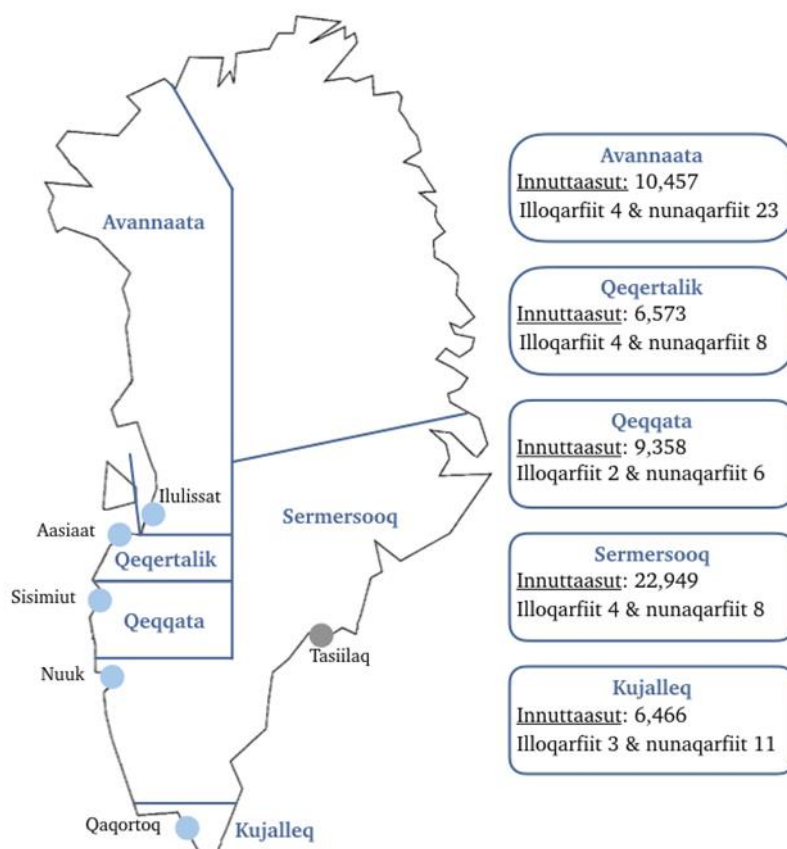
"Inuuniarnikkut peqqissutsikkullu sulii annertuumik ilungersunartoqarpoq tamanna Kalaallit Nunaanni inunnik misissuinermit 2018-imeersumit takuneqarsinnaavoq ² [55] [56]. Nalunaarusialli aamma uppersarpaa meeraanerup nalaani artornartunik aamma pisoqartalersimasooq soorlu persuttaaneq, innarliineq aamma imigassamik ajornartorsiuteqarneq 1995-imiit siumullu inunngorsimasut akornanni apparitortoq. Taamaattorli sulii 18-29-inik ukiullit akornanni sisamaat (26 %) 18-inik ukioqalernissaq sioqqullugu kinguaassutitigut atornerlungaasimallutik, aamma 1995-imiit siumullu inunngorsimasuni inuusunnerusuni pingajorarterutaat (37 %) meeraanermi imigassamik ajornartorsiuteqarfiusumi alliaartorsimallutik. Kalaallit tamarmiusut tallimaraarterutaasa missaat ukiuni kingullerni imminut toqunnissaq eqqarsaatigisimavaat, aammattaarlu 18-29-inik ukioqartut akornanni imminut toqoriarsimasut amerlassusaat 10 %-it missaaniilluni [56]. Soorlu siusinnerusukkut allaaserineqartutut pissutsit taakku tamarmik kingusinnerusukkut inuunermi aliasunnerup sunniutaanik anigoruminaatsunik atugaqalersinnaanermik aarlerinartitsillutillu pissutaasinnaapput.

---

² Misissuineq Statens Institut for Folkesundhedimi (SDU) Center for Folkesundhed i Grønlandimut ingerlanneqarpoq Namminersorlutik Oqartussani Peqqissutsimut Naalakkersuisoqarfik suleqatigalugu taannalu ilaannakuusumik aningaasaliisoralugu. Taanna ukiut sisamakkaarlugit ingerlanneqartarpoq.

3.2 Misissuinerup nunami killilerneqarnera

Illoqarfiit pingaarnerit sisamat Nuuk, Sisimiut, Qaqortoq aamma Tasiilaq toqqarpagut, Kitaani, Kujataani Tunumiittullu nunap immikkoortui assigiinngitsut ilaatinniarlugit sapinngisamillu ingerlataqartut arlallit peqataatinniarlugit. Misissuinermi kommunini pingasuni illoqarfiit sisamat ilaapput: Kommuneqarfik Sermersuumi Nuuk aamma Tasiilaq, Qeqqata Kommuniani Sisimiut aamma Kommune Kujallermi Qaqortoq. Inuit apersorneqartut ataasiakkaat aamma nunaqarfinneersuupput.

TAKUSSUTISSIAQ 2 Nunap assinga kommunillu ³

3.3 Kalaallit Nunaanni pissusissamisuunngitsumik toqusut qimataasullu

Tulliuttumi Kalaallit Nunaanni toqusut pillugit kisitsisit toqussutaasut aallarniutaasumik nassuiarpagut, tulliatullu imminut toquttunut qimataasut pillugit ilisimasat nalunaarsukkallu pigineqartut nassuiarlutigit, tassunga ilanngullugu innuttaasut katitigaanerannut ilisarnaataasoq aamma alliaartornermi pissutsit artornartut atugaaneri.

Toqussutaasut

Kalaallit Nunaanni agguaqatigiissillugu ukiut suli inuuffiusussat piffissami 1980-2011-imi 63-inik ukioqarnermiit 71-inik ukioqarnermut qaffapput, nunallu inoqqaavini allanit taanna qaffasinnerulluni, kisiannili Danmarkimit aamma europami nunanit amerlanernit allanit malunnartumik appasinnerulluni [5]. Siusinnerusukkut inuit pingaartumik nappaatinit tunillaatiasunit ajunaarnikkullu toqusarput, ullumikkullu

³ Nunap assinga - pigineqqaartussaataasoq; Christine Ingemann, Center for Folkesundhed i Grønland, Statens Institut for Folkesundhed, Syddansk Universitet.

toqussutaanerusartut tassaallutik kræfti, uummatip taqarsuatigut nappaatit aamma imminut toqunneq. Kræftimik nappaatit toqussutaasut 1960-ikkut qiteqqunneranniit amerliartuinnarsimapput, maannalu annikitsumik apparsimalluni. Uummatip taqarsuatigut nappaatit akuttunngitsumik toqussutaasarput taanna annikitsumik appariartoraluartoq. Imminut toquttartut 80-ikkunnili qaffasissimapput allanngorarpiarnani [5] ukiumut imminut toquttartut 35-it aamma 55-it akornanniillutik [50]. Piffissami 2013-2017-imi imminut toquttartut inuit 100.000-iutillugit 75,1-imiippoq.⁴

Pissusissamisuunngitsumik toqussutaasut

Soorlu kapitali 2-mit takuneqarsinnaasoq aliasunnerup sunniutai anigoruminaatsut toqusoqarnera, inuttut pissutsit, toqusumullu pissutsit pillugit pisunit aallaaveqarsinnaapput. Tassanngaannartumik toqusoqarnera aamma toqusoqarnerani pissutsit kingunerlutsitsisinnaasut kingornatigut aliasunnerup sunniutaanik anigoruminaatsunik atugaqalersinnaanermut aarlerinartutut taaneqarput. Tassanngaannartumillu toqusoqarnerani kingunerlutsitsisinnaasut - toqutsineq, ajunaarneq imminullu toqunneq - kalaalli Nunaanni qaffasipput. [57] Kingumut erseqqissassallugu pingaarpoq aliasunnerup sunniutai anigoruminaatsut aamma pissutsinit arlalissuarnit allanit aamma toqusoqarnerani taassumalu avataani annaasaqarnermut atatillugu pisunit pilersinneqarsinnaallutik.

Naatsorsueqqissaartarfik ilisimatitsivoq piffissami 2000-2013-imi toqusut 6.363-init toqusunit tamarmiusunit 1,184-it pissusissamisuunngitsumik toqussutaasumik pissuteqarput (toqutsineq, ajunaarneq imminullu toqunneq), tassa piffissami toqusut tamarmiusut 18,6 %-ii [50]. Taamaalluni piffissami tassani toqusut tamarmiusut tallimararterutaat pissusissamisuunngitsumik toqussuteqarsimapput [50]. Assersuussigaanni piffissami tassani Danmarkimi toqusut tamarmiusut 4,5 %-ii pissusissamisuunngitsumik toquuteqarput [50]. Angutit arnanut saniullutik ajunaarnernit toqunerusarput. Minnerunngitsumik aallaaniarneq, aalisarneq, pinngortitamilu angalaarneq tammarnerlu pissutigalugit, aamma imminut toqunnerup malitsigisaanik. Angutit inuusuttut 20-24-inik ukiullit taakkuupput innuttaasuni imminut toquttartuni amerlanersaasut [58]. Katillugit imminut toquttut 644-iupput tassa piffissami 2000-2013-imi toqusut tamarmiusut 10 %-ii. [50] Kalaallit Nunaanni imminut toquttartut ukiuni kingullerni 40-ni allanngorarpiarsimanngillat ukiumut immikkut toquttut 35-it 55-it akornanniissimallutik. 2016-imi imminut toquttut inuit 47-iupput, taakkunannga angutit 35-iullutik [50].

Imminut toquttunut qimataasut

Imminut toqunneq kalaallit Nunaanni pissusissamisuunngitsumik toqussutaasunik atugaanersaavoq, aamma inuit inersimasut 60 %-iisa [5] imminut toquttunut ikinngutiminnik ilaqttaminnilluunniit annaasaqarsimallutik.

Kalaallit Nunaanni qimataasut pillugit ilisimasat ilisimatusarnerlu killeqartorujussuuvoq, aamma qimataasimasut, imminut toquttunik annaasaqartut pillugit. Kisianni kalaallit Nunaanni innuttaasunik misissuinermi 2005-2010-imi [59] 18-it sinnerlugit ukiulinnut innuttaasunut sinniisut imminut toqunnerup kingorna qimataaneq pillugu itinerusumik apeqqutinik akissuteqarput. (Tak. ilanngussaq 2 - SDU ilisimatitsissut).

Misissuinermi peqataasunit 62,1 %-it akipput (n=1481) ilaqttami qaninnersami iluani imaluunniit ikinngut ataaseq imminut toqunnikkut toqusimasoq aamma 31,5 %-it (n=477) akillutik ukiup kingulliup ingerlanerani tamanna pisimasoq. Arnat angutillu assigiimmik nalunaaruteqarput ilaqutaq ataaseq ikinngulluunniit imminut toqunneratigut annaasimallugu. Misissuinermi arnanit tamarmiusunit 62,8 %-it nalunaarput (n=703) taamatut annaasaqarsimallutik, angutinullu 61,4 %-iulluni (n=778). Taamaalluni kalaallit nunaanni

---

⁴ Nunatsinni Nakorsaaneqarfiup naatsorsuineri kalaallit Nunaanni Politiinit aamma Danmarks Statistikki tunngavigalugit, Kristeligt Dagblad, 24/11/2018

inuiaqatigiit ilarujussui annerusumik annikinnerusumilluunniit toqqaannartumik imminut toqunnikkut ilaqttaminnik ikinngutiminnilluunniit eqqungaasimapput (ilanngussaq 2).

Tabel 2-mi ataaniittumi takuneqarsinnaavoq innuttaasut katitigaanerat aamma Kalaallit Nunaanni qimataasunut atassuteqartut inuuniarnikkut assigiinngissuseq. Tabelimit takuneqarsinnaavoq pingaartumik inuusuttut 35-it inorlugit ukiullit imminut toqunnikkut ikinngutiminnik ilaqttaminnillu annaasaqarsimasut. Kalaallit Nunaanni imminut toquttut assigiinngitsumik imminut toquttunut naapertuuttumik aamma nunaqarfinni Tunumilu kiisalu Avanersuarmi qimataasut amerlanersaapput.

Aamma angerlarsimaffiup meeraaffigisap aamma imminut toquttunut qimataasuunermut pissutsit artukkiisut akornanni ataqatigiittoqarluni. Inuit angerlarsimaffimmi meeraaffigisami imigassamik ajornartorsiutikulaffiusumi alliartorsimasut akornanni 70 %-it imminut toqunnermut ikinngutiminnik ilaqttaminnilluunniit annaasaqarsimapput. Aamma tamanna meeraanermi kinguaassiutigut atornerlungaasimasunut atuuppoq, taakku 72 %-ii meeraanerminni atornerlungaasimasut eqqaammassuk imminut toqunnermut ikinngutiminnik ilaqttaminnillu annaasaqarsimallutik.

TAKUSSUTISSAQ 2 Inuit katitigaanerisigut ilisarnaataasut kiisalu imminut toquttunut qimataasut akornanni meeraanermi artorsaatit inunnut ikinngutiminnik ilaquutaminnilluunniit imminut toqunnikkut annaasaqarsimanngitsunut assersuullugit. Kalaallit Nunaanni 2005-imiit 2010-mut innuttaasunik

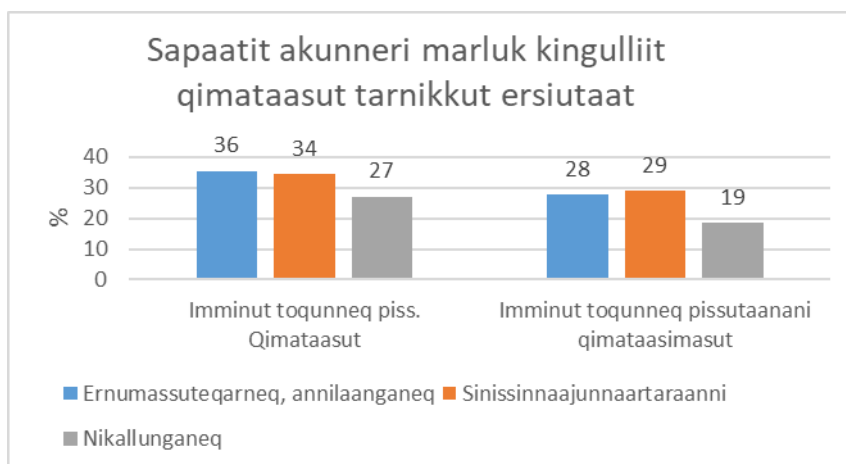
	Imminut toqussimasunut qimagaasut (%)	Imminut toqussimasunut qimagaanngitsut (%)	p-nalii
Inuit katitigaanerisigut ilisarnaataasut			
Suiaassuseq			0,46
Arnat	62,8	37,1	
Angutit	61,4	38,6	
Ukiut			<0,001
18-24-nik ukiullit	65,4	34,6	
25-34-nik ukiullit	70	30	
35-59-inik ukiullit	59,9	40,1	
60-it sinnerlugit ukiullut	50,5	49,5	
Najugaq			<0,001
Nuuk	64	36	
By	58,6	41,4	
Bygd	72	29	
Nunap immikkoortua			<0,001
Kujataa	53,2	46,8	
Kitaa	63,7	36,3	
Avannaa	63	37	
Tunu	70,2	29,9	
Avanersuaq	73,3	26,7	
Alliartornermi atukkat artornartut			
Angerlarsimaffimmi meeraaffigisami imigassamik ajornartorsiuteqarneq			<0,001
Aap, akulikittumik	70,4	29,6	
Aap, ilaannikkut	65,7	34,3	
Naamik, ajornartorsiutaanngisaannarnikuuvoq	54,9	44,1	
meeraanermi kinguaassiutitigut atornerlungaasimaneq			<0,001
Aap	71,9	28,1	
Naamik	58,2	41,8	

Qimataasut tarnikkut peqqissusiat imminullu toqukkusunermik pissusilersorneq

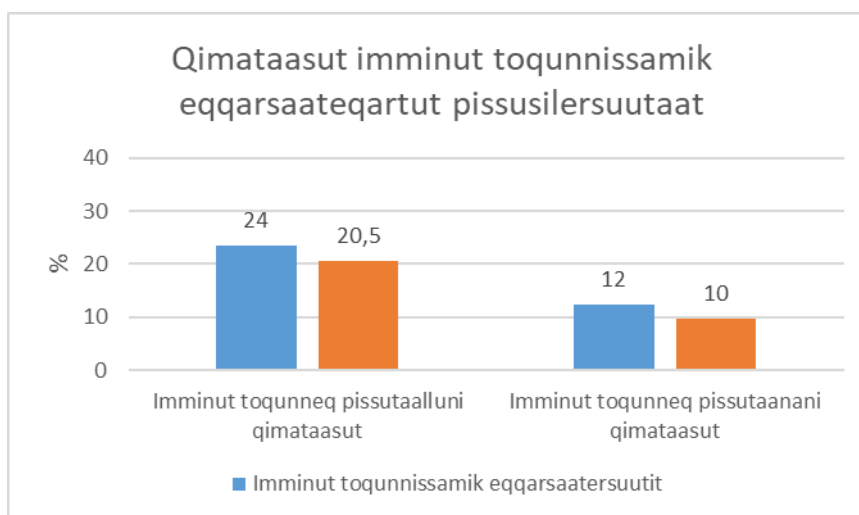
Kalaallit Nunaanni 2005-imiit 2010-mut innuttaasunik misissuinerimi aamma sapaatit akunnerisa kingulliit marluk ingerlaneranni tarnikkut ilisarnaatit soorlu isumaalunneq, annilaanganeq, sininnaveertarneq nikallunganerlu pillugit (takussutissiaq 3.1), kiisalu qimataasut imminut toqukkusunermik pissusilersortarnerannik (takussutissiaq 3.2) apersuisoqarpoq.

Takussutissiaq 3.1-imi takutinneqarpoq imminut toqunneq pissutigalugu qimataasut inunnut imminut toqunnermut qimataannngitsunut assersuukkaanni tarniluuteqarnermik ilisarnaateqarnerusartut.

TAKUSSUTISSIAQ 3.1 Qimataasut tarnikkut ersiutaat. Sapaatit akunnerini kingullerni marlunni isumaalunnermik, sininneq sapilernerneq nikallunganermilluunniit akornusersorneqarsimasut

Takussutissiaq 3.2-mi takutinneqarput imminut toquttunut qimataasut amerlassusaat aamma imminut toquttunut qimataannngitsut amerlassusaat, inuunerup ilaani imminut toqunnissamik eqqarsaateqarsimasut imaluunniit imminut toqoriarsimasut.

TAKUSSUTISSIAQ 3.2 Imminut toqunnissamik eqqarsaateqarsimasut imaluunniit imminut toqoriarsimasut qimataasut qimataannngitsullu amerlassusaat. Procent. Kalaallit Nunaanni 2005-imiit 2010-mut

Takussutissiaq 3.2-mi takutinneqarpoq imminut toqunnikkut ikinngutiminnik ilaqttaminnilluunniit annaasaqarsimanngitsunut assersuukkaanni, imminut toquttunut qimataasut imminut toqunnissamik eqqarsaateqarsimasunit marloriaatingajammik amerlanerusut. Ilisimaneqarluarpoq imminut toqunnissamik eqqarsaateqarneq aamma imminut toqoriarnermik kinguneqarsinnaasoq. Aammattaaq takuneqarsinnaalluni imminut toqunnikkut qimataannngitsunut assersuukkaanni, imminut toquttunut qimataasut imminut toqoriartunit marloriaammik amerlanerusut.

Kalaallit Nunaanni innuttaasunik misissuinerup (takussutissiaq 2 aamma ilanngussaq 2) taamaalilluni takutippaa imminut toqunnermut ilaqttamik ikinngummilluunniit annaasaqarnerup aamma inuuniarnikkut ilungersunartunik allanik artorsaateqarnerup akornanni ataqatigiittoqartoq. Inuit alliarternermi artorsaateqareersimasut, uani angerlarsimaffimmi meeraaffigisami imigassamik atornerluinertut, angerlarsimaffimmi meeraaffigisami persuttaanertut meeraanerminilu kinguaassiuutitigut atornerlungaanertut uuttorneqartoq, aamma taakkuupput imminut toqunneq pissutigalugu annerusumik ilaqttaminnik ikinngutiminnillu qanigisaminnik annaasaqartartut. Ilanngussaq 2-mi annertusunerusumik atuarsinnaavutit.

Aliasunneq pillugu ilisimatusarnerup aamma tikkuarpaa, tak. kapitali 2, inuuniarnikkut ajornartorsiutit arlalissuit qulaani allassimasut annaasaqarnermut atatillugu aliasunnerup sunniutaanik anigoruminaatsunik ineriartortitsisinnaaneq annertusisaraat. Tassunga ilanngutissaaq aliasunnerup sunniutai anigoruminaatsut tassaammata ataqatigiissuni ajornartorsiutinut marloqiusamik atasut imminut toqunnermik kinguneqarsinnaasut. Ataqatigiinnerup annertussusaata erseqqissarpaa artorsarnerit assigiinngitsut ataqatigiinneri, amerlanertigut ilaqtariinnik atugarliortunik eqquisartut, aammattaaq erseqqissarlugu pitsaaliuinerit katsorsaanerillu inerisarneqalerpata aallartinneqarpatalu ilanngutitsisumik tamanullu sammisumik pullaveqarnissap qanoq pingaaruteqartiginera.

Kinguaassiuutitigut atornerluinermut Naalakkersuisut periusissiaata nutaap 2018-2022, 'Killiliisa' [60] erseqqissarpaa kaammattuutigalugulu tamakkiisumik sammisumik suliniuteqarnissaa kinguaassiuutitigullu atornerluineq ajornartorsiutitut ataasiinnaanngitsutut isigineqassanngitsaq, akerlianilli ajornartorsiutinut allarpassuarnut ataqatigiissutut isigineqassasoq.

Nalunaarusiami matumani taamaalilluta tikkuarparput aamma annaasaqarneq, aliasunneq aamma aliasunnerup sunniutai tamakkiisumik sammisumik aqqiiniarnerni ilaasutut eqqarsaatigineqartariaqartut kiisalu sammitinniarneqartariaqartut.

4 Periuseq

Kapitalimi uani misissuinerimi periuseq nassuiarneqarpoq.

4.1 Misissueqqaarnerit

Det Nationale Sorgcenter / Børn, Unge & Sorg Kalaallit Nunaanni aliasunneq aamma aliasunnermik suliaqartut pillugit annertunerusumik misissuinerup naammassineqarnissaanut naleqquttuunersoq tunngavissaqarnersorlu pillugu misileraanarluni annikitsumik misissueqqaarneq ingerlappaa. Misissueqqaarneq Danmarkimiit ingerlanneqarpoq allagaatinillu misissuinerinik apersuinerinillu imaqarluni.

Immikkut ilisimasallit: Kalaallit Nunaanniit, Norgemiit aamma Danmarkimiit immikkut ilisimasallit arlallit suleqatigalutigillu apersorsimavagut, misissuinerup killilernissaanut, ilusilernissaanut, periusissamut, atuakkanut, inuit apersugassanut aamma Kalaallit Nunaanni apersuinnikkut misissuinerup ingerlanneqarnissaanut naleqqiullugu assigiinngitsutigut ilisimasatigut siunersiupeqatigiinnermilu ikiuunnikuupput.

Allagaatinik misissuineq: Kalaallit Nunaanni (Issittumilu) aliasunneq aliasunnermillu suliaqarneq pillugu danskit tuluillu atuakkiaanni allagaatinilu ujaasivugut, annikitsumik angusaqarfiulluni. Ujartuinerput aamma Kalaallit Nunaannut allanullu peqqinnissamut tunngasunut kiisalu inuuniarnikkut pissutsinut ajornartorsiutinullu amerlanerusunut naleqqiullugu siammarternaruupput. Danmarkip nunallu tamalaat ilisimatusaatinik paasisutissanik katersuvianni, suliniaqatigiiffinni, pisortat suliffeqarfiini Googlekullu assigiinngitsunik ujaasineri suliatigut atuakkianik, ilinniagartuunit allaaserisanik, aviisini allaaserisanik, allakkianik saqqummersitanillu assigiinngitsunik ujaasivugut. Misissuinerimi apersuinnikkut aamma paasisutissarsiffinnut nalunaarsukkanullu attuumassuteqartunut innersuussinerinik pissarsivugut. Ujaasinerimi angusat 2008-miit 2018-imut killeqartippagut (tak. ilanngussa 4).

Apersuinerit: Kalaallit Nunaanni pissutsit pillugit kiisalu Kalaallit Nunaanni aliasunnermut aamma aliasunnermut tunngasunut attuumassuteqartuni ajornartorsiutit pillugit suliniummi immikkut paasisimasalittavut marluk aallarniutaasumik apersorpagut. Aamma immikkut innersuussisoqarneratigut snowballing (apummik milluutitut) periutsimik taaneqartartoq atorlugu paasisatsinnik inunnik arfineq pingasunik apersuivugut. Inuit taakku kalaaliupput danskiullutillu apersorneqartut Danmarkimi najugaqartut. Assigiinngitsuneersuupput - ilisimatusarfiit. - ingerlatsiviit - politikki - kulturilerisut. Taakku tamarmik sammisassanik, apeqqutinik kiisalu Kalaallit Nunaanni kisitsisit atornagit atortussanik pissarsiniarluni apersuinnikkut misissuinerimut pullaviusinnaasut inuillu apersugassat paasinarsarnissaannut peqataapput.

Sammisassat suunerisa paasineqarneri: Misissueqqaarnerimi ilisimasanik katersuineq qulaani allassimasoq kiisalu Det Nationale Sorgcenterip / Børn, Unge & Sorgip aliasunneq aamma aliasunnerimi suleriaaseq pillugit ilisimasaat tunngavigalugit misissuinerimi pingaarnertut erseqqissarneqartussat apeqqutit ataani allanneqarsimasut paasivagut.

- Kikkut aliasunnermut suliassaqarfimmi suliaqartuuppat?
- Aliasunnermik suliaqartut qimataasunik ikiuinissamut periarfissanik aporfinnillu sunik misigisaqarpat?
- Aliasunneq pillugu aliasunnermik suliaqartut qanoq annertutigisumik ilisimasaqarlutillu piginnaasaqarpat?
- Qanoq annertutigisumik aliasuttunik ikorfartuinissamik aliasuttunillu katsorsaanissamut neqerooruteqartoqarpa, aamma suli annertunerusumik pisariaqartitsisoqarpa?
- Ullumikkut aliasunneq Kalaallit Nunaanni qanoq isikkoqarpa?
- Aliasunnermik suliaqartut Kalaallit Nunaanni inuiaqatigiinni aliasunnerup sunniutai anigoruminaatsut aamma inuuniarnikkut ajornartorsiutit allat akornanni ataqatigiittoqarnerannik takunnissinnaappat?

Apeqqutit taakku sammisanut sisamanut eqikkarneqarput (tak. takussutissiaq 4), apersuinerit pillugit apersuinermit najoqqutassap (tak. ilanngussaq 3) pingaarnertut ilusissaanik nassuiaasuusut.

SAMMISAT			
Aliasun- nerup ersiutai	Aliasunnerup sunniutai pissusissamisoortut aningoruminaatsullu	Aliasuttunut sullissisut neqeroorutillu	Ilisimasani piginnaasatigullu pisariaqartitsineq

TAKUSSUTISSIAQ 4: Apersuinermit

4.2 Kalaallit Nunaanni kisitsisit atornagit atortussanik pissarsiniarluni misissuineq

Misissueqqaarneq tunuliaqataralugu uppersarsivarput Kalaallit Nunaanni aliasunnermik suliaqartut akornanni annertunerusumik kisitsisit atornagit apersuinikkut misissuinissaq tulluartausoq, taannalu sapaatip akunneri pingasut sinnerlugit aprilimi 2018-imi ingerlallutigu.

Kalaallit Nunaanni inuit apersorneqartut: Apersuinissatsinnut sammisassagut arlallit toqqarpagut, tassaniillutik aalajangiisartut, suliatigut ilinniarsimasut, inuit pingaarutillit aamma immikkut ilisimasallit, aliasunnermut tunngasunut naleqqiullugu suliatigut assigiinngitsumik imminnut sunniiveqatigiittut, qimataasunik naapitaqartartut aliasunnerullu pissusaanik takunnittartut kiisalu atorfitsik aqqutigalugu assigiinngitsutigut kinguneqartitsisut. : Kalaallit Nunaanni pisortat suliffeqarfiini ingerlataqarfinilu ataani allassimasuni inuit apersorneqartussat toqqarneqarput:

- Namminersorlutik Oqartussat
- Kommunit
- Peqqissutsimut, Isumaginninnermut Ilinniartitaanermullu tunngasut
- Ilageeqarneq
- Politiit

Kalaallit Nunaanni inuit apersorneqartut kingumut Kalaallit Nunaanni Danmarkimilu immikkut paasisimasagartuniit suleqatigisatsinnilluunniit innersuussisoqarneratigut annerusumik pissarsiarineqarput. Misissuinermit apersuinissaq sioqqullugu apersuinermit peqataasut tamarmik paasitinneqarnerisigut taakkunannga akuersinerit pissarsiarineqarput. ⁵

Apersuinermit najoqqutaq: Misissueqqaarnermit paasineqartut sammisat sisamat apeqquillu tunuliaqataralugit misissuinermit apeqqutit aamma pingaarnertut sammisat ilusaat aallaavigallugit apersuinnermit ilitersuusiorpugut (tak. ilanngussaq 3).

Apersuinerit ingerlanneqarneri: Inuit apersorneqartut suliffeqarfiini annerusumik ingerlanneqartut apersuinerit 53-it naammassineqarput.

Apersuinerit minutsit 45 - 70-it akornanni sivisussuseqarput aamma digitalikkut immiussummut immiunneqarlutik. Apersuinerit arlalinni inuit apersorneqartut arlallit peqataapput, peqataasut akornanni isummanik paarlaasseqatigiittoqartarluni.

Apersuisoqatigiit: Apersuinerit Nuummi, Sisimiuni aamma Qaqortumi inuit apersorneqartut suliffeqarfiini Det Nationale Sorgcenter / Børn, Unge & Sorgimi sulisunit pingasunit ingerlanneqarput.

⁵ Inuit apersorneqartut tamarmik kinaassusaat ilisarnarunnaarsinneqarput, kinaassusaalli Det Nationale Sorgcenterimit ilisimaneqarlutik.

Tasiilami apersuinerit Statens Institut for Folkesudhedimi Center for Folkesundhed i Grønlandimi sulisumit ingerlanneqarput. Apersuisut arlaannaalluunniit kalaallisut oqalussinnaanngillat, inuillu apersorneqartut taamaattumik oqalutsimik atuinissaq pillugu neqeroorfigineqarlutik, tamarmilli tamanna itigartillugu.

Suliarinninneq misissueqqissaarnerlu: Apersuinerit aaqqissugaasumik tusarnaarneqarput tamatumalu kingorna misissuinerimi apeqqutit qulaani allassimasut akinissaannut ajornartorsiutit sammisallu attuumassuteqartut sammillugit suliarineqarlutik. Suleqatigiit marluk imminnut atassuteqarnatik tusarnaarput kingornalu allattukkatik inernerillu assersuullugit. Apersuinerit nalunaarsuinertut allattorneqanngillat.

5 Misissueqqissaarneq

Immikkoortut tulluuttut marlunnut immikkoortinneqarput - siullermik suliatigut ilinniarsimasunik, aalajangiisartunik ingerlataqartunillu pingaaruteqartunik allanik apersuinerit tunuliaqutaralugit aliasunneq qanoq isikkoqarneris ersersinneqartarnersorlu misissorparput, tulliatullu Kalaallit Nunaanni aliasunnermik suliaqartut qulaajarlugillu misissorlutigit.

5.1 Kalaallit Nunaanni aliasunneq pillugu kisitsisit atornagit atortussanik pissarsiniarluni misissueqqissaarneq

Misissueqqaarnerup immikkoortuani siullermi suliatigut ilinniarsimasunik, aalajangiisartunik allanillu ingerlataqartunik pingaarutilinnik kisitsisit atornagit atortussanik pissarsiniarnermi apersuinerit tunuliaqutaralugit misissuineri "Aliasunnerup malunniutaa" aamma "Pissusissamisoortumik aamma anigoruminaatsumik aliasunnerup sunniutai" sammisat pigaarnerit marluk qulaajaaffigivagut. Apersuineri pingaaruteqartut malunnaateqartullu sammisat iserfigivagut apeqqutillu uku ilaatigut erseqqissarniaralutigit:

- Aliasunneq qanoq ippa, aamma paquminartuua?
- Aliasunnerit akornanni immikkoortitsisoqarpa, taamaappallu qanoq ilinerani aliasunneq anigoruminaatsunngorsimanersorlu suliatigut ilinniarsimasunit misigineqartarpa?
- Aliasunnerup sunniutaasa anigoruminaatsut aamma inuuniarnikkut ajornartorsiutit allat akornanni ataqatigiittoqarpa?

Aliasunneq Kalaallit Nunaanni qanoq isikkoqarpa?

Aliasunnerup qanoq isikkoqarnera aamma Kalaallit Nunaanni inunni qanoq atorneqartarnera pillugu inuit apersukkagut aperineqaraangamik taakku ilisarnaataanni sammisat malunnartut ilai saqqummertarput.

Aliasunnerup annertussusaa annertusiartorneralu: Inuit apersorneqartut nalinginnaasumik oqaatigaat tunngaviummik assigiinngissutaasoq aliasunnerup annertussusianut tunngasuusoq - nunanut allanut sanilliullugu inuit taamak ikitsigisut akornanni taamatut annertutigisumik aliasunnerup atorneqarnera. Kikkut tamarmik annasaqarsimapput amerlanersaallu imminut toqunnermut. Kikkut tamarmik nalinginnaasumik ilisimavaat annasaqarneq aliasunnerlu initusut - tamaniunngippat - taava Kalaallit Nunaanni ingasattumik inunni ataasiakkaani, ilaqutariinni nunaqqatigiinni ikitsuni amerlasuunilu. Pinngitsoorani ulluinnarni toqqaannartumik takussaangilaq, inuillu pinngitsooratik taanna oqaasertalertarnagu, imaluunniit ulluinnarni taanna pillugu oqaloqatigiittaratik. Kisianni aliasunneq sumi tamaaniittutut misigineqarluni.

Tassunga ilanngutissaaq suliatigut ilinniarsimasut apersorneqartut akornanni nalinginnaasumik oqaatigineqartarluni aliasunneq aamma aliasunnerup sunniutai inunnik ataasiakkaani eqquisartuni artorsarnerni appasinnerpaatut imaluunniit ima appasissorujussumiilluni. Innuttaasut annasaqarnermik aliasunnermillu eqqungaasut ima annertutigimmata, aamma artorsaatit allarpasuit suli ajornerusutut isigineqarmata, taava arlaatigut aliasunnerup initussuseqarnissaa inuit ataatsimoorlutik ammut inissittarpaat, imaluunniit artorsaatit allat ilungersunartut assigalugit inuiaqatigiinni atugarissaartuni inissinneqartariaqarluni.

Aliasunnerup sunniutai pissusissamisoortut anigoruminaatsullu

Anigoruminaatsut nalinginnaasunngorput nutaat: Inuit apersorneqartut nalinginnaasumik isumaqarlutik oqaatigaat inuppassuit Kalaallit Nunaanni aliasunnerup sunniutaanik anigoruminaatsunik atugaqartuullutillu inuusut. Suliatigut ilinniarsimasut arlallit oqaatigaat inummik aliasunngitsumik naapitsinissaq qaqqortigoortuusoq. Aliasunnermut tunngasuni suliaqartut apersuilluni misissuineri nalinginnaasumik oqaatigaat aliasunnerup sunniutai anigoruminaatsut atugaasorujussuusut nammineq suliatigut ilinniarsimasutut qimataasimarsorpassuit aliasunnerup sunniutaanik anigoruminaatsunik atugaqalersimasut naapittarlugit, qaqqortigoortuusorlu inummik aliasunngitsunik naapitsisarneq.

Īnuit apersorneqartut arlallit imminut toqunnerup aamma aliasunnerup sunniutai anigoruminaatsut akornanni ataqatigiittoqartoq oqaatigalugulu imminut toqunneq kikkut tamarmik alliaartorneranni tunngaviumik atugaasoq, taamaattumillu inuppassuarnut ilaalersimasooq amerlanertigut PTSD-itut aamma kingunerlutitsisusut. Aliasunnerup sunniutai ajornartorsiutit allarpassuarnut maannalu atugaasunut naleqqiullutik malunnaanginnerupput. Aliasunneq amerlanerpassuartigut suliarineqanngikkaluartoq pinngitsoorani ilisarnaataasut ersersinneqarneq ajorput, inuilli apersorneqartut nalinginnaasumik isumaqatigiissutigalugu taanna imminut toqussinnaanermik annertunerulersitsisoq.

Aliasunnerup sunniutai anigoruminaatsut allaaserineri: Apersuinernit qulaajarniarsaraarput ilaatigut aliasunnerit assigiinngitsuuneri nalinginnaasumik ilinniarsimanillu ilisimaneqarnerisooq, aamma imaluunniit aliasunnerup sunniutaatut pissusissamisoortutut anigoruminaatsutullu qanoq isikkoqarnerisooq atugaanersorlu.

Apersuinernit takuneqarsinnaavoq inuit apersorneqartut ikittuunnaat sulinermi taaguutini taakkuninnga ilisimasaqartut atuisullu. Akerlianilli aliasunnerup sunniutaata ilusaa ersersinneralu aallaavigalugit aliasunnerit assigiinngitsuusut ilisarisinnaallugit qularutigineqarnanilu ilai allanit artorsartitsinerusartut. Inuit apersorneqartut eqqartorpaat toqusoqarneranut atatillugu sakkortuumik kingunerlutsitsisumillu pisoqarneranut atatillugu aliasunnerup sunniutaanik anigoruminaatsunik misigisaqartarlutik, soorlu aamma aliasunnerit akuleriittut pineqartillugit, aliasunneq ajornartorsiutini attuumassutinillu allanik (innarliinerit, imigassaq, persuttaaneq, sumiginnaaneq il.il.) ilaneqaraangat, suliarinngitsoorsimasaq imaluunniit toqusumik ilaqutariinnilluunniit eqqartunngitsoorsimasaq. Qimataasut immikkuulerpata aliasuutiminnullu mattullutik tamanna aamma aliasunnerup sunniutaatut anigoruminaatsumut ersiutaavoq. Inuit apersorneqartut annerusumik annaasaqarnerup aliasunnerullu aamma inuuniarnikkut ajornartorsiutit allat soorlu suliffissaaleqinerup, pinerluttuliornerup atornerluinerup akornanni ataqatigiittoqarnera takusinnaavaat.

Aliasunneq tamarmut, ataasiakkaanut ataatsimoortunullu tunngasoq: Inuit apersorneqartut aliasunneq illuatigut misigissutsimut tunngasutut isigaat annaasaqartunullu tamanut tamanit atugaasutut. Aappaatigut Kalaallit Nunaat nunaavoq allanngorartorujussuaq, aliasunneq kulturikkut assigiinngitsorpassuulluni, assigiitsoorujussuutut ersersinneqarsinnaasoq ataqatigiinnerillu apeqqutaallutik pissusimigut assigiinngitsuusinnaalluni. Apersuinerni arlalissuarni aliasunneq ataatsimoortut suliaasaatut oqaasertalerneqartarpoq. Tamanna Kalaallit Nunaata angisoorujussuuneranut inukitsuuneranut arlalissuarnik annikitsunik nunaqqatigiiffiusuuneranut atatinneqartarpoq, inuit suli ilaatigut inuunerup atatinnessaanut pinngortitamili mersernartumi aniguinissamut imminnut isumalluutigalutik. Kalaallit qanilluinnarlutik attaveqatigiittuupput, ilaqutariittut imaluunniit ilaqutariippassuutut, suleqatitut, sanilitut, ikinngutitut imaluunniit arlaatigut ilisimasatut, imaluunniit kikkunerlutik minnerpaamik ilisimallugu. Inuit apersorneqartut oqaatigaat imminnut isumalluutigineq attuumassuteqarnerillu pissutigalugit inuuneq, toqu aliasunnerlu imminnut akulerussimasut. Tamanna isumaqarpoq illoqarfimmi, nunaqarfimmi allanulluunniit attuumassutinut atatillugu arlaat toquppat arlalissuit annaasaqassapput ataatsimoortumillu aliasunneq malunniuttarluni kikkut tamarmik ilisimasarlugu inuillu ataatsimoorlutik toqusumit kingornalu aliasunnermit attartortinneqartarlutik, pingaartumillu tamanna ajunaartoqarneratigut, tammartoqarneratigut, imminut toquttoqarneratigut toqutsisoqarneratigulluunniit sakkortuumik toqusoqarneratigut pisarluni. Ataatsimoortuni aliasunneq pingaartumik toqusoqarneranut ilisinernullu atatillugu ileqqulersornerni kikkut tamarmik peqataaneranni takussaasumik ersersinneqartarluni (tak. ataaniittoq).

Apersuinerni arlalissuarni ataatsimoorneq taanna akerlianik inunnut ataasiakkaarnerusunut inissinneqarpoq aamma kiserliorfialugu aliasunnertut isigineqarnerulluni aamma Danmarkimi nunanilu allani arlalissuarnit aliasunnermut atassuserneqartarluni. Kalaallit Nunaanni ataatsimoortuni aliasunneq nukittut isigineqarpoq, annaasaqarneq ataatsimoorfiusutut annerusumik misigineqartarmat aliasunnermilu kisimiinnani. Ataatsimoorussap aliasunnerup erseqqissuunnginnera Kalaallit Nunaanni ilisimaarineqarpoq, pissusialu atugaaneralu sumiiffik, inuk pisullu apeqqutaatillugit assigiinngitsorujussuusarlutik, peqatigisaanilli aliasunnermut sunnniutaasut taassumalu atugaanerani ataatsimoorussineq nukittuuusoq sakkortusartorlu.

Aamma apersuinernit takuneqarsinnaavoq toqusoqarnerani ilisinernilu ataatsimoorfiunerusutut atugaanerusarteq. Kingornatigut nipaannerulersarpoq, qimataasullu tunuarsimaarnerusarlutik sanngiinnerminnik takutitsinissaq ikioqqunissarluunniit sapertarlugu, aamma imminut nunaqqatigiit oqaluuserinninnerat (oqallisiginninnerat) isiginninnerallu ernumassutigisarlugu allaallu arlaata tamanna imminut atorsinnaallugu atornerlussinnaalluguluunniit. Sanileriit, ikinngutit, suleqatit il.il. ataatsimoornerisigut aappaatigut misigisarpaat ilisinerup kingorna qimataasut qanoq innerinik apersuutiginnissaa sapernartittarlugu killimillu qaangiinartartillugu.

Ataatsimoornerup ataqatigiinnerullu taamaallutik kingornatigut annaasaqarneq aliasunnerlu inissaqartikkuminaatsittarlugu oqaasertaleruminaatsittarlugulu. Nunami, toqu amerlanertigut peqqarniittuullunilu kingunerlutsitsisarpoq, aliasunnerlu akuttunngitsumik inuttut artorsaatinik, attuumassutinik inuuniarnikkulluunniit atukkanit anigoruminaattarluni, ataatsimoorluni aliasunnermik misigisaqarnerup aamma kingunerisarpaa annaasaqarsimanerit aliasunnerillu annertoreeqisut qaavatigut ataatsimoortunut ilaasuni aliasuummik qaavatigut atuileqqinneq. Taamaattumillu inuit apersorneqartorpassuit oqaatigalugu nammineq aliasunnermiit annertuumik innarlerneqarsimasutut nammineq misigineq pissutigalugu arlalissuit imminut ikiornissamut pisinnaaneq ajortut, sapertartut imaluunniit nukissaqartittanngikkaat. Taamaallutik palasit oqaluttuarput nunaqqatigiinni nutaamik toqusoqartillugu imaluunniit imminut toquttoqartillugu qimataasunit siusinnerusukkut assingusunik annaasaqarsimasuniit arlalissuarnit saaffigineqartarlutik.

Toqusoqarnera ilisinerlu - ataatsimoorneq ileqqullu: Aliasunnerup qanoq ilinerani atugaalerneranut tunngasumik apeqqummi inuit apersorneqartut arlallit toqu ilisinerlu pillugit ileqqunik iliuuseqartarnernillu Kalaallit Nunaanni inunnut pingaaruteqartorujussuit pillugit oqaluttualersarput.

Peqqinnissaqarfimmi suliatigut ilinniarsimasunik apersuinernit takuneqarsinnaavoq taakku nalinginnaasumik misigisaraat toqu allanut naleqqiullugu tigussaasuusoq toqqorterneqarnerlu ajortoq. Tamatigut toqusup qanigisaatalu eqqaaniittarput ikinnguterpassuit ilaqutarpasuillu, taakkunungalugu napparsimmavimmi angerlarsimaffimmilu inissaqartitsiniartoqartarluni, taassumalu ingerlanerata ilaani qanigisanut/qimataasunut tapersersuisoqarluartarluni, aamma meeqqat inersimasullu suliaqarnermi ilanngutitinneqarlutillu aamma toqusussaq pillugu oqaloqatigineqartarlutik.

Kingornatigut ileqqusarpoq ilaqutariit ikinngutillu tamarmik, aamma meeqqat inuusuttullu, napparsimmavimmi, angerlarsimaffimmi imaluunniit paaqqutarisariallit angerlarsimaffiat toqusumik alakkaasernerat. Tassani taamaallutik toqusumik inuulluaqqusisarput, arlalissuit illoqarfinni nunaqarfinnilu tussiarfigisarlugu, ilaqutariit toqusumik piareersaasarlutik toqusullu illerfianut ikillugu. Toqusup illerfia toqusut inaanni ammatinneqartarpoq naalagiarnissap tungaanut. Illoqarfinni mikinerusuni illoqarfimmiut tamarmik ilisinermi peqataasarput, illoqarfinnilu anginerusuni soorlu Nuummi Sisimiunilu toqusumut ilaqutarpasuut ikinnguterpassuillu peqataasarlutik.

Ilisinerup nanginneratut kaffisortitsisoqartarpoq toqusumut minnerpaamilluunniit attuumassuteqartut peqataasarlutik toqusoq pillugu eqqartuisarlutik qimataasullu ataqqinninnermik takutittarlugit. Inuit apersorneqartut oqaatigaat taamatut tunuarsimaartumik ilisisoqarneq ajortoq, aamma toqusoq pingitsoorani ilisarimanngikkaluarlugu kisianni misiginneqataaneq pissutigalugu peqataasoqartartoq, amerlanertigullu assigusunik nammineq aqusaagaqarsimaneq pissutigalugu.

Inuit apersorneqartut nalinginnaasumik isumaqarput pisut ingerlanerat tamaat isertuasogarneq ajortoq ataatsimoorfiusuorlu, tassunga ilanngullugu pisut ingerlaneranni meeqqat aamma ilaasarlutik, napparsimaneraniit toqusoqarneranut, ilisisoqarneranut kaffisortitsinermullu. Soorlu qulaani allaaserineqartoq ileqqutoqqat ileqqulersornerillu Kalaallit Nunaanni ataatsimoorluni aliasunnerni erseqqissorujussuullutillu iliuuseqarnermut takussutaapput, annertuutigullu upperisaqarnerup upperisarsiornerullu pingaruteqarneranut atassuteqarlutik.

Pinngortitaq, kulturi, upperisarsiorneq: Apersuineri arlalinni siusinnerusukkut oqaluttuanut ileqqunullu innersuussisoqarpoq, inunnit apersorneqartunit ullumikkut kalaallit toqu aliasunnerlu pillugit ileqqorisimasaannut sunniuteqartinneqartut; isumaqartoqarlunilu inuit inuusaasiat Kalaallit Nunaanni kristumiussutsikkut upperisamut peqataalersimasoq imaluunniit peqatigiitsinneqarsimasut. Inuit apersorneqartut oqaluttuarput anersaamik upperisaqarneq sulī atuuttoq, pingaartumillu nunaqarfinni utoqqaat akornanni aliortukkat, illut kaluiffiusut, anersaat angakkullu toqusumut immikkut atassuteqarsimasut pillugit oqaluttuarterneq atugaalluarluni, aliasunneq taamaalilluni qaangerneqarsinnaalluni. Taamaalilluni silarsuarmik paasinninnermit eqqaamasaavoq inuuneq toqulu ima avissaartigisimanatik, soorlu kristumiut inuunermik isiginninnerattut (tak. paquminartut pillugit immikkoortoq ataaniittoq aamma). Tamanna inuit ataasiakkaat aliasuttarnerannut qanoq sunniuteqarnerisooq misissuineri matumani qulaajarsinnaanngilarput. Soorlu kapitali 2-mi eqqaaneqartoq ilisimatusarnerup tikkuaraa upperisat upperisarsiornerlu aliasunnerup annikillineranik annertusineranillu kinguneqarsinnaasoq.

Pinngortitaq Kalaallit Nunaanni inuunermut, toqumut aliasunnermullu naleqqiullugu immikkut nukiunera inuit apersorneqartut akornanni aamma isumaqarfigineqarpoq. Pinngortitaq nipaassusia pinngortitalu peqqarniissusia pinngortitamut naapertuuppoq, ilaatigut uumassutaasutut aliasunnermillu katsorsaasutut, ilaatigut inuunermik arsaarinnittutut. Inuit apersorneqartut pinngortitaq pisuni artornartuni ikorfartorfittut eqqartorpaat, aallaaniaraani allatigulluunniit pinngortitamik atuigaanni artornartut puigorneqarsinnaallutik. Aappaatigullu pinngortitaq aamma inuunerpassuarnik arsaarinnittarpoq, ajunaartoqarneratigut, tammartoqarneratigut imminullu toquttoqarneratigut. Apersuineri ilaannit, qaqutigooraluartoq qivittoqartarnera eqqaaneqarpoq, toquniarlutik imaluunniit imminut toqunniarlutik pinngortitamukartarneq eqqaaneqarluni, taamaalillunilu pinngortitaq piartortup aliasuttullu angalaneranut ilaalersarluni.

Toqusoqarnera aliasunnerlu paquminartuuppat?

Apersuilluni misissuineri toqu aliasunnerlu qanoq paquminartuutiginerinik oqallisigiuminaatsinerinillu eqqartuinerpassuarnik tusarnaarpugut, soorlu aamma Danmarkimi nunarsuamilu allarpassuarni taamaattoq. Tamanna tunuliaqutaralugu aliasunneq Kalaallit Nunaanni annerusumik annikinnerusumilluunniit paquminartuuneranik inerniliisinnaanngilagut, taamaallaalli apersuineri uteqqinneqattaartut pingaarnertigut sammeneqartut ilai eqqartorsinnaallutigit.

Nipaassuseq: Apersuinerit takuneqarsinnaavoq aliasunnermi misigissutsit pillugit Kalaallit Nunaanni aamma eqqartuisoqarpiarneq ajortoq, soorlu nunarsuarmi sumiiffinni arlalissuarni aamma taamaattoq. Ilisinerup kaffisortitsinerullu naanerisa inuillu avissaarnerisalu kingorna ilaqutariinni atassuteqarfiusunilu qanittuni inuiaqatigiinnilu nipaanneq misigineqartarpoq ilaannikkut ima nipaatsigisarlu allaat pineqartoq soorlu uumasimannigtsorluunniit. Arlalinnit oqaatigineqarpoq tamanna arnarnartoq pillugu kalaallit oqalukkusuppallaanngitsut, immaqalu allarpassuit annernarmata. Oqalunnissaq pinnagu annerusumik iliuseqartoqartarpoq.

Inuit apersorneqartut arlallit nipaannerup aamma inuit inuusaasiat ileqquisalu akornanni assigiissuseqartitsisoqarpoq. Aliasunnerup nipaanneraniit pisaqarnerup nipaanneranut assingusoqarpoq, tamanna aniguinissamut pisariaqarlunnarmat. Inuit apersorneqartut ilaatigut nipaanneq siusinnerusukkut toqunermi eqqissisimanerata akornusernissaa annilaangassutigalugu toqusup aqqata taaneqarnissaanut inerteqquteqarnermut atatippaat, tassungalu ilanngunneqassalluni toqu eqqartorneqarpat ajornartorsiortitsisinnaaneq imaluunniit toqusoqarsinnaanera annilaangassutigineqartarluni.

Inuit utoqqaanerusut aliasunnertik nalinginnaasumik nipaattumik atortarpaat - toqusoq eqqartornagu imaluunniit misigissutsinik takutitsinatik, akerlianilli kisiinnertik aliasunnermilu nukittunertik ersersinniarlugu. Siunissaq pillugu ilaatigut neriulluarneq oqaatigineqarpoq, inuit apersorneqartut misigisimagamik Kalaallit Nunaanni inuusuttut akornanni tarnikkut ajornartorsiutit artornartut pillugit eqqartuinissaq akuerineqarnerulermat. Inuusuttut inuunerup artornartuunera annernartuuneralu pillugu oqaluttuarnermut annertusiartortumik Facebooki atulersimavaat, tassunga ilanngullugu aamma annaasat aliasunnerlu pillugit. Tamanna nunani killerni allarpassuarni Facebookimut atuineri akerliullunnarpoq.

Aliasunnerup oqaasii: Inuit apersorneqartut arlallit aliasunnerup paquminartuuneranut aamma nammineq annaasaqartilluni asasamillu annaasaqarneq pillugu aliasutsilluni nammineq qanoq misigisimanerup oqaasertalernissaanut oqaaseqannginnermut naammattunillu oqaatsinik atorsinnaasanik peqannginnermut aamma atassuteqarnera assigiinngitsutigit oqaatigaat. Kisianni aamma qimataasunik allanik taakku aliasunnerannik taakkulu toqusortai pillugit oqaloqateqarsinnaanermut merseerinnginninneranullu oqaatsit amigaataapput. Aliasunnerup oqaasii pisuni aalajangersimasuni eqqarsaataanerusunilu apersuinermit ujartorneqarput. Aliasunneq pillugu oqaatsimik kalaallisut peqannginnera inunnit apersorneqartunit arlalinnit aalajangersimasunik eqqaaneqarpoq, taarsiullugulu 'inuunermi artorsaateqarneq' oqaatigisarlugu. Oqaatsitigit isiginninneq Kalaallit Nunaanni sulinerup ingerlateqqinnissaa pillugu eqqarsaasersuutini ilaatinnaat pingaarpoq.

Atsiussisarneq: Inuit apersorneqartut arlalissuit aliasunnermut paquminartunullu tunngatillugu toqusumik ilaqutariinni inoorlaanut atsiussisarnermi maannakkut ileqquusumik pissusiusumillu oqaasertaliipput. Taanna tarnip toqumi inooqqittarnera pillugu inuit inuunermi najoqqutatut isumaannik aallaaveqarpoq, atip paquminartuuneranut atsiusseqqinnermullu tunngasoq toqusup tarniata toqumi eqqissisimanissaa qulakkeerniarlugu aamma toqusup tarniata inuttullu ilisarnaataasa pissusaatalu inoorlaami atsiunneqartumi ingerlaqqinnissaa qulakkeerniarlugu.

Apersuinermit takuneqarsinnaavoq atsiussisarnermik periuseq ukiuni kingullerni atugaanerulersimasoq aamma kinguaariit nutaat angajoqqaanngortut akornanni aamma atugaalluatoq. Kisianni ileqqoq taanna aamma assigiinngitsunik isumaqarfigineqartoq.

Inuit apersorneqartut ilaasa inuit inuunermi najoqqutatut isumaannik nangitsinertut oqaatigaat aamma Kalaallit Nunaanni nutaaliaasumi toqu aliasunnermilu kulturi pillugu upperisami pissusiusunullu sulisunniuteqartoq. Inuunerup ingerlaqqinnerani toqusimasup eqqaaneqarneratut malunnartinniarnanullu ileqqutut pitsaasutut tamanna isigineqarpoq taamaallunilu aliasunnermik arlaatigit passussinertut aamma, pingaartumik annaasaqarneq aliasunnerlu eqqartoruminaatsillugit.

Annaasaqarnerup immaqa suliareqqinneqarsimannginneranut takussutissatut tamanna allanit oqaatigineqarpoq, sammisaqarneq misigissutsillu inoorlaamut atsiussamut nuunneqarmata; toqusullu inuunera ingerlaqqissinnaalluni, annaasaq utertinneqarsinnaanngitsoq qimataasunit nassuerutigineqanngitsoorsinnaalluni. Nipit isornartorsiuisut meeqqamut inoorlaamut taassumalu nammineq kinaassutsiminik pilersitsisinnaaneranik sammisaqarput, taanna nassuiarneqareersunik inuttut pissusilersorneqartariaqanngimmat piginnaasalerneqartariaqanngimmallu, amerlanertigit pitsaasuusarlutillu ajortuusartut. Apersuinermit uparuarneqarpoq meeqqat toqusumut atsiunneqartut imatut inissinneqarsinnaasarmata atsiussineq assigiinngissitsinermik misigisaqalernermut tapertaalersinnaalluni.

Paquminartut toqussutaasorlu: Paquminartuutitsineq arlaatigit toqussutaasoq - nappaat, ajunaarneq imminulluunnii toqunneq - naapertorlugu annertussusilerneqarsinnaanersoq imaluunniit allanngorarsinnaanersoq pillugu isumaqartoqarsinnaanersoq apersuivugut. Taamaaliorpugut Kalaallit Nunaanni imminut toquttartut amerlaneri inuillu amerlanersaasa imminut toqunnermut ikinngutiminnik ilaquutaminnilluunniit annaasaqarsimanerinit tunngaveqarluta. Imminut toqunneq pillugu paquminartumut tamanna allannortitsiva. Inuit apersorneqartut arlallit imminut toqunneq aamma imminut toqunnermut annaasaqarsimaneq inuunermi tunngaviusumik atugassaalersimasutut assigiinngitsutigit eqqartorneqarpoq. Kalaallit ukiut qulikkaar arlallit ingerlaneranni imminut toquttoqartarnermi alliartorsimapput, akuttunngitsumillu, uteqattaarneqartumik 'eqimattatut' taaneqartuni, inuusuttut arlallit illoqarfimmi nunaqarfimmiluunniit ataatsimi piffissap sivikinnerusup iluani imminut toqussimallutik. Inuit apersorneqartut ilaasa toqussutaasoq pingaartinnequnngilaat aamma annaasaqarneq annaasaqarnerlu pillugu eqqartuinissamut aamma aliasunnerup malitsigisaanik misigissutsit eqqarsaatillu artornartorpassuit eqqartornissaannut nalinginnaasumik annilaangassutitut isiginerullugu. Taamaattorli inuit apersorneqartut arlallit eqqaallugu imminut toqussimasumut qimataasunut annaasaqarneq toqusorlu pillugu eqqartuinissaq sapernartorujussuusartoq paquminarlunilu, imminut toqunnerup

pinngitsoortinnissaanut nammineq iliuseqarsimasinnaanermut naleqqiullugu pisuussuteqarnermik kanngusunnermillu misigisimasarneq pissutigalugu. Ilai pisooqataasutut misigisimasarput. Inuit apersorneqartut aamma ilaasa eqqartorpaat qanoq toqorusunneruneq pillugu inuiaqatigiinni tulleriiaarnermik ineriartortitsisoqarsimagunartoq, ilaatigut ilungersunartumik nappaateqalersimasunut annertuumik tapersersuisoqalerluni annertuumik malinnaaffigineqartunik aamma napparsimasoq ilaquataalu pillugit tapersersuisoqarnissaanut katersuisoqartarluni.

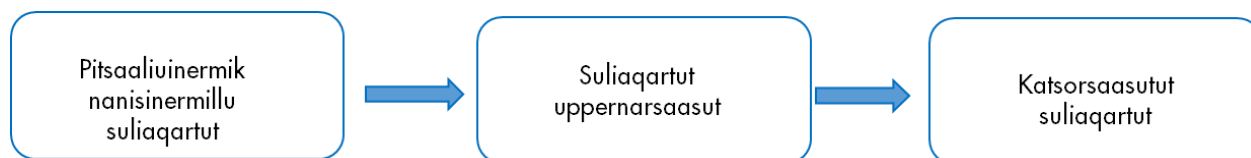
5.2 Kalaallit Nunaanni aliasunnermut tunngasuni suliaqartut pillugit qulaajaaneq

Aallaqqaasiut

Misissueqqissaarnerup immikkoortuata aappaani misissuinerimi sammisat pingaarnert marluk "Aliasunnermik suliaqartut aliasunnermilu neqeroorutit" aamma "Ilisimasat piginnaasaqarnissamillu pisariaqartitsineq" sammineqarput (tak. takussutissiaq 4). Suliatigut ilinniarsimasunik, aalajangiisartunik allanillu ingerlataqartunik pingaaruteqartunik apersuinerit tunuliaqutaralugit pingaarnertigut apeqqutit sisamat qulaajarniarsaralugillu akissuteqarfiginiarpagut:

- Kikkut aliasunnermik suliaqartuuppat?
- Aliasunnermik suliaqartut qimataasunik ikiuinissamut periarfissanik aporfinnillu qanoq misigisaqarpat?
- Aliasunnermik suliaqartut qanoq annertutigisumik aliasunneq pillugu ilisimasaqarpat piginnaasaqarlutillu?
- Aliasunnermi tapersersuinissamut aliasuuteqartunillu katsorsaanissamut qanoq annertutigisumik neqerooruteqarpa, aamma sulii annertunerumik pisariaqartitsisoqarpa?

Kalaallit Nunaanni aliasunnermut tunngasuni suliaqartut pillugit qulaajaanermut tunngasuni pingaarnertut tunngavittut aliasunnerup ingerlaasianut takussutissiaq ataani allassimasoq aallaavigaarput. Det Nationale Sorgcenterip ilaatigut Danmarkimi aliasunnermut tunngasuni passussinerimi nunalu tamakkerlugu passussinerimi najoqqutassaliornermut atatillugu takussutissiaq atorsimavaa.

TAKUSSUTISSIAQ 5: Aliasunnerup atuunneranut takussutissiaq

Takussutissiami ersersinneqarpoq suliaqartut, nanisiniartut/pitsaaliuiniartut, suliaqartutuppernarsaasut aamma suliaqartut inunnik aliasunnerup sunniutaanik anigoriminaatsunik atugaqartunik katsorsaasut akornanni aliasunnermut tunngasuni suliaqartuni erseqqissumik avinneqarsimasut, tamannalu aliasunnermut tunngasuni ataqatigiittoqarneranik aaqqissugaasoqarneranillu tapersersuilluni, qimataasut aliasunnerup sunniutaanik anigoriminaatsunik atugaqartut pisariaqartumik katsorsarneqarnissaannut pisariaqarluni. Aliasunnermik sulinerup peqataatitsisumik aaqqissugaasumillu ingerlanerani pitsaasumik inissisimasoqarneranik takussutissiaq takutitsivoq.

Qulaajaanermi aliasunnermut tunngasunik suliaqartut ingerlataqarfinni arlalinneersut ilaatippagut - peqqinnissaqarfik - isumaginnittoqarfik - inatsisilerisut - inuttaasullu. Aliasunnerup sunniutaanik anigoriminaatsunik suliaqartut pitsaaliuisut imaluunniit pitsaaliuisinnaasut; suliaqartut uppernarsaasut imaluunniit uppernarsaasinnaasut; suliaqartut katsorsaasut imaluunniit katsorsaasinnaasut apersorpagut.

Suliaqartunik qulaajaanermi misissuinerullu kingorna sapinngisamik aliasunnermut tunngasunik suliaqartut ullumikkut inissisiffii suliaallu naapertorlugit takussutissiamut inissinniarsarivagut, aamma suliaqartunut pisariaqartumik ilisimasaqartuusinnaasunut ilinniaqqiffiusinnaasunullu naleqqiullugu.

Qulaajaaneq kisitsisit atornagit atortussanik pissarsineruvoq tamakkiisuunanilu suliatigullu ilinniarsimasut attuumassuteqartut minissimagutsigit suli annertusineqarsinnaalluni.

Suliaqartunik misissuineq

Tulliuttumi aliasunnermut tunngasunik suliaqartut misissorpagut. Peqqinnissaqarfimmi suliaqartut misissorneri isumaginninnermut tunngasuni, ilinniartitaanermut tunngasuni, inatsilerinnermut tunngasuni innuttaasunilu agguarpagut.

Suliaqartut ilai apersornissaannut periarfissaqarsimanngilagut, taamaattumillu allallugu misissuinerput ujaasinnermik, apersuinnermik imaluunniit taakku marluutillugit tunngaveqartoq.

PEQQINNISSAQARFIK

Peqqissutsimut Naalakkersuisoqarfik(atorfilittanik apersuisoqarpoq)

Peqqissutsimut Naalakkersuisoqarfik peqqinnissaqarfimmi suliaqartunut pingaarnertigut tunngaviusut pillugit inatsisinut aqqissugaanerannullu akisussaavoq, tassunga ilanngullugit peqqinnissamut pitsaaliuinissamullu periusissiat suliniutillu. Peqqissutsimut Aqutsisoqarfik naalakkersuisoqarfiup ataaniippoq peqqinnissaqarfiullu pingaarnertigut ingerlatsineranut akisussaalluni.

Kalaallit Nunaanni imminut toquttarnerup pitsaaliornissaanut nuna tamakkerlugu periusissiaq 2013-2019 aallaavigalugu imminut toquttarnerit pitsaaliorninerit atatillugu ilaquttanik qimataasunillu immikkut sammisaqarneq annertusisimavoq [61]. "Periusissiami siusinnerusumi ilaquttat qimataasullu minineqarsimapput, kingusinnerusukkullu paasineqarlutik imminut toqoriarnermi annertuumik ilimanaateqartuusartut. Taamaattumik siumut sammisumik taakkorpiaat pillugit siunnerfeqarnerusumik suliniuteqarfigineqassapput" [61].

Periusissiaq aallaavigalugu aqqissuussinerit suliatigullu ilinniarsimasut akornanni pitsaanerusumik ataqatigiissarineq sammillugu ukunani suliniutit Peqqissutsimut Naalakkersuisoqarfiup atulersippai, iliuuseqarfiusartut, ilinniartitaanerit tarnikkullu peqqissutsimik siuarsaanerit, tassunga ilanngullugit suliniutit ataani allassimasut:

- Imminut toqunnissamut siorasaarinerit, misiliinerit naammassineqarnerinullu atatillugu kommunip, politiit peqqinnissaqarfiullu akisussaaffiisa kinguneqarluartumik agguarnerisa qulakkeerniarlugu najukkani iliuuserisat. Pilertortumik ajornartorsiornernik passussinerup salliutillugu sammineqarnera.
- Kommunini tamani suliatigut ilinniarsimasunik najukkani imminut toquttarnerup pitsaaliornissaanut ilinniartitsineq Kalaallit Nunaanni Isumaginninnermut Aqutsisoqarfik aamma [Livslinjen](#)⁶suleqatigalugit.
- Qajannaassuseq pillugu suliniut [ThinkInuk](#)⁷ innuttaasunut tarnikkut peqqissuunermik siuarsaanertut kommuninut siaruartinneqarnera. Suliniummi aamma toqu, annaasaqarneq aliasunnerlu sammineqarput.

Ilungersunartut periarfissallu: Apersuinnerit takuneqarsinnaavoq aqqissuussinikkut ilungersunartooq annertooq tassaavoq imminut toquttarnerup pitsaaliornieranut atatillugu suliaqartut oqartussallu assigiinngitsut - kommuni, peqqinnissaqarfik politiillu - akornanni ingerlataqarfisigut suleqatigiinnerup ataqatigiissaarinerullu qulakkeerneqarnissaa, taassumalu ilaatut aamma ilaatigut imminut toquttunut ilaqutaasunut qimataasunullu malitseqartitsinissaa. Apersuinnerit aamma takuneqarsinnaavoq sammineq

---

⁶ Livslinjen tassaavoq Danmarkimi imminut toquttarneq pillugu siunnersuisarfik

⁷ Thininuk danskit najoqqutassiaannik [Robusthed.dk-imik tunngaveqarpoq](#). Taanna maannakkut nutserneqalerpoq aamma kalaallit nunaannut ataqatigiissarlugu tulluarsarneqarluni.

inuttut annaasaqarnermik aliasunnermillu peqqarniitsunik misigisaqarsimasunut peqqinnissaqarfimmi sulisunut annertuumik aporfeqartoq. Oqaatigivaat namminneq aamma peqqarniitsumik kingunerlutsitsisunilu pisuni qanigisaminnik annertuutigit annaasaqarsimallutik. Ilisimaaralugulu tamannarpiaq napparsimasunut aliasunnerup sunniutaanik anigoruminaatsunik atugaqalersinnaasunut imaluunniit atugaqalersimasunut suliniuteqarsinnaanertik tunuarsimaarfigisarlugu aamma/imaluunniit akornutigisarlugu. Sulinerminni imminut toquttunik allatigullu peqqarniitsumik toqusunik pisunillu aqquusaagaqartunik aqqissugaasumik imaarsaasoqartarnissaanik annertuumik pisariaqartitsisoqartoq oqaatigaat.

Peqqinnissaqarfimmi sulisut ilinniarsimasut

Napparsimmavinniit, peqqissaavinniit utoqqaallu illuiniit peqqissaasut, isumaginninnermi peqqinnissamullu assistentit peqqinnissamilu peqqissaasut apersorpagut. Peqqinnissaqarfik nunap immikkoortuini tallimani aggorsimavoq illoqarfimmi pingaarnermi nunap immikkoortua napparsimmaveqarluni, kiisalu nunap immikkoortuani illoqarfimmi nunaqarfinnilu allani peqqissaaveqanngikkuni, peqqissaasoqarfeqanngikkuni nunaqarfimmi nakorsiartarfeqarluni. Nunap immikkoortuani aqutsineq nunap immikkoortunia nakorsamit pisortaasumit (nakorsatut akisussaasumit) aamma nunap immikkoortuani peqqissaasut pisortaannit (napparsimasunik paarsinnermi akisussaasumit) isumagineqarpoq, taakku Peqqissutsimut Pitsaaliuinnermullu Aqutsisoqarfimmut akisussaallutik. Nakorsatigit sullinneqarneq pilertortutigullu upalungaarsimaneq annerusumik nunap immikkoortuani napparsimavimmiit ingerlanneqarpoq Nuummi Dronning Ingridip Napparsimmavissua (DIH) nuna tamakkerlugu pingaarnertut napparsimavittut atorineqarluni⁸ [62]. 50-inik amerlanerusunilluunniit inoqartuni nunaqarfimmi tamani telemedicinikkut atorineqarsaatut atorineqarsinnaapput [63].

Imminut toqoratarsinnaasunik napparsimasunik naliliineq nakkutilliinerlu pillugit peqqinnissaqarfimmi suleriaatsit assigiiartut qulakkeerniarlugit nuna tamakkerlugu najoqqutassaqarpoq. Najoqqutassaq taanna naapertorlugu imminut toqoratarsinnaasumi siornatigit annaasaqarsimasinnaaneq aalajangersimasumik apeqqutigineqarneq ajorpoq.⁹ Aliasunnerup sunniutai anigoruminaatsut nakorsatigit alaatsinaanneqarneranik imaluunniit tamanna qanoq annertutigisumik pinneranik naliliinissamut periarfissaqanngilagut, allaallu innersuunneqarnissamut periarfissaqarnerisq imaluunniit tamatuminnga atuisoqassanersq.

Kalaallit Nunaanni peqqinnissaqarfimmi aporfik unamminartorlu ilungersunartoq malunnartorlu tassaavoq nuna tamakkerlugu peqqinnissakkut ilinniarsimasunik sulisunik tamanik amigaateqarneq aalajangiussimasaqannginnerlu, nunaqarfimmi atugaanersuq. Atorfippassuit sivikitsumik piffissamilu killeqartumik atorfinitsitsinikkut inuttalernerqartarput. Peqqissaasut paarsisussatullu sulisut Kalaallit Nunaanni ilinniartitaasarput, nakorsalli aamma tarnip pissusaanik ilisimasallit Danmarkimi ilinniartitaasarlutik.

Peqqissaasut aamma isumaginninnermi peqqinnissamullu assistentit

Napparsimmavinniit, peqqissaavinniit utoqqaallu illuiniit peqqissaasut aamma isumaginninnermi peqqinnissamullu assistentit apersorsimavagut. Aliasunnermut tunngasuni peqqissaasut peqqinnissamullu assistentit pingaarluinnartumik inissisimapput, tassa taakku innuttaasunik, napparsimasunik ilaqutaanilluunniit misissuinnerminni aliasunnermut attuumassuteqartunik ajornartorsiutinik

---

⁸ DIN nakorsaat atorlugi, pilattaavimmi pilertortunullu, tarnikkut nappaateqartunut immikkoortortaqarpoq tigugisaarsinnaasunik, siniffeqartunik nakorsiartarfeqarlunilu.

⁹ Najoqqutassiaq § 37 tunngavigalugu apeqqummut nr. 249 2018-imi Naalakkersuisut akissutaannut ilanngussatut ilanngunneqarsimavoq.

pitsaaliuisinnaammata aamma/imaluunniit uppersaasinnaammata, tassunga ilanngullugit aliasunnerup sunniutai anigoruminaatsut katsorsagassatut innersuuttariaqartut.

Ilungersunartut periarfissallu: Apersuinerit takuneqarsinnaavoq suliatigut ilinniarsimasut taakku innuttaasunik napparsimasunillu sunniiveqatigiinnermikkut annaasaqarneq aliasunnerlu pillugit oqaloqateqarnermut naleqqiullugu pingaaruteqartumik inissisimanertik takusinnaallugulu akuerigamikku. Peqqissaasut aamma isumaginninnermi peqqinnissamullu assistentit tamarmik aliasunnerup sunniutaasa pissusissamisoortut anigoruminaatsullu akornanni immikkoortitsinissamut naleqqiullugu sulineri ilisimasani ujaruipput, tassunga ilanngullugit innuttaasunik aamma/imaluunniit napparsimasunik qanoq apersuinissamut oqaloqatigiinnerullu aallartinnissaanut immikkut sakkut, taamaallutik annaasaat aliasunnerallu pillugit oqaloqatigisinnaallugit. Taamatut oqaloqateqarnissaq piffissamik minnerunngitsumillu aliasuttut ikiornissaannut imaluunniit aliasuttut katsorsarnissaannut innersuussinissamut periarfissaqarnermik pisariaqartitsipput, taamaallutik napparsimasut aalajangersimasumik ikiorsimallugit misigisimasinnaallutik.

Apersuineri tikkuarneqarpoq ilinniarsimasut sulineri tunuanni inuinnartut nammataminnik amerlanertigullu suliarineqarsimanngitsunik annaasaqarsimanermit atatillugu malunnartumik aporfeqartoq. Tamanna napparsimasunik innuttaasunillu ikiuinissaannut annertuutigut akornusiivoq, tassami annaasaqarneq aliasunnerlu pillugit napparsimasunik oqaloqateqalerunik tamanna namminerminni sunniutinik sunik kinguneqarsinnaanersoq annilaangamik. Imminnut illersorniarlutik alaannartarpaat naak katsorsarneqartariaqarluartut. Nalinginnaasumik imaarsarneqartarnissaq aamma nammeneq annaasaqarnerup suliarinissaanut ikiorneqarnissamik ujaruipput.

Tamatuma nanginneratut nunaqqatigiinni ikitsuni immikkut ajornartorsiut pinngortarpoq, sulineri attuumassutit inuinnartullu inissisimanerit attuumassutillu akuttunngitsumik akuleruunneqartarlutik aqukkuminaattarlutillu, pingaartumik sammisanut misikkariffiusunut soorlu annaasaqarnermut aliasunnermullu naleqqiullugu, taamaattumillu annaasaqarneq aliasunnerlu ajornartorsiutitut tikkuarnissaanut piaarlutik imaluunniit piaarinatik pisinnaanatik, piumanatik imaluunniit sapertarlutik. Tamatuma ajornerpaaffiani inernerisarpaa napparsimasunik innuttaasunillu ilaginnaaneq.

Peqqinnissamik isumaginninneq (peqqissaasunik apersuivugut)

Peqqissaasut tassaapput peqqissaasut immikkut ilinniagaqarsimasut naalungiarsunnut angerlarsimaffinni pulaarnertarnermik, peqqissusiinik misissuinerinik aamma atualersussanik misissuinerinik, angajoqqaanut peqqinnissakkut ilitersuussinerinik, nakorsanut atassuteqarnissamik, pisariaqarnerani isumaginninnikut perorsaanikkulluunniit paasisimasaqarnermik isumaginnittuusut.¹⁰ Peqqissaasut meeqqerivinnik, atuarfinnik, kommunimi ilaqutariinnillu suleqateqarput pingaaruteqartumillu atassutaalersarlutik, paasissutissiinermit aamma aliasunnerup sunniutaanik anigoruminaatsunik pitsaaliuinermit uppersaasanermullu atatillugu aliasunnermi suliaqarnermi pingaaruteqartuulerlutik.

Ilungersunartut periarfissallu: Misissuineq apersuinerillu tunuliaqutaralugit naliliisoqarpoq peqqinnissamik isumaginninnerup 18-it inorlugit ukiulinni meeqqat akornanni annaasaqarnerup aliasunnerullu kingunerisinnaasaanik sammisaqareersut, aamma meeqqani inuusuttunilu pingaartumik atuartuni aarlerinarsinnaasut aamma aliasunnerup sunniutaanik anigoruminaatsunik uppersaasinissamut naleqqiullugu nakkutilliinissamut iliuuseqarnissamullu immikkut periarfissaqarluartut. Tamatuma saniatigut meeqqat ilaqutaannut aamma periarfissaqarlutillu atassuteqarsinnaapput, tamannalu ilaqutariit tamaasa tamakkiisumik isiginissaannut periarfissiilluni. Aamma apersuinerit takuneqarsinnaavoq peqqissaasutut sulinerminni tarnip pissusaatigut katsorsagassatut meeqqanik kommunimi ilaqutariinnik katsorsaavinnut

---

¹⁰ Meeqqat peqqissusaannik misissuisarnerit meeqqerisumillu misissorneqartarnerat pillugit Namminersornerullutik Oqartussat nalunaarut nr. 4, 14. februar 2005-imeersoq

innersuussinnermut naleqqiullugu aporfinnik misigisaqartartut, nalilersuinerit innersuussinerillu amerlanertigut aamma/imaluunniit nukissaaleqineq pissutigalugu itigartitsinermik kinguneqartarlutik.

Tarnip pissusaanik ilisimasallit (tarnip pissusaanik ilisimasallit apersorpagut)

Kalaallit Nunaanni tarnip pissusaanik ilisimasallit 50-55-it akornanniittut sulipput, taakkunannga 35-it kalaallisut oqaaseqartuullutik¹¹ [64]. Tarnip pissusaanik ilisimasallit amerlanerit Nuummiipput¹² kiisalu Kalaallit Nunaanni illoqarfinni pingaarnerni, angalasarnikkut aamma telemedicinikkut katsorsaanikkut imaluunniit skype atorlugu nunaqarfiiit aamma anguniarneqartarlutik. Tarnip pissusaanik ilisimasallit arlallit kommunini imaluunniit namminersorlutik oqartussat ataanni pisortani atorfeqarput, allat namminersorlutik tarnip pissusaanik ilisimasalittut sulipput, allallu tarnip pissusaanik ilisimasalittut taakku ataqatigiissillugit. Kalaallit Nunaanni tarnip pissusaanik ilisimasalittut ilinniartoqarsinnaanngilaq¹³. Namminersorlutik Oqartussat 2017-imi tarnikkut ajoqutinik katsorsaasutut ilinniartitaaneq pilersippaat¹⁴, ilinniartut 28-it ukiut sisamat ingerlaneranni tarnikkut ajoqutinik katsorsaasutut piffissap affaani ilinniassallutik. Taakku isumaginninnikkut imaluunniit peqqinnissakkut tunuliaqutaqartuupput aamma pisortani atorfeqarlutik, siunissami Kalaallit Nunaanni meeqqat inuusuttullu atugarliortut pillugit pitsaaliuilluni suliniummut nukittorsaassallutik. ¹⁵ Tarnip pissusaanik ilisimasallit aliasunnerup sunniutaanik anigoruminaatsunik immikkut katsorsaanissamik isumaginnittussatut pisortatigoortumik piginnaasaqartutut suliaqartuupput. Immikkoortuni ukunani tarnip pissusaanik ilisimasallit atorfeqarsinnaapput amerlasuutigut taamaallutik: Kommuni - ilaqutariinnik katsorsaaviit aamma Misi (PPR Perorsaanikkut Tarnip Pissusaatigut Siunnersuineq); Peqqinnissaqarfik (napparsimmavik); Namminersorlutik Oqartussat immikkut sammisanut katsorsaanissamut neqeroorutaat; Namminersortutut sulisut aamma ulloq unnuarlu paaqqinnittarfiit.

Ilungersunartut periarfissallu: Apersuinerit takuneqarsinnaavoq pingaartumik illoqarfinni mikinerusuni nunaqarfinnilu tarnip pissusaanik ilisimasalinnik annertuumik pisariaqartitsisoqarlunilu amigaateqartoqartoq, taamatullu akunnattoorfimmi passussinnermi suliaqartunik, kisiannili taamatut sulinissamut pinngitsoorani ilinniarsimanngitsunik sulisunik amerlanertigut atuisoqartariaqartarluni. Tarnip pissusaatigut ilisimasaqartut amerlanerusut saniatigut aamma tarnip pissusaanik ilisimasaqartuni sulinikkut passussinikkullu immikkut piginnaasaqartunik inerisaasoqarnissaa ugartorneqarpoq. Tarnip pissusaanik ilisimasallit oqaluttuarput sullitarpassuarnik naapitsisarlutik qularnanngitsumik aliasunnerup sunniutaanik anigoruminaatsunik atugaqartunik, amerlanertigullu samminninneq allamiittarluni aamma ajornartorsiutini sakkutunerusunilu soorlu atornerluineq, kinguaassiutitigut atornerluineq, atugarliorneq, imminut toqunnissamik eqqarsaateqarneq il.il. Annaasaqarsimaneq aliasunnerlu tunngaviummik inuunermi atugassaannartut annikillisinneqartarpoq, kikkut tamarmik nammataat, sullitamik ajornartorsiutaasa pinngorfiisut isigineqarnani. Ilaannikkut ilaqutariinni katsorsaavinni aliasunnermik sammisaqartoqartarpoq, taakkuli pilersinneqarneri nalaatsornerusarlutik amerlanertigullu pimoorussisumit pilersinneqartarlutik, taamaattumillu ataavartumik neqeroorutaasarnatik. Apersuinitinni taamaallaat Nuummi aliasunnermik sammisaqartunut innersuussisoqarpoq¹⁶ 90-ikkunni ukiut sisamat ingerlaneranni kisiartaallutik aaqqissugaasumik aalajangersimasumillu aliasunnermik katsorsaanertut neqeroorutaasimasooq. Aliasunnerit akornanni immikkoortitsisoqarnissaanik pisariaqartitsisoqarnera tarnip pissusaanik ilisimasallit akueraat, aaqqissugaasunillu katsorsaanissamut neqeroorutitik periutsinillu pilersitsisoqarnissaanut periarfissamik

---

¹¹ Assersuutigalugu 90-ikkut qiteqqunneranni Kalaallit Nunaanni tarnip pissusaanik ilisimasallit arfineq pingasut missaaniittut sulisimapput.

¹² Nuummi tarnip pissusaanik ilisimasallit 17-25-it apersuinerit amerlanerit eqqaaneqarput, taamaattoqarneranili pisortatigoortumik paasissutissarsiffimmi nassaarisimanatigit.

¹³ Kalaallit Nunaanni tarnip pissusaanik tunngasunik inatsiseqanngilaq, taaguullu akuersaasutut illersugaanani, tamannalu allanngortinniarlugu Dansk Psykologforeningip kalaallit nunaanni immikkoortortaanit sulissutigineqarluni.

¹⁴ Systemisk Institut for Familierapi-mit (SIF), Danmarkimeersumit pilersinneqartoq

¹⁵ 'Tarnikkut ajoqutinik katsorsaasutut ilinniartitaanerup nutaap Kalaallit Nunaanni pisortani atorfeqartut ilinniartissavai', Dansk psykoterapeutisk foreningip nittartagaani nutaarsiasaaq, 19. jan. 2017.

¹⁶ Nuummi aliasunnermik sammisaqartut http://psykologi-ql/?page_id=91.

ujartuillutik. Misissuineq apersuinerillu tunuliaqutaralugit Kalaallit Nunaanni tarnip pissusaatigut ilisimasalinnut aqqissugaasumik suliffiusunullu innersuussisoqartarnersoq assiliamik tamakkiisumik erseqqissumik pilersitsisoqarsinnaasimanngilaq. Innuttaasut assigiinngitsutigit ilaqutariinnik katsorsaavinni allanillu ajornartorsiutinut/siunnerfeqartunut immikkut katsorsaansissamut neqeroorutinut akeqanngitsumik, pisortat neqeroorutaannut arlalinnut innersuussisoqarsinnaavoq (tamanna pillugu tulluuttumi). Pisortani neqeroorutaasut saniatigut tarnip pissusaanik ilisimasalinni namminersortuni katsorsartinnissamut innersuussinikkut suleriaaseqarnersoq uppersarsinnaasimanngilarput.

Allorfik (apersorneqanngilaq)

Allorfik tassaavoq siunissami atornerluisunik katsorsaansissaq pillugu Namminersorlutik Oqartussat nuna tamakkerlugu pilersaarutaanik atulersitsinissaq siunertaralugu Peqqissutsimut Naalakkersuisoqarfiup ataani ingerlatsivik¹⁷. Allorfik tassaavoq inersimasunut aanngajaarniutinik pinnguaatinillu ajornartorsiuteqartunut nuna tamakkerlugu neqeroorut akeqanngitsoq. Allorfik, Pinngitsuisinnaajunnaarnermik Paasisimasaqarfik 2016-2018-imi kommunini tallimani tamani katsorsaavimmik ataatsimik pilersitsivoq katsorsaavimmi katsorsaasut pingasuusarlutik.¹⁸ Atornerluisunik katsorsaasut amerlanertigut akunnattumik sivilissusilimmi suliatigut ilinniarsimasut, katsorsaanerup nalaani ilinniartinneqartut. Neqeroorut tassaaneruvoq eqimattakkaartunik tunngaveqartoq imminut ajornartorsiutigisallu eqqarsaatigalugit pissutsitigut katsorsaariaaseq, illoqarfinni sapaatit akunneri 17-it ingerlaneranni unitsinneqarnani aamma nunaqarfinni sapaatit akunneri 6-8-ni ulluunerani angalaqatigiinnit katsorsaaneq; tassunga ilanngutissaaq sapaatit akunneri 26-ini kingornatigut katsorsarneqarneq. Neqeroorut akeqanngilaq aamma katsorsaanerumut atatillugu angalaneq najugaqarnerlu ilaasarlutik. Innersuussineq kommunimik suliamik suliarinnittoq, Allorfik imaluunniit sulisitsisoq aqqutigalugu pisarpoq. Aamma ilaqtutanut katsorsaanerumik neqeroortoqartarpoq.¹⁹

ISUMAGINNINNERMUT TUNNGASUT

Isumaginninnermut inatsisinillu atuutsitsinnermut naalakkersuisoqarfik (atorfilittanik apersuineq)

Naalakkersuisoqarfik isumaginninnermut inatsisinillu atuutsitsinnermut tunngasunut akisussaavoq, tassunga ilanngullugit isumaginninnermi politikkikkut pingaarnertut suliassaqarfiit: Meeqqat atugarliortut, inersimasut atugarliortut, innarluutillit, utoqqaat ilaqutariillu meeqqallu. Isumaginninnermi inatsisit atulersinneranni isumaginninnermullu tunngasunik nakkutilliinnermi kommunit suleqatigeqqissaarneqarput.²⁰

Isumaginninnermut Aqutsisoqarfik (atorfillit apersorpagut)

Isumaginninnermut Aqutsisoqarfik 2017-imi naalakkersuisoqarfiup ataani pilersinneqarpoq meeqqanut ikiorsiisarneq pillugu inatsisip nutaap akuersissutigineqarneranut atatillugu²¹ Isumaginninnermik Aqutsisoqarfik meeqqanik suliassanik ingerlatsineq pillugu kommunini ingerlatsivinnut siunnersuisassaaq, ilitersuisassaaq imaarsaasarlunilu.²² Pisortat ulloq unnuarlu paaqqinniffiit innarluutilinnillu paaqqinniffiit ingerlanneqarnerinut akisussaavoq. Isumaginninnermik Aqutsisoqarfik aamma inersimasut atugarliortut inuuniarnikkut ajornartorsiutaannik isumaginnittuavoq, aamma kommunini pisortallu suliffeqarfiini ilitersuisarlutik, siunnersuisarlutik pikkorissaanernillu ingerlatsisarlutik.²³ Isumaginninnermik

---

¹⁷ Siunissami atornerluisunik katsorsaansissaq pillugu nuna tamakkerlugu pilersaarut,

¹⁸ Center for Ludomanimi skype aqqutigalugu imaluunniit Odensemi najugaqarnermi pinnguaatinik pinngitsuisinnaajunnaarnermik katsorsaanerumik isumaginnippoq.

¹⁹ Allorfiks: <https://www.allorfik.gl/>

²⁰ Naalakkersuisut, Naalakkersuisoqarfik: <http://naalakkersuisut.gl/da/Naalakkersuisut/Departementer/Sociale-Anliggender-og-Justitsvaesen>

²¹ Meeqqat tapersorneqarnissaannut Inatsisartut inatsisaat nr. 20, 26. juni 2017-imeersoq

²² Meeqqat tapersorneqarnissaannut Inatsisartut inatsisaat nr. 20, 26. juni 2017-meersumi paragraf 12 aamma https://naalakkersuisut.gl/da/Naalakkersuisut/Nyheder/2018/12/0712/_tusaannga

²³ Naalakkersuisut, Isumaginninnermik Aqutsisoqarfik: <https://naalakkersuisut.gl/da/Naalakkersuisut/Departementer/Sociale-Anliggender-og-Justitsvaesen/Socialstyrelsen>

Aqutsisoqarfiup ataaniipput immikkoortortat arlallit aamma/imaluunniit assigiinngitsunik sammisanik, siunnerfigisanik ukioqatigiiaanillu neqerooruteqarluni:

- **Oqarasuaatikkut siunnersuisarnerit**

Kalaallit Nunaanni pisortani nuna tamakkerlugu oqarasuaatikkut siunnersuisarfinnik sisamanik peqarpoq aamma sms-ikkut siunnersuisarfik ataaseq

assigiinngitsunik siunnerfeqartut, oqarasuaatit normui ammasarfiillu assigiinngitsut, 2019-illu aallartinnerani taakku Isumaginninnermik Aqutsisoqarfiup ataani katersorneqarput oqarasuaatikkullu siunnersuisarfittut ataasertu atulersinneqarlutik TUSAANNGA ullukkaartumik aalajangersimasumik nal. 16-22-imi ammasarluni. Siunissami kikkut tamarmik oqaloqateqarnissamik pisariaqartitsisut saaffiginnissinnaapput. Siunnersuisartut piginnaanngorsaqqinneqassapput imminut toqunnissamik pissuseqartut takunissaannut immikkut sissuurtunngorlugit. Oqarasuaatit siunnersuisarfiit pillugit aamma ammasarfiit sivitsorneqarsimasut pillugit paasissutissiineq aallartinneqassaaq. ^{24 25}

- **Qitiusumik Upalungaarsimasut** (apersorneqangillat)

Toqutsinermut, imminut tuquttoqarneranut, ilungersunartumik ajunaartoqarnerani assigisaanullu atatillugu pilertortumik ajutoornermi ikiorneqarnissaq pillugu kommunit Namminersorlutik Oqartussanut qinnmuteqarsinnaapput, tamanna najukkani aaqqissuunneqarsinnaanngippat/pilersinneqarsinnaanngippat. ²⁶

- **Qitiusumik Siunnersuisarfik**

Qitiusumik Siunnersuisarfik (QS) tassaavoq Isumaginninnermik Aqutsisoqarfimmi immikkoortoq, inatsisitigut isumaginninnermi suliatigut ilisimasat suliassaqarfimmilu oqartussaaffigisami tamarmi suleriaatsit nukittorsarnissaat siunertarlugu meeqqanut inuusuttunullu atugarliortunut suliassaqarfimmi kommuninik siunnersuinnermik ilitersuussinnermillu siunertaqartoq. Sianerfissaq angalaqatigiillu aqqutigalugit Qitiusumik Siunnersuisarfik sulianik suliarinninnerup pitsaassusaa nukittorsarniarlugu kommuninut siunnersuisarpoq, imaarsaasarpoq, piginnaanngorsaasarpoq ineriartortitsinermilu ikiuisarluni. ²⁷ Saaffik tassaavoq nuna tamakkerlugu saaffissaq, Qitiusumik Siunnersuisarfimmiittoq, suliassaralugu meeqqanik kinguaassiutitigut atornerluisoqarneranut atatillugu ilaqutariinnik katsorsaavinni najukkani upalungaarsimasunik pilersitsinissaq. Saaffik meeqqat pillugit angalasoqarpoq, nunami tamarmi angalasartut aamma meeqqat atornerlungaasimasut katsorsarnissaannik neqerooruteqartarluni allatigullu najukkani ikiuuttarluni, tassunga ilanngullugu isorliunerusut. ²⁸

- **Inersimasunik meeraanerminni kinguaassiutitigut atornerlunneqarsimallutik kingunerlutsitsisunik katsorsaasartut** (angalaqatigiinni siusinnerusukkuat tarnip pissusaatigut ilisimasalit atorfeqarfimasoq apersorparput)

Angalasartut 2013-imi pilersinneqarput inersimasunik meeraanerminni kinguaassiutitigut atornerlunneqarsimallutik kingunerlutsitsisunik iluaallartitsinissaq katsorsaasarnissarluk pillugit. Angalasartut/katsorsaasartut tassaapput tarnip pisusaaq ilisimasallit sisamat, inersimasunik meeraanerminni kinguaassiutitigut atornerlunneqarsimallutik kingunerlutsitsisunik inuk kisimiitillugu eqimattalunni katsorsaasartut imaluunniit ilinniartitsisartut [65]. Angalasartut qaammatini aqqanilinni qaammatit tamaasa sapaatip akunnerani illoqarfinniillutik nunaqarfinniillutilluunniit tamani innuttaasunik marloriarlutik katsorsaasartut. 2013-imili illoqarfinni aqqaneq marlunni nunaqarfinnilu

---

²⁴ Oqarasuaatikkut siunnersuisarfiit: https://peqqik.gl/Kontakt/Telefon_Raadgivning

²⁵ Naalakkersuisut: https://naalakkersuisut.gl/da/Naalakkersuisut/Nyheder/2018/11/0711_forebyggelse og https://naalakkersuisut.gl/da/Naalakkersuisut/Nyheder/2018/12/0712_tusaannga

²⁶ Naalakkersuisut, Isumaginninnermik Aqutsisoqarfik: <https://naalakkersuisut.gl/da/Naalakkersuisut/Departementer/Sociale-Anliggender-og-Justitsvaesen/Socialstyrelsen>

²⁷ Naalakkersuisut, Isumaginninnermik Aqutsisoqarfik: <https://naalakkersuisut.gl/da/Naalakkersuisut/Departementer/Sociale-Anliggender-og-Justitsvaesen/Socialstyrelsen> og <https://www.centralraadgivningsenhed.gl/>

²⁸ Naalakkersuisut: https://naalakkersuisut.gl/da/Naalakkersuisut/Nyheder/2018/11/0711_forebyggelse

marlunni inuit 550-it missaanniittut katsorsarneqarsimapput [60]. Ilisimasat najukkaniitsinnissaat, najukkanilu suliatigut ilinniarsimasut pikkorissarniarlugit, assersuutigalugu attaveqatigisanik ataatsimeeqateqarnerit, imaarsaanerit pikkorissaanerillu qulakkeerniarlugit kommuninik suliaqarfinni assigiinngitsuni suleqatiginnittoqarpoq. Najukkani tunngaveqalersitsineq sapernakusoorpoq suliatigut ilinniarsimasut piginnaasallu amigaatigineqarmata. Katsorsaanerup sunniuteqarnera misissorneqarsimanngilaq, sunniuteqartutulli nalilernerqarluni. Angalasartut nunaqarfinnut naleqqiullugu suliniutaat unaminarsimapput, tassa innuttaasut sapaatip akunnerani angalanissaat annertuumik angalasariaqarnermik piffissamillu maangaannartitsisarnermik kinguneqartarmat [65]. 'Naalakkersuisut kinguaassiutitigut atornerlungaasarnermut periusissiaanni 2018-2022, Killiliisa'-mi siunnersuutigineqarpoq pisariaqartitsisoqarnerani kinguaassiutitigut atornerlungaasimasunut taakkulu ilaqaataannut katsorsaanissaq neqeroorutigineqassasoq aamma Saaffiup Meeqqat pillugit angalasartui aamma Angalaqatigiit amerlineqassasut. ²⁹

'Persuttaasarnermut nuna tamakkerlugu periusissiamut iliuuseqarnissamullu pilersaarut 2014-2017'imut atasumik [66] "Isumaginninnermut Inatsisinillu Atuutsitsinnermut Naalakkersuisoqarfik" persuttagaasimasunut (Illernit) aamma persuttaasimasunut (Alliaq) katsorsaanissamut nutaamik neqerooruteqarpoq:

- **Illernit** (apersorneqanngillat)
2015-imi Illernit Qeqertarsuarmi pilersinneqarput. Illernit tassaapput arnanut meeralinnut persuttagaasimasunut nuna tamakkerlugu qimarnguik katsorsaasarfillu, tassani ukioq ataaseq tikillugu suliatigut ilinniarsimasunit katsorsarneqarsinnaallutik [66]. Taassuma saniatigut Nuummi, Qaqortumi aamma Paamiuni qimarngueqarpoq utaqqiisaasumik najugaqarfiusinnaasut. Illerninut innersuunneqarneq kommuni aqutigalugu pisarpoq, katsorsaanerlu tarnip pissusaanik ilisimasalinnit/katsorsaasartunit isumagineqartarluni ataasikkaaraluni aqqissugaasumik katsorsaaneq tunngavigalugu aamma eqimattani, ilaqtariinni peqqissumik attuumassuteqarnerup nukittorsarnissaa isiginiarlugu. Qanittumi nalilersuineri katsorsaaneq pitsaasumik sunniuteqartoq paasineqarpoq [67].
- **Alliaq** (apersorneqanngillat)
Alliaq 2016-imi pilersinneqarpoq, angutinut arnanullu aapparissaminnut persuttaasarnermik saassussisarnermillu ajornartorsiuteqartunut katsorsaanissamik neqeroorutaasoq. Alliaq
Nuummi, Sisimiuni, Ilulissani aamma Qaqortumi tarnip pissusaanik ilisimasalinnik sulisoqarpoq. Ataasiakkaanut nalunaaquttap akunnerini arfineq pingasuni tarnip pissusaanik ilisimasalinnik katsorsaasoqartarpoq kiisalu aapparisaq peqatigalugu nalunaaquttap akunnerini marlunni oqaloqatigiittoqartarluni. Neqeroorut akeqanngilaq aamma 15-inik ukioqartuniit qummut kikkunnut tamanoorluni, innersuunneqarneq tunngavigalugu.
Kommunit aamma Pinerluttunik Isumaginnittoqarfik neqeroorut pillugu innuttaasunut paasissutissiisinnaapput. Imaarsaaneq katsorsariaatsillu pillugit Alliap Københavnimiittoq Dialog Mod Vold (Nakuuserneq Akiorniarlugu Oqaloqatigiittarfik) suleqatigaa. ³⁰
- **Ulloq unnuarlu paaqqinniffiit** (sulisunik apersuivugut)
Katillugit 21-it missaannik ulloq unnuarlu paaqqinniffeqarpoq, taakkunannga Isumaginninnermut Aqutsisoqarfik affaasa missaannut ingerlatsinnermut akisussaalluni. Ulloq unnuarlu paaqqinniffiit qulit meeqqanut aamma inuusuttunuupput sinnerilu namminersortuullutillu ulloq unnuarlu

²⁹ Naalakkersuisut: https://naalakkersuisut.gl/da/Naalakkersuisut/Nyheder/2018/08/1608_killiliisa_lancering

³⁰ Alliap nittartagaa <https://alliaq.gl/da>

paaqqinniffiullutik imminut pigisut.³¹ 2010-imi missiliorneqarpoq Kalaallit Nunaanni meeqqat tamarmik (0-17-inik ukiullit) 7 %-ii angerlarsimaffiup avataani inissinneqarsimasut, taakkunannga 75 %-ii sinnilaarlutik ilaqutariinni paarsisartuni inissinneqarsimallutik sinnerilu ulloq unnuarlu paaqqinniffinni [68]. Meeqqat inuusuttullu ilungersunartunik allannngortunillu ajornartorsiuteqarlutik inissinneqartarput. Ulloq unnuarlu paaqqinniffinni inuunermi atukkat suliatigullu ilinniarsimasuuneq isornartumik isiginiarneqarsimavoq, suliniutillu arlalissuit pissutsit pitsaanerulersinniarlugit aallartinneqarsimallutik [69]. Atorfeqartut tassaaneruserput suliatigut ilinniarsimasut akunnattumik sivilissusilimmik isumaginninnerup iluani ilinniarsimasut, aamma tarnip pissusaanik ilisimasallit ikitsunnguit. Amerlanertigut kommuni ulloq unnuarlu paaqqinniffinnut meeqqanik innersuussisarpoq, meeqqap tunuliaqutaat oqaluttuassartaalu pillugu killeqartumik paasissutissanik pissarsisarnermik misigisartut.

Ilungersunartut periarfissallu (Isumaginninnermik Inatsisinillu Atuutitsinermut Naalakkersuisoqarfik Aqutsisoqarfillu ataatsimoortillugit): Apersuinernit misissuinerinillu takuneqarsinnaavoq ukiuni kingullerni Kalaallit Nunaanni isumaginninnermi neqeroorutit annertuseriarsimasut, suliaasaqarfinni ataasiakkaani tamani siunnerfigineqartunut assigiinngitsunut pingaarteqartumik ikiorsiillutillu katsorsaasut, taamaattorli qimataasut aliasunnerlu isiginiarneqarnatik. Tarnip pissusaanik ilisimannittunut neqeroorutitut assigiinngitsunut innersuussinermut atatillugu ingerlataqarfiit akornanni suleqatigiinnerup ataqatigiissaarinerullu annertusinissaa ujartorneqarpoq. Suliatigut ilinniarsimasut akornanni nassuerutigineqarpoq aliasunneq aamma aliasunnerup sunniutai anigoruminaatsut kingunerluutai meeqqani, inuusuttuni inersimasunilu atugarliornermut malunnartumik pissutaasartoq, taamatulli pinartigisutut imaluunniit ilungersunartigisutut nalilerneqarnani taamaattumillu ajornartorsiutitut allarpassuarnut naleqqiullugu pingaannnginnerulluni. Isumaginninnermi neqeroorutit aaqqissugaanerini tamani aliasunnerup sunniutai pillugit annertunerusunik ilisimasaqarnissaq pisariaqartinneqarpoq. Piginnaasaqartunik suliatigut ilinniarsimasunik amigaateqarneq sulisullu annertuumik taarsaannerannut ataqatigiissikkaanni isumaginninnermut tunngasuni nalinginnaasumik ilisimasat piginnaasallu inerisarnissaat tunngavissinneqarnissaallu annertuumik unamminartuuvoq. Isumaginninnermik Aqutsisoqarfiup ilisimasat pigiinnarnissaannut najukkanilu piginnaasat ineriartortinnissaannut misiliinnermi sungiusaasumik sungiusaanermi najoqqutaq atorpaa. Nalinginnaasumik tarnip pissusaanik ilisimasallit angalaqatigiinnik aaqqissuussineq sunniuteqarlualunilu imminut napatissinnaasimavoq, najoqqutamillu taannarpiami katsorsaaneq, najukkami piginnaasanik inerisaaneq ilisimasallu sumiiffimmi pigiinnarneri tasiuteqatigiissinnaasut paasineqarluni. Immaqa aamma angalasoqartarneq aliasunnermut tunngasunut ineqartitsinissamut periarfissaqarpoq, nuna tamakkerlugu tarnip pissusaanik ilisimasallit katsorsaanequt neqeroorutaat angusaqarsinnaanerallu annertusiniarlugu tarnip pissusaanik ilisimasallit maannakkut telemedicinikkut aaqqissuussinermik annertunerusunik atuinnermik inerisaanermillu taperlugu.

Kommunit (suliatigut ilinniarsimasut pisortallu assigiinngitsut apersorpagut)
Kommunit isumaginninnermut tunngasuni najukkani, sulinikkullu akisussaapput.

Najukkani pitsaaliuinnermut ataatsimiititaliat pitsaaliuinnermilu siunnersortit (kingullertut taaneqartut apersorpagut)

Najukkani pitsaaliuinnermut ataatsimiititaliat pitsaaliuineq peqqinnissakkullu siuarsaanermik nukittorsaassapput. Assigiinngitsut suliatigut ilinniarsimasutigit ingerlataqarfinnillu aaqqissuussineq peqarpoq, peqqinnissaqarfik, kigutileriffik, isumaginninnermik ingerlatsivik, meeqqat atuarfiat, politiit pinnerluttunillu isumaginnittoqarfik qaammatit pingasukkaarlutik naapittarlutik, ukiukkaartumik

---

³¹ Ulloq unnuarlu paaqqinniffiit pillugit immikkoortortap nittartagaani takussutissiaq, [hyyps://www.uupi.gl/da/Institutioner](http://www.uupi.gl/da/Institutioner)

iliuuseqarnissamut pilersaaruserlutik najukkanilu pitsaaliuineramik ataqatigiissaralutik³²[61]. Pitsaaliuineramik siunnersortit kommunimi atorfeqarput ilaatigullu pitsaaliuinerami politikkip iliuuseqarnissamullu pilersaarutit atulersinnissaannut akisussaallutik; illoqarfimmi nunaqarfimmilu pitsaaliuinikkut suliniutitigut suleqatigiillutik ataqatigiissaralutillu; suliniutit nutaat, pilersaarutit najukkanilu qaammarsaanerit aallartittarlugit; Pitsaaliuineramik siunnersortit amerlanertigut pitsaaliuineramik ataatsimiititaliami ataqatigiissarisuupput/allattaapput. Kommunit tamarmik pitsaaliuineramik siunnersortimik ataatsimik arlalinnilluunniit sulisoqarput [70].

Periarfissat ilungersunartullu: Misissuineq apersuinerillu tunuliaqutaralugit takuneqarsinnaavoq annaasaqarneq aliasunnerlu maannakkut pitsaaliuinikkut sulinerami takussaangitsut, aamma sammisaqarneq sulit atornerluinerup pitsaaliornissaanut timikkullu peqqissuunermit naleqqiullugu sakkortoorujussusoq. Kisianni Nuna tamakkerlugu imminut toquttarnerup pitsaaliornissaanut periusissiaq 2013-2019-imi misilinneqarpoq imminut toquttarnerup pitsaaliornerni najukkani pitsaaliuineramik ataatsimiititaliat ilaatinniarneqarnerussasut, tassunga ilanngullugu ilaatigut ajunartoormi upalungaarsimanissamut pilersaarutitut, pikkorissaanermut najukkanilu suliatigut ilinniarsimasunik ilisimasat aserfallatsaaliornissaannut naleqqiullugu suliniutit. Tamatumali qanoq annertutigisumik pismaneranut uppersaatit pigineqanngillat. Najukkani pitsaaliuineramik sulinerami ingerlataqarfiit assigiinngitsut suliaqarnerat aliasunnermit tunngasunik tassanilu suliaqartunut tapersersuisinnaassapput, aliasunnerup sunniutaanik anigoruminaatsinik pitsaaliuinermit, uppersarsarneritut katsorsaaneqarnerullu atatillugu.

Ilaqutariinnik katsorsaaviit (Isumaginninnermik siunnersortit aamma tarnip pissusaanik ilisimasallit apersorpagut)

Kommunini tamani ilaqutariinnik katsorsaaveqarpoq ilaqutariinnik katsorsaaneqarnermik, pitsaaliuineramik, siunnersuineramik, ajunartoormi ikiorsiineramik katsorsaallunilu sulineramik akisussaasut. Aaqqissuussineq sumiiffinni amerlanerit pisarpoq kommunimi illoqarfimmi pingaarnermi qitiusumik ilaqutariinnik katsorsaaveqarluni illoqarfinilu mikinerusuni mikinerusunik immikkoortortaqartoq imaluunniit ilaqutariinnut illoqartuni. Kommunit ilaanni ilaqutariinnik katsorsaaviit angalasartoqarput siunnersuisartut, ilinniartitsisartut aamma ajunartoormi ikiuisartut najukkanilu katsorsaasartut [71]. Ilaqutariinnik katsorsaavinni qitiusuni sapaatip akunneranut ullormi ataatsimi tamanut ammasumik siunnersuisoqartarpoq, angajoqqaat meeqqallu innersuunneqarnatik saaffiginnissinnaallutik. Ilaqutariinnik katsorsaaviit qulaajaaneq misissuinerlu pillugit kommunimik suleqateqarput naggataatigullu kommuni oqartussatut ilaqutariinnik katsorsaavimmut katsorsaaneqarnermik innersuussisinnaalluni. Ilaqutariinnik katsorsaaviit ilaqutariinnut meeqqanut taamaallaat katsorsaasinnaapput allanuunngitsoq. Nunap immikkoortuani peqqissaavik peqqinnissamut akisussaavoq kommunilu isumaginninnermit tunngasunut, suliaasaqarfiillu taakku marluk akornanni attuumassuteqarfiusunik aaqqissuussineq suleqatigiineq akisussaaffiillu agguarneri nalinginnaasumik ajornakusoortarlutik. Tamanna aamma aliasunnermit tunngasuni ataqatigiissaarinissamut atatinnissaannullu aporfiussalluni [63].

Ilungersunartut periarfissallu: Apersuinermit takuneqarsinnaavoq ilaqutariinnik katsorsaavinni sulisut annaasaqarsimasunik aliasunnerullu sunniutaanik anigoruminaatsunik atugaqartunik innuttaasunik naapitsisartut. Kisianni aliasunneq aamma aliasunnerup sunniutai anigoruminaatsut pillugit ajornartorsiutit ajornartorsiutit allat pinartorpassuit pissutigalugit amerlanertigut tunulluunneqartarlutik. Ajornartorsiutit allat pissutigalugit annaasaqarneq immaqa atugarliulernermut aallaavisinnaaneranut pissutaalersinnaanerannullu malugineqanngitsoorsinnaavoq.

---

³² Tak. Peqqinnissaqarfiup aqunneqarnera aaqqissuussaaneralu pillugu Inatsisartut peqqussutaanni nr. 3, 23. maj 2000-meersumi § 3, imm. 4 aamma Najukkani pinaveersaartitsinermit ataatsimiititaliat pillugit Namminersornerullutik Oqartussat nalunaarutaat nr. 18, 18. maj 2001-meersoq.

Ilaqutariinnik katsorsaaviit tamarmik takorluuinnermi tarnip pissusaanik ilisimasalinnik atorfeqartitsipput, tamatigullu taamaattoqartarani, tassa piffissani sivisuuni atorfiit inuttaqarnatik pingaartumillu tarnip pissusaanik ilisimasalinnik ilaqutariinnik katsorsaavinni sulisussarsinissamik aalajangiussaqaarsimanissamillu ilungersunartut annertusinnaallutik. Tarnip pissusaanik amigaateqarneq pissutigalugu ilaqutariinnik oqaloqateqarnermi aamma/imaluunniit katsorsaanerme suliatigut ilinniarsimasut allat atorneqarput, pingaartumik isumaginninnermi siunnersortit. Ilaqutariinnik katsorsaavinnik naapitaqarpugut ilaannikkut aliasuuteqartuinnarnik ingerlataqartunik, kisiannili tamanna aalajangersimasumik aaqqissugaasumillu neqeroorutaanani. Tamatumunnga apeqqutaapput nukissat nalaatsornikkullu ataatsikkut saaffiginnittoqarnera. Aamma soorlu siusinnerusukkut eqqaaneqartoq Nuummi Aliasuuteqartunik sammisaqartut aaqqissugaasumik, aliasuttunik katsorsaanissamut assersuutituaapput.

Kommunimiit illoqarfiit mikinerusut nunaqarfiillu tikinnissaannut suliniartoqarpoq. Illoqarfiit nunaqarfiillu akornanni ataqatigiinnerunissamut digitalikkut attaveqaaatit (skype) sapinngisamik atorneqarput, tamatumalu saniatigut ilaatigut innuttaasunut sammisumik suliniuteqarluni katsorsaalluni ulluni 14-ini suliniuteqartarneq aaqqissuunneqarluni.

Imminut toquttoqarneranut, imminut toqoriarnermut, ilungersunartunik ajunaartoqarneranut assigisaanulluunniit atatillugu pisuni ilungersunartuni najukkanik kommunit upalungaarsimasoqarput. Upalungaarsimasut amerlanertigut ajornartoornermi oqaloqateqarnermik neqerooruteqartarput, katsorsaanissamillu neqeroorutitut isigineqartussaananani. Pilertortumik ikiugasuarnissaq pillugu kommunit Namminersorlutik Oqartussanut qinnuteqarsinnaapput, tamanna najukkani aaqqissugaanngippat/pilersinneqarsimanngippat. Aliasunnerup sunniutai anigoruminaatsut annaasaqarnerup kingorna aatsaat qaammatit sisamat-arfinillit ingerlareernerini saqqumilersarput, pilertortumillu ikiugasuarnermut atatillugu suliaqartut pisut tunuliaqutaralugit siullermik naliliinnermut atatillugu suliaqartuni pingaaruteqarsinnaallutik.

Misi - Perorsaanikkut tarnillu pissusaatigut siunnersuineq (Isumaginninnermik siunnersortit aamma tarnip pissusaanik ilisimasallit apersorpagut)

Misi - PPR angajoqqaanut aamma sulianik ilisimasalinnut perorsaanermut tarnillu pissusaannut tunngatillugu siunnersuineq, tassani meeqqat inuusuttullu 0-imiit 18-inik ukiullit sullissaraat. Meeqqat inuusuttullu atugarissaarnerat ineriartornerallu pillugu ajornartorsiutinik misigisaqarunik angajoqqaat, ilinniartitsisut perorsaasullu Misimut saaffiginnissinnaapput. Misi peqataasunik toqqaannartumik atassuteqarnikkut ajornartorsiutinik misissuisarpoq siunnersuisarlunilu. Meeqqat ineriartornerat, atugarissaarnerat ilinniarnarallu pillugit perorsaanermi tarnip pissusaatigut ajornartorsiutit pillugit siunnersuisoqartarpoq, katsorsaasoqarnanili.

Ilungersunartut periarfissallu: Apersuinnernit takusinnaavarput Misi (PPR) meeqqat ineriartornerannut, atugarissaarnerannut ilinniarnarannullu atatillugu ajornartorsiuteqalereersimasunik meeqqanik taakkulu ilaqutaannik akuttunngitsumik naapitsisartoq, aammattaarlu uppernarsartarlugit annaasaqaarsimasunik aliasunnerillu, angerlarsimaffimmi atuarfimmilu ulluinnarni ingerlalluarnissaannut akornusiisunik. Meeqqat atuarfiinik suleqatiginnittoqarpoq, meeqqap annaasaqaarsimanerani pissutsit allanngornerini, aallussaqaarnissamik ilinniarnarmilli ajornartorsiuteqarnerani ilinniartitsisut imaluunniit isumaginninnermi siunnersortit Misimut atassuteqartarlutik. Taakkuli suliaasaannik qullersatut inissisimanngilaq aliasunnermik suliaqarneq, meeqqat ilaqutariillu akornanni allarpassuarnik ilungersunarnerusunillu ajornartorsiuteqarmat. Misi-mi tarnip pissusaanik ilisimasallit meeqqanik siunnersuisarput, kisiannili tarnip pissusaatigut katsorsaaneq ajorlutik taamaattumillu meeqqani inuusuttunilu aliasunnerup sunniutai anigoruminaatsut pillugit pitsaaliuinnermik uppernarsaanermillu taamaallaat tapersersuisinnaalluni.

Utoqqarnik paarsineq aamma paaqqutarisariallit angerlarsimaffii sulisut pisortallu apersorpagut)

Aamma Kalaallit Nunaanni utoqqaat ukiuni makkunani malunnartumik amerliartorput. Sivisunerusumik uumasalernerup kinguneraa utoqqaat qanigisaminnik ikinngutiminnillu amerlanernik annaasaqartarnermik misigisalernerat aliasulerlutik aamma aliasunnerup sunniutaanik anigoruminaatsunik atugaqalerlutik. Kommunini sisamani utoqqaat illui paaqqutarisariallit angerlarsimaffii 18-20-it missaaniipput, amerlanertigut illoqarfinni ataaseq amerlanerilluunniit [72].

Ilungersunartut periarfissallu: Apersuinernit takusinnaavarput utoqqarnik paarsineq Kalaallit Nunaanni unamminartuusoq. Utoqqaat paaqqutarisariallit angerlarsimaffiannut taamaallaat nuunnermikkut ulloq unnuarlu paarineqarsinnaapput, amerlasuutigut angerlarsimaffimmiinniit ilaquuttaminniillu ulluni arlani angalasarfiusumi inissisimasut, amerlanertigut avinngarusimalerlutik kiserliulerlutillu. Utoqqarnik timikkut tarnikkullu isumassuinissamut paarsinissamullu naleqqiullugu sulisut paarsisut killeqartumik piginnaasaqartarput. Sulisut paarsisut ilarujussui ilinniagaqarsimasuunngillat imaluunniit peqqinnissamut assistentitut ilinniarsimasuullutik ilinniarnerninnullu atatillugu inuuniarnikkut tarnikkullu ajornartorsiutit immikkut sammisimanagit, aamma annaasaqarnermik aliasunnerlu sunniutai anigoruminnaatsut pillugit ajornartorsiutit. Utoqqaat illuanni kingumut immikkut ajornartorsiutitut eqqaaneqarpoq sulisut nammineq annaasaqarsimanermik, kingunerlutsitsinernik allanillu ajornartorsiutinik sorsutaqartut, taakkulu utoqqarnik najugaqartunik pisariaqartitsisunik aliasuuteqartunik akuersinissamut sammisaqarnissamullu ajortumik sunniuteqalutik.

ILINNIARTITAANERMUT TUNNGASUT ³³

Tassunga ilaapput atuarfiit, ilinniartitaanerit, siunnersuineq aamma ilagiit.

Meeqqat atuarfiat (ilinniartitsisut, isumaginninnermi siunnersortit pisortallu apersorpagut)

Kalaallit Nunaanni meeqqat atuarfiat allaffissornikkut kommunit ataanniipput, illoqarfinnilu nunaqarfinnilu tamani atuarfeqarluni, nunaqarfinnili mikinerusuni taamaallaat 7. klassi tikillugu. Tamatuma kingorna meeqqat nunaqarfik qimattariaqarpaat atuartullu nunaqarfimmeersut najugaqarfianni najugaqarlutik³⁴ illoqarfimmilu qaninnermi atuarnertik nangillugu [73].

Ilungersunartut periarfissallu: Apersuinernit takusinnaavarput annaasaqarneq aliasunnerullu sunniutai anigoruminaatsut initugaatsiartut. Annaasaqarneq aliasunnerlu atuaqatigiinni qanoq pineqassanersoq oqallisigineqassanersorlu ilinniartitsisut ataasiakkaat aalajangertussaavaat. Allanngorartorujussuarmik annertussuseqartumik atuarfiit aliasuttunik ikiorsiigallartarput imaluunniit aalajangersimasumik neqerooruteqarlutik. Illoqarfinni anginerusuni atuarfinni annertusiartuinnartumik isumaginninnermi siunnersortinik atorfinitsitsisoqartarpoq, summiffiit ilaanni aliasuttunik ikiuinnermik oqaloqatiginninnernillu isumaginnittuusut. Isumaginninnermik siunnersorteqarfiunngitsuni ilinniartitsisut tamanna aalajangissavaat. Atuarfiit ilaanni ukioqatigiiaanut assigiinngitsunut eqimattanik pilersitsisoqarsimavoq, atuarfinnili mikinerusuni ukiunut naleqqiullugu assigiinngitsunik ukioqartut katersorneqartarlutik. Atuarfiit ataasiakkaat aliasuttunik ikiuinnerminni meeqqat inuusuttullu suaassusaat malillugit agguarsimavaat, tassa taakku misilittagaasa takutimassuk nammineq suaqatigiit akornanni meeqqat ammanerullutik oqaloqatigiittartut. Atuarfik ataaseq oqaluttuarpoq aliasuttunut ikiorneqartunut ilaalerinissaat sioqqullugu atuarfimmi isumaginninnermi siunnersortimik atuartut qimataasimasut ataasiakkaarlutik oqaloqateqartarnerannik aqqissuussisimalluni. Annertunerusumik atugarliortuni pisuni ilungersunarnerusuni atuarfik ilaqutariinnik katsorsaavimmut innersuussisarpoq, kisianni katsorsartinnissamut innersuussinerit akornanni piffissaq sivirusinnaalluni. Aliasuttulerisut akornanni ilisimasat piginnaasallu allanngorarput - ilai pikkorissarsimapput allallu soqaratik. Isumaginninnermi siunnersortit aamma ilinniartitsisut aliasunnermik piginnaasaqarnerusut annikitsumik tarnip pissusaanik ilisimasalimmi katsorsaanissamut innersuussisarput. Ilinniartitsut isumaginninnermilu siunnersortit ullumikkut aliasuttunik suliaqarnermut atatillugu pingaarteqartumik inissisimapput, kiisalu aliasunnerup sunniutaanik anigoruminaatsunik pitsaaliuinnermi naninissaannilu. Kisianni aliasunnermik sunniuteqartut

³³ Ilinniartitaanermut, Kultureqarnermut, Ilageeqarnermut Nunanullu allanut tunngasunut Naalakkersuisoqarfik apersunngilarput. Naalakkersuisoqarfik ilinniartitaanermut ilisimatusarnermullu, kultureqarnermut ilageeqarnermullu akisussaavoq. Ilinniartitaanermut ilisimatusarnermullu immikkoortortaq suliaasaqarfiit uku sammisarai: Suli atualinngitsut, Meeqqat atuarfiat, Inuussutissarsiutinut ilinniartitaanerit, Ilinniarnertuunngorniartit, Ilinniartit ingerlaqqiffiusut aamma ilisimatusarnerq.

³⁴ Atuartut nunaqarfimmeersut najugaqarfiini suliatigut ilinniarsimasut apersunngilarput, kisiannili misissuinikkut allanillu apersuinertigut paasillutigu atuartut nunaqarfimmeersut najugaqarfiini meeqqat nalinginnaasumik atugarissaarnerini unamminartoqartoq ilaatigut Meeqqat Illersuianniit ilaatigullu Naalakkersuisunniit: https://naalakkersuisut.gl/da/Naalakkersuisut/Nyheder/2017/92/090217_elevhjem

aamma meeqqat aliasunnerup sunniutaanik anigoruminaatsoqartut akornanni immikkoortitsinissamut aamma meeqqanut pissusissamisoortumik aliasunnermik sunniuteqartunut ikiorsiinnermik ingerlataqartunut suliatigut ilisimasani sakkussanillu aqqissugaasumik ineriartortitsisoqarnissaanik pisariaqartitsisoqarpoq.

Nuna tamakkerlugu Iltersuisarfik / Ilinniarnertunut siunnersuisarfik (tarnip pissusaanik ilisimasallit apersorpagut)

Nuna tamakkerlugu Iltersuisarfik 2013-imi Ilinniartitaanermut, Kultureqarnermut Naligiissitaanermullu Naalakkersuisoqarfiup ataani pilersinneqarpoq³⁵. Siunertaq ilaatigut tassaavoq ilinniartitaanernut inuussutissarsiutinullu iltersuussinerup inerisarnissaa pitsaassusaatalu qulakkeerneqarnissaa kiisalu ilinniartitaanermi inuussutissarsiutinullu iltersuussisunut iltersuussinermi ilinniartitsinermik neqeroorteqarnissaq. Tamatuma saniatigut Nuna tamakkerlugu iltersuisarfimmi nuna tamakkerlugu isumaginninnermi tarnillu pissusaatigut siunnersuisarfimmik pilersitsisoqarpoq - ulluinnarni taaneqartartoq Ilinniarnertunut siunnersuisarfik.

Ilinniarnertunut siunnersuisarfik illoqarfinni anginerusuni tallimani immikkoortortaqaqarpoq Ilulissanit, Aasianni, Sisimiuni, Nuummi aamma Qaqortumi, taakkunani inuuniarneq, tarnip pissusaanut tarnikkullu siunnersuinnermik katsorsaaneqarnillu tamanut ammasumik, akeqanngitsumik kinaassutsimillu isertuussisumik neqeroortoqartarluni. Aamma illoqarfinni najuffiginngisaminni ilinniartunut oqarasuaatikkut internettikkullu siunnersuisoqartarpoq. Siunnerfigineqartut tassaapput inuusuttunut ilinniartitsinermi, ilinniartitaanerni ingerlaqqiffiusuni aamma suliffissaaleqisunut Majoriami ilinniarnermik ingerlataqartuni atuartut ilinniartullu. Ilinniartunut siunnersuisarfimmi sulisut tassaapput tarnip pissusaanik ilisimasallit, isumaginninnermik siunnersortit kiisalu tarnip pissusaanik katsorsaaneqarnissamik ilinniaqqissimasut.³⁶

Ilungersunartut periarfissallu: Ilinniartunut siunnersuisarfimmi inuusuttut annaasaqarnermut aliasunnermullu tunngasunik ajornartorsiuteqartut ikiorneqarlutillu katsorsarneqartarput, taakkulu saniatigut inuuniarnikkut tarnikkullu unamminartut allarpasuit: annilaanganeq, nikallunganeq, kiserliorneq, angajoqqaat, aallussaqaarnissamik ajornartorsiuteqarneq, kajumissuseqarnermik ajornartorsiuteqarneq, sumiginnagaasimaneq, nammineq naleqassuseq, annaasaqarneq aliasunnerlu, oqalunnissamik ajornartorsiuteqarneq. Ilinniartunut siunnersuisarfimmi ataasiakkaanik eqimattanillu ingerlatsinissat neqeroortigineqartarput. Sivilissusaanut apeqqutaasarpog ajornarsiut sunaanersog aamma ataasiakkaat pisariaqartitaanik naliliineq.³⁷

Majoriaq(sulisut pisortallu apersorpagut)

Majoriaq tassaavoq ilinniarnernup, suliffeqarnerup inuussutissarsiuteqarlunilu inuunerup akornanni atassutaasoq. Illoqarfinni 17-imi tamani Majoriaqarnikkut ataatsimoortumik aqqissugaasumik kommunini immikkoortortaqaqarpoq inuit suliffissaaleqisut ilinnialernissaat sulilernissaallu siunertarlugu sulianik suliaqarnermik, iltersuussinermik pikkorissaaneqarnillu ingerlataqarput.³⁸

Ilungersunartut periarfissallu: Apersuinnermit takusinnaavarput innuttaasuni suliffissaaleqisuni atorfinnut ilinniartitaanermiluunniit ikiugassaminni annaasaqarnermik aliasunnermullu ajornartorsiuteqartunik Majoriaq naapitsisartoq. Inuit apersorneqartut oqaatigaat akuttunngitsumik ilinniarnissamut piginnaasaqannginneq imaluunniit suliffimmik paarsisinnaannginneq suliffissaaleqilernermik kinguneqartitsineq ajortut, akertianilli inuunermi pisimasut suliarineqarsimanngitsut. Majoriaq inuunniarnermi tarnikkullu pissutsit isiginiarlugit tamakkiisumik isiginnittumik sulivoq, aamma Nuna Tamakkerlugu Iltersuisarfiup ataani Ilinniartunut siunnersuisarfimmi tarnikkut katsorsanik

---

³⁶ Nuna tamakkerlugu iltersuussisarfik aamma Ilinniarnertunut siunnersuisarfiup nittartagaq <https://aqut.gl/>

³⁷ Nuna tamakkerlugu iltersuussisarfik aamma Ilinniartunut siunnersuisarfiup nittartagaq <https://aqut.gl/>

³⁸ Majoriaq Inuussutissarsiornermut, Suliffeqarnermut, Niuernermit Nukissiornermullu Naalakkersuisoqarfiup nittartagaq: <https://majoriaq.gl/>

innersuussisarlutik. Aamma sullitat annaasaqarsimasut aliasunnerullu sunniutaanik atugaqartut innersuuttarpaat, ima initutigisut suliffeqalernissaannut akornusiillutik. Taamaalluni Majoriat aliasunnerup sunniutaanik anigoruminaatsunik pitsaaliuinnermi nanisiniarnermilu pingaaruteqarlutik suliaqartuupput, ilisimasat, innersuusseriaatsit nalunaarsuisarnerillu aqqissugaalersinnaallutik.

Ilagiit (Palasit, ajoqit atorfillillu apersorpagut)

Kalaallit Nunaanni ilagiit tassaapput danmarkimi ilagiit ataanni ilagiit immikkoortut. Kalaallit Nunaat provsteqarfinnut pingasunut katillugit 17-inik palaseqarfilinnut avinneqarpoq.

Biskoppi ataaseq, provst pingasut pasillu 25-it missaaniittut, kiisalu ajoqit 60-it illoqarfinni 17-ini nunaqarfinnilu 57-iniipput. ³⁹ Ajoqit tassaapput palasimut ikiortit sivikitsumik ilinniarsimasut⁴⁰, kuisitsinernik, naalagiaritsinernik ilisinernillu isumaginnissinnaasut. Kristumiussuseq upperisani pingaarnersaavoq, inuillu 95 %-ii kuisimallutik tamangajammik ilagiinni ilaasortaallutik. ⁴¹ 2018-imi ilagiit internettikkut iserfiusinnaasoq Artorsarneq⁴² pilersippaat palasinik inuttaqartoq kinaassutsimik isertuussisoq, qaammammilu siullermi saaffiginnittut 50-iusimallutik.

Ilungersunartut periarfissallu: Apersuinernit takusinnaavarput ilagiit aamma palasi ajoqilu aliasuttunik ikiuiniarnermi pingaaruteqartumik inissisimasut. Ilagiit tassaapput Kalaallit Nunaanni nunami siaruarsimanerpaat amerlanerpaajusullu ilagiit ilanngullugit naatsorsuutigigaanni. Palasit ajoqillu aliasunnermik sammisaqatigiinnissamik neqeroortarput, sukkullu tamaana suliatigullu ilinniarsimasorpasuit oqaluttuarlutik innuttaasoq napparsimasorluunniit aliasuuteqartoq misigigunikku taakkununga innersuussisoqartartoq. Suliatigut ilinniarsimasut oqaluttuarput innuttaasunik aliasuuteqartunik annertuutigit palasimut innersuussisarlutik, ilagiillu ajornartorsiornermi aliasunnermilu saaffiusartoq, inuusuttut utoqqaallu akornanni annertuumik tatigineqarlunilu tapersorsorneqartoq. Amerlatigut nunaqqatigiinni ikinnerusuni palasi ajoqiluunniit napparsimmavimmi angerlarsimaffimmiluunniit piartortumut pulaartarpoq, aammattaarlu qimataasup siulliulluni naapittagaa annaasaqarnerlu pillugu oqaasertaliiffisartagaa. Illoqarfinni mikinnerusuni nunaqarfinnilu palasi ajoqilu toqusut tamaasa ilisimasarpaat nalunaqqaaratillu angerlarsimaffinnikartarlutik. Ilisinerli naammassineqaraangat piffissaq siviisoq ingerlasinnaasarpog palasip qimataasunik atassuteqaqqinnissaata tungaanut, amerlanertigit ilaqutariinnik kuisitsinermut atatillugu. Ilisinerup kingorna palasit nammineerlutik qimataasunut orniguttarneri atugaavallaanngilaq.

Ilagiit palasit ajoqillu tamaasa artorsarneq pillugu ilinniartinnissaat/pikkorissartinnissaat sulissutigaat aamma aliasuttut sammeqatigiiffiinnik amerlanerusunik pilersitsisaqqullugit. Ilagiit aliasuttut sammisaqatigiinnik soqutiginnittunik annertuumik misigisaqarput, aallartisarnermili sapiissuseq takkunnissarlu ajornartorsiutaalluni. Takorluugaq tassaavoq Kalaallit Nunaanni ilagiit tamarmik siunissami artorsaatillt ornittagaannik neqeroorteqarnissaq. Nassuerutigineqarpoq ilagiinni artorsaateqartunik sammisaqarneq innut pissusissamisoortumik aliasunnermik sunniteqartitsisunut sammitinneqartariaqanngitsog, piviusumilli tamanna sapernarpoq, ilaatigut naliliinissamut ilisimasaqarnissaq pisariaqarmat, ilaatigut allamut innersuussinnaanagit inuit itigartinnissaannik tamanna pisariaqartitsimmat. Suliatigut ilinniarsimasut allat assigalugit ilagiinni aamma aliasuttunik ikiuinissaq pillugu annertuumik ajornartorsiuteqarpoq aporfeqarlunilu, palasit ajoqillu annertuutigit nammineq suliarineqarsimannigitsunik aliasunnikkut

---

³⁹ Kalaallit Nunaanni ilagiit, [www http://www.ilagiit.gl/](http://www.ilagiit.gl/) - Provsteqarfik Kujataa, sisamanik palaseqarfeqartoq, Provsteqarfik Qeqqa Tunulu, tallimani palaseqarfeqartoq aamma Provsteqarfik Avannaa, arfineq pingasunik palaseqarfeqartoq.

⁴⁰ Ajoqit ilinniartitaaneq tassaavoq ukiuni pingasuni pikkorissamikkut ilinniartitaaneq. Ilinniartitaaneq takkuffiusunik pingasunik immikkoortoqarpoq, taakku tamarmik sapaatit akunnerinik tallimanik siviussuseqartut, taakku akornanni atuarneq suliaassanillu atuiiffiusartoq.

⁴¹ <http://www.dagensgronland.dk/religion>

⁴² Artorsarneq danskisut kalaallisullu ingerlanneqarpoq, ataasinngornikkut, pingasunngornikkut tallimannngornikkullu ualikkut unnukkullu toqqaannartumik allaqatigiittoqarsinnaalluni, <https://artorsarneq.gl/>

kingunerluutunik artorsaateqarmata, ilagiillu akornanni aliasuuteqartunik artorsaateqartunillu ikiuinissaannik akornusiisut. Provstip/biskoppip akuersineratigut ilaatigut imaarsarneqarnissaq aamma tarnip pissusaanik katsarsarneqarnissaq periarfissaavoq.

INATSISINIK ATUUTSINERMUT TUNNGASUT

Politiit (sulisut pisortallu apersorpagut)

Kalaallit Nunaanni Politiit Danmarkimi Inatsisinik atuutsitsinermut ministeriaqarfiup ataaniipput aamma Nuummi Politimesterimit aqunneqarlutik, taanna aamma Kalaallit Nunaanni Pinerluttunaveersaartitsinermi Siunnersuisoqatigiinni siulittaasuulluni. Politeeqarfiit 18-iupput politiinik inuttaqartut nuna tamaat agguarsimasut aamma nal. 16.00-08.00-ip akornanni saaffiginnissutiniq tamanik tiguisartoq ataqatigiissaarisorlu Nuummi nuna tamakkerlugu pigaartoqarluni. ⁴³ Politiit ukiumoortumik kisitsisitigut paasissutissaataannit 2017-imit takuneqarsinnaavoq suliani allani: imminut toqunnerit 41, imminut toqoriarnerit 94 aamma imminut toqunnissamik sioarasaarinerit 832 [74], taakkununga ilanngutissapput toqusut pasinartut/toqungasunik nassaarnerit pillugit suliat 55-it. Politiit ukiut tamaasa toqusoqarnera pillugu ilaquttanut qimataasunut 100-it missaannik nalunaaruteqartarput. ⁴⁴ Politiit Kalaallit Nunaanni tarnikkut pissutsitigut imaarsarnissamut suleqatinillu ikorfartorneqarnissamut aamma Danmarkimi Rigspolitiit aqutugalugit periarfissaqarput. Nuummi Politiinngorniarfimmi ilinniartitaanerup Danmarkimi politiinut neqeroorutaasartoq assingaa. ⁴⁵

Ilungersunartut periarfissallu: Apersuinerit takuneqarsinnaavoq aliasunnerup sunniutaanik anigoruminaatsunik pitsaaliuinnermut nanisinissamullu immikkut periarfissaqarlutik suliaqartutut politiit imminnut isigisut, ullumikkullu taamatut ingerlataqareersut. Politiit annertuutigut pisuni siullersaallutik takkuttuusarput sakkortuunik pisoqartillugu soorlu imminut toqunnermi, toqutsinermi ajunaarnernilu il.il., kingornalu toqusoqarnera pillugu qimataasunut nalunaaruterpasuarnut atatillugu. Tassani siullermik inuit tassanngaannartumik ingasattumillu ajornartorsiortut politiinit naapinneqartarput, immaqalu kingusinnerusukkut allani immaqalu pinerlunniarnermut atatillugu, pingaartumik nunaqqatigiinni ikitsuni. Tassunga ilanngutissaaq innuttaasunik imminut toqunnissamik aarlerinartorsiortunik, inuuniarnikkut artorsaateqartunik pinerluuteqartunillu untritolikkaanik politiit aqquasaagaqartarput, annaasaqarneq aliasuuteqarnerlu pissutaasinnaallutik [75]. Pingaartumik nunaqqatigiinni ikitsuni politeeq inooqataasuni tassaavoq ajornartorsiutit pillugit orninneqarluni aamma oqaloqatigineqartartoq. Politiit pingaarnertigut ajornartorsiutiniq marlunnik tikkuagaqarput - suliaqartut akornanni ataqatigiissaarisooqannginnera erseqqissumillu akisussaaffiit agguarneqannginneri, kiisalu inuit sanngiitsut innersuunnissaannik neqeroorutit pissarsiarineqarsinnaasut ikippallaartut tikikkuminaatsulluunniit. Tassunga ilanngutissaaq Kalaallit Nunaanni politiinut tarnikkut artorsarnartumut suliffimmut attuumassuteqartut ajornartorsiutit annertuut, illoqarfinnilu mikinerusuni nunaqarfinnilu immikkut ilungersunartuusut, tassa politiit amerlanertigut kisimiillutik sulisarmata. Aamma politiit toqumik annaasaqarnermillu sulinerannut sunniuteqartunik nammineq misigisarpasuarnik nammataqarput. Politiinut tarnikkut ikorfartuinnermut imaarsarneqartarnermullu najukkani tunngaveqartumik najoqqutassaqaarneq pisariaqartinneqartoq oqaatigineqarpoq ugartorneqarlunilu. Aliasunneq, oqaloqatiginneriaatsit, ajornartorsiornerit sakkortuumillu pisartut pillugit suliatigut ilisimasanik annertunerusunik nalinginnaasumik ujartuisoqarpoq.

---

⁴³ Kalaallit Nunaanni politiit ukiumut kisitsisitigut paasissutissat 2017 https://politi.dk/Groenland/da/om_os/om_politikredsen/

⁴⁴ Politimestereqarfimmik apersuineq, april 2018.

⁴⁵ https://www.politi.dk/Groenland/da/om_os/om_politikredsen/

Pinerluttunik Isumaginnittoqarfik (pisortaq/ismaginninnermi siunnersorti apersorneqarput)

Kalaallit Nunaanni Pinerluttunik Isumaginnittoqarfik Danmarkimi Inatsisunik atuutsitsinnermut ministeriaqarfiup ataaniippoq katillugit 170-inik sulisoqartoq, pingaartumik isertitsivinni nakkutilliisut, isumaginninnermi siunnersortit, suliffissaqartitsinnermi siunnersortit il.il. ⁴⁶ Kalaallit Nunaanni inuiaqatigiinni kiffartuussinissamut, nakkutigineqartussatut imaluunniit isertitsivinni inissinneqartussatut eqqartuussisoqartarpoq. Nuummi isertitsivik nutaaq, kiisalu immikkoortortaq matoqqasoq 2019-imi atulterpat 174-inut inissaqarpoq isertitsivinni arfinilinni agguarlugit⁴⁷. Peqqinnissamut immikkoortortaq tarnip pissusaanik ilisimasallit marluk peqqissaasorlu ataaseq immikkoortortamut matoqqasumik atassuteqarput. ⁴⁸ Suliniut MUMIK tassaavoq isertitsivinni anginerusuni isertitaasut pissusaasa allanngortinnissaat pillugu aalajangersimasumik suliniut⁴⁹. Ingerlanera sapaatit akunnerinik arfineq pingasunik sivilissuseqarpoq sapaatip akunneranut 2 x 2 tiimit atuartsisoqartarluni. Iltersuisut tassaapput isertitsivinni nakkutilliisut aamma isumaginninnermi siunnersortit ulluni sisamani pikkorissarsimasut [76].

Ilungersunartut periarfissallu: Apersuinnerit takusinnaavarput Pinerluttunik Isumaginnittoqarfimmi sulisut, tassunga pingaartumik isumaginninnermi siunnersortit ilanngullugit, akuttunngitsumik agguaqatigiissillugu eqqartuussani sullitani 250-300-ini annasaqarsimanerup aliasuuteqarnerullu kingunerisaanik ajornartorsiutinik sunniutinillu naapitaqartatut, taakkunannga amerlanersaat nalilernerqarlutik nammineq imaluunniit allat pinerluuteqarnerisigut annasaqarsimasut aliasuuteqartullu (persuttaaneq toqutsinerlu), imminut toquttunut, ajunaarnernut nappaatinullu. Isumaginninnermi siunnersortit eqqartuussanik ingerlaavartumik oqaloqateqarnermik isumaginnipput. Annikitsumik sullitat tarnip pissusaanik ilisimasalimmit katsorsarneqarnissamik pisariaqartitsisut kommunimut innersuunneqartarput sapinngisamillu allanik ajornartorsiuteqartunut katsorsaanissamik neqeroorutitut - Alliaq (persuttaaneq), Allorfik (atornerluineq), Angalaqatigiit (pinngitsaaliineq) il.il. Tarnip pissusaatigut ilisimasalinnit katsorsarneqarnissamik pisariaqartitsineq sullitat akornanni nassuerutigineqarneq ajorpoq taamaattumillu qaqutigootumik naammassineqartarluni. Annertunerusumik pitsaaliuinissamut, nanisinissamut suliniutinillu inerisaanissamut, ajornanngippallu katsorsaanissamut periarfissaqarnermut Pinerluttunik Isumaginnittoqarfimmi sulisuni aliasunneq ajornartorsiorterlu allatigullu tarnip pissusaatigut ajornartorsiutinut allanut naleqqiullugu annertunerusumik ilisimasani piginnaasanillu ujartuisoqarpoq.

MIO - Meeqqat Illersuisuat aamma meeqqat pillugit siunnersuisoqatigiit (Meeqqat Illersuisuat sulisullu apersorpagut)

MIO tassaavoq meeqqat pisinnaatitaaffii pillugit suliffeqarfik politikikkut attaviitsoq Namminersorlutik Oqartussanit 2012-imi pilersinneqartoq, tassaasut Meeqqat Illersuisuat, Meeqqat pillugit siunnersuisoqatigiinni siulittaasuusoq aamma meeqqat inuusuttullu pillugit allatseqarfimmi pisortaq. Meeqqat illersuisuat piffissami ukiunut pingasunut Naalakkersuisunit ivertinneqartarpoq. NP Meeqqat pillugit isumaqatigiissutaat aallaavigalugu MIO meeqqat pisinnaatitaaffii pillugit meeqqanik inuusuttunillu, angajoqqaanik, pisortani namminersortunillu siunnersuullunilu iltersuussissaaq; NP Meeqqat pillugit isumaqatigiissutaat naapertorlugu meeqqat inuusuttullu pillugit inatsisit suleriaatsillu qulakkiissallugit; meeqqat inuusuttullu pillugit pissutsinik nalilersuilluni paasisutissanillu katersillunilu ingerlatitseqqilluni;

---

⁴⁶ Kalaallit Nunaanni Pinerluttunik Isumaginnittoqarfik; <http://kriminalforsorgen.gl/>

⁴⁷ Isertitsiviit: Tasiilaq, Qaqortoq, Nuuk, Sisimiut (inuusuttunut isertitsivik ilanngullugu), Ilulissat aamma Aasiaat, Kalaallit Nunaanni Pinerluttunik Isumaginnittoqarfik; <http://kriminalforsorgen.gl/>

⁴⁸ Pinerluttunik Isumaginnittoqarfik, atorfik inuttasarsiuq 10/2018, <http://www.psykologjob.dk/resultat/2-klinske-psykologer-til-kriminalforsorgen-i-groenland-lja-66794943.aspx?jobld=LJA-66794943>

⁴⁹ Nuuk, Sisimiut aamma Ilulissat

meeqqat atugaasa nukittorsarnissaannut suliniutinik siunnersuuteqarluni kiisalu meeqqat inuusuttullu peqataanissaaannut kaammattuilluni.⁵⁰

Ilungersunartut periarfissallu: Apersuinernit takuneqarsinnaavoq Meeqqat Illersuisuannit aamma Meeqqat pillugit siunnersuisoqatigiinnit meeqqat tarnikkut ikiornissaannik pisariaqartitsineq erseqqissarniarlugu nalinginnaasumik aallussisoqartoq, tassunga ilanngullugu aamma meeqqanut aliasunnerup sunniutaanik anigoruminaatsunik atugaqartunut, tassa meeqqat siunnerfigalugit tarnip pissusaatigut ikiorneqarnissaq pillugu neqeroorutit ikippallaarmata. MIO-p periusissiaani 2018-2021-imi taamalilluni sammineqarpoq: "meeqqat pisinnaatitaaffigisaminnik eqqortumik ikiorneqarnissaat".

Nunami sumiiffinnut 34-inut angalanerni MIO-mit uppersarsarneqarput meeraanermi misigisat sapernartut kingunerlutsitsisimasullu assigiinngitsut pissutigalugit tarnikkut ikiorneqarnissamik meeqqat inuusuttullu akornanni annertuumik pisariaqartitsisoqartoq. Aamma meeqqat sumiginnagaamermik kingunerlutsitsinermillu misigisaqarsimanngitsut tarnip pissusaatigut ikiorneqarnissamik pisariaqartitsisinnaapput. Ajornartorsiutit suliassa qarfiillu attuumassuteqarlunnartut arlalissuit sammilernerisigut ikiorneqarnissamik meeqqat pisariaqartitaat pillugit MIO sulissuteqassaaq, tassunga ilanngullugit aamma meeqqat aliasuuteqartut: i) nalinginnaasumi aamma aliasunnermi anigoruminaatsumi aamma ii) meeqqat ilaqtutatut[77].

2018-imi qineqqusaarnerup nalaani politikerinut kissaatigisami oqaasertalernissaat pillugu MIO meeqqanut noqqaavoq kissaatinilu nr. 11 imaalluni: 'Meeqqanik aliasuuteqartunik oqaloqateqarneq, "Aliasuuteqartut pillugit atuarfinni sammisaqartussanik kina sulissuteqassava? ". Ataaminik aataaminillu annaasaqarsimasooq saaffiginnittuuvooq. Aliasuuteqarneq pissutigalugu pineqartoq atuarnissaminut kajumissuseqarpiarunnaarsimavoq. Annaasaqarnissamillu suli annilaagasarluni. Siunnersuutigaa meeqqat oqaloqatigiiffinnissannik peqassasooq'.⁵¹

Tamanna tunuliaqutaralugu meeqqanut tarnip pissusaatigut annertunerusumik pitsaanerusumillu ikiusoqarnissaa pillugu oqallittoqarnissaa erseqqinnerulernissaalu maannakkut MIO-mit sulissutigineqarpoq, aamma nunami tamarmi ilaqtutanut qimataasunullu⁵².

Inuinnarni suliaqartut (sinniisut apersorpagut)

Suliniaqatigiiffinnut assigiinngitsunut sinniisut apersorpagut - Red Barnet, Foreningen Grønlandske Børn, Meeqqat Inuuneritta, Røde Kors, Kræftens Bekæmpelse, Inuuneruna Iggoraarsuk, Kalaallit Nunaanni Timersoqatigiit Kattuffiat, utoqqaat peqatigiiffiat, suliffeqarfiit aamma IMAK, ilinniartitsisut kattuffiat. Suliniaqatigiiffiit apersorneqartut assigiinngitsorpasuarunik sammisaqarlutillu, siunnerfeqarlutillu suliniuteqarput.

Ilungersunartut periarfissallu: Apersuinernit takuneqarsinnaavoq suliniaqatigiiffiit peqatigiiffilluunniit arlaannaat toqqaannartumik annaasaqarnermik aliasuuteqarnermilluunniit sammisaqanngitsut, kisiannili ilisimaaralugu kalaallit inuunerini arlalissuarni aliasunneq annaqarnerlu initusoq. Peqatigiiffilerinermi ataatsimoorneq meeqqanut, inuusuttunut inersimasunullu, taakku inuunermi anniaateqartillugit, toqqaannangitsumik persuarsiuutaanngitsumillu tapersersuisarpoq, kisianni annaasaqarnikkut aliasuuteqarnikkullu ajornartorsiutit toqqaannaartumik oqaasertalerneqarneq ajorlutik imaallillaannarlu ilaatinneqarneq ajorlutik. Kajumissutsimik peqataaneq nalinginnaasumik pimoorussisunit ataasiakkaanit ingerlanneqartarpoq tunngavissikkuminaalluni atasinnaarpiannangitsumillu, kisianni kajumissutsimik

---

⁵⁰ MIOp [www, http://mio.gl/](http://mio.gl/) aamma Meeqqat Illersuisuat aamma Meeqqat pillugit siunnersuisoqatigiit pillugit inatsisartut inatsisaat. http://lovgivning.gl/Lov?rid=%7b184B854-62D8-4C42-9E68-FC39F76FE299%7d&sc_lang=da-DK

⁵¹ Sermitsiami allaaserisaq, 3. april 2018, <http://sermitsiaq.ag/node/204788>

⁵² KNR allaaserisaq 22. sept. 2018, <https://knr.gl/da/nyheder/der-skal-v%C3%A6re-bedre-psykisk-hj%C3%A6lp-til-b%C3%B8rn>

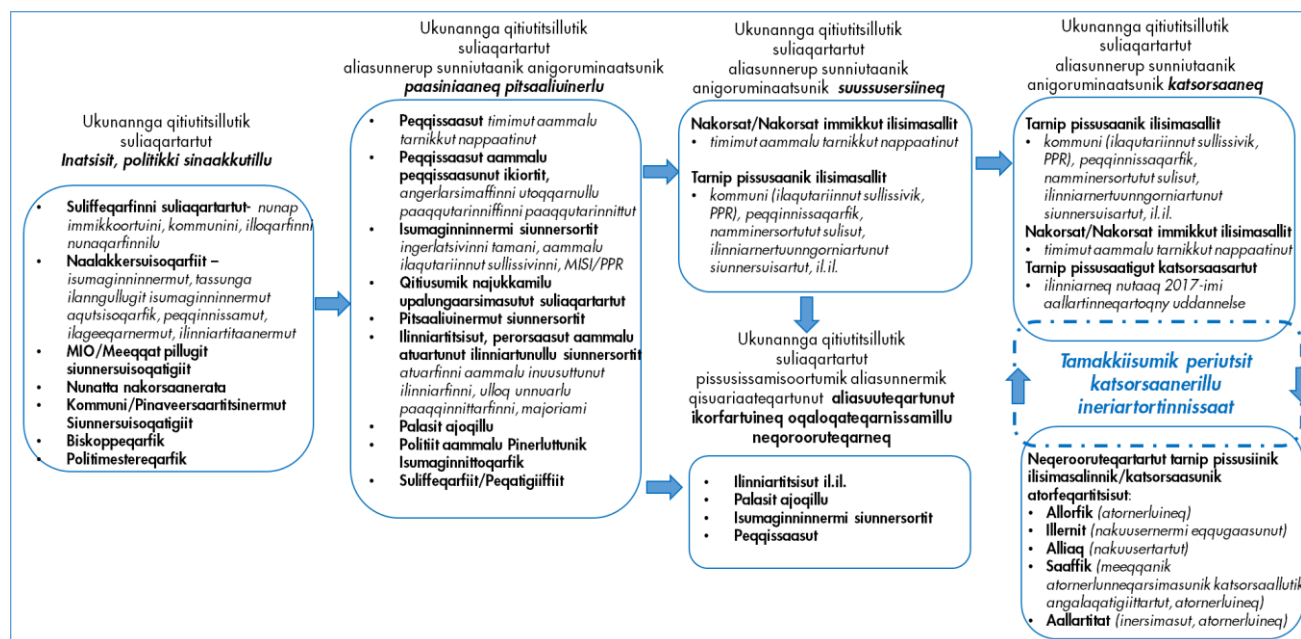
peqataanerulerneq soorlu ilusinikkiartaartoq, ilaatigut kommunini, inuuniarnermut tunngasuni suliniaqatigiiffinni, peqatigiiffinni suliffeqarfinnilu, kajumissuseqarluni inooqataanermi akisussaaalersut aamma. Suliffeqarfiup tapersersuina pingaarteqartutut erseqqissarneqartariaqarpoq, suliffeqarfiillu ilai annaasaqarnermut atatillugu akeqanngitsumik tarnip pissusaanik ilisimasalinnit ikiuisarlutik. Suliffeqarfiit ikitsut ilisinermut atatillugu piffissaliillutillu angalanermut aningaasartuutit matussusiisarpot. Suliniaqatigiiffiit, peqatigiiffiit ngo-llu najukkami ataatsimi katersorusuttalerpaat suliniutinut, kajumissutsimut piginnaanngorsaannermullu atatillugu sunniiveqatigiinnermik assigiinngisitaartuuneq eqqarsaatigerusullugu. Aliasunnerup sunniutai anigoruminaatsut samminiartugit, pitsaaliorniarlugit uppersarniarlugillu peqatigiiffinni, suliniaqatigiiffinni suliffeqarfinnilu annaasaqarneq aliasunnerlu pillugit ilisimasanik katersinissamut siunissami qanittumi tamanna periarfissaqartitsilerpoq. Siunissami ungasinnerusumi immaq inuuniarnikkut suliniaqatigiiffinni aqqissusaasumik kajumissuserlu tunngavigalugu aliasuuteqartunut tapersersuisoqarsinnaanera immaq takorloorneqarsinnaavoq. Maannamuungallartoq naatsorsuutisariaqarpoq amerlanerit allat ikiorniarlugit nammeneq annaasaqarsimanermik kingunerlutsitsisimanermillu artorsaateqarpallaartut.

5.3 Aliasunnermut tunngasuni ataqtatigiinneq

Soorlu qulaani eqqaaneqartoq qulaajaanermi aliasunnerup ingerlaasianik takussutissiaq (takussutissiaq 5) aallaavigaarput, aliasunnerup sunniutaanik pissusissamisoortut anigoruminaatsullu akornanni immikkoortitsinissamik sammisaqartumik aliasunnermut tunngasuni ataqtatigiissut tapersersorniarlugit aamma qimataasunut piffissaq eqqorlugu ikiuinissaq qulakkeerniarlugu.

Misissuinerput aliasunnermullu tunngasuni suliaqartunik qulaajaanerput tunngavigalugu taakku taamaallutik aliasuttarnerup atugaasarnernik takussutissiamut ataaniittumut inissinneqarput, aliasunnermik suliaqarnerup ataqtatigiissumik aqqissugaasumillu ingerlanissaat qulakkeerniarlugu aliasunnermut tunngasuni ataqtatigiinneq aqqissugaasorlu pisariaqartoq tapersersorniarlugu.

Qimataasunut suliaqarneranut inissisimanerannulu naleqqiullugu suliaqartut inissisimanerat, aamma takussutissiami inissinneraniippoq aamma periarfissamik naliliineq, aliasunnermut tunngasuni ataqtatigiissumik innuttaasunut qimataasunut aliasuuteqartunullu suliaqartoq imaluunniit suliaqartut annertunerusumik akisussaanissaannut.

TAKUSSUTISSIAQ 6: Kalaallit Nunaanni aliasunnermut tunngasut ataqtatigiinneri

TAKUSSUTISSIAQ 6: Kalaallit Nunaanni aliasunnermut tunngasut ataqtatigiinneri

Tulliuttumi takussutissiami suliaqartut misissorpagut aamma Kalaallit Nunaanni aliasunnerup sunniutaanik anigoruminaatsunik pitsaaliuinnermut, nanisinnermut, uppersarsaanermut katsorsaanermullu atatillugu ataqtatigiissumik sammisaqalersitsinissamut naleqqiullugu pingaarnertigut aporfiit, ilungersunartut periarfissallu uppersarsarsimasagut takutippagut.

Soorlu takussutissiamit takuneqarsinnaavoq aliasunnermut tunngasuni ataqtatigiinneq pisariaqartoo qulakkeerniarlugu amerlasuunit, suliaqarfinit assigiinngitsuniit minnerunngitsumillu ataqtatigiissarneqartumik sammisaqarnermik pisariaqartitsivoq.

Politikki, inatsisit tunngavigisallu sammillugit suliaqartut: Aliasuttarnerup atugaasarnera pillugu takussutissiaq 'Politikki, inatsisit tunngavigisallu sammillugit suliaqartut'-nik ilassuteqartipparput. Suliaqartut taakku minnerunngitsumillu aalajangiisartut aliasunnerup aamma aliasunnerup sunniutaasa anigoruminaatsut inuiaqatigiinni aamma ingerlataqarfinni, suliffeqarfinni suliaqarfinnilu tamani oqallisaalernissaa qulakkeerniarlugu pingaaruteqartuupput. Qulaajaanermummi tikkuarpaa pingaarnertigut politikkikkut ingerlataqarfinnilu qimataasut pisariaqartumik ikiorserneqarnissamik pisariaqartitsisut qulakkeerniarlugit aamma suliatigut ilinniarsimasut ilaatigut iliuseqarnissamut periarfissaqarnissaat qulakkeerniarlugu ilaatigullu aliasunnerup sunniutaanik pissusissamisoortuni anigoruminaatsunillu atugaqartut qimataasut naapinneranni iliuseqarnissamu pikisimanerat qulakkeerniarlugu aqqissugaasumik aamma politikkikkut pingaarnersiorneqartumik aliasunnermik aamma aliasunnerup sunniutaanik anigoruminaatsunik aqqissugaasumik samminnittoqarnissaa pisariaqartinneqarpoq.

Ingerlataqarfinni assigiinngitsuni ataqtatigiissaarineq Kalaallit Nunaanni unamminartuuvooq annertuupilussuaq - aamma pingaarnertigut suliffeqarfitsigut. Kikkut tamarmik suliniutit pillugit pitsaanerusumik suleqatigiinnissaaq annertunerusumillu ataqtatigiissaarinnissaaq pitsaanerusumillu sunniuteqartitsinissaaq ujartorpaat. Aliasunnermut tunngasuni ataqtatigiissitsilernissamut naleqqiullugu tamanna suliffeqarfinni aallartinneqartariaqarpoq ingerlataqarfinni tamani aliasunnermik sulinermi suliaqartut tamaasa pillugit pingaarnertigut inissisimaffiit akisussaaffiillu agguarnerisa titartarnerisigut.

Suliffeqarfinni suliaqartut oqaluuserineqalernissaanut sinaakkutissat, ilisimasat, najoqqutassat suleriaatsillu qulakkeerneqarnissannut pingaaruteqartuupput, qimataasut uppersarsarnisaat pisariaqartitsinerlu tunngavigalugu ikiorsernissaat pillugu ataqtatigiissumik ingerlataqarfinnilu tamani sammisaqalernissamut

tapersersuisoq, tamanna atuarfimmi, napparsimmavimmi, ilagiinni imaluunniit politiini il.il.
ingerlanneqarneris apeqquataatinnagu.

Pisariaqartumik ataqatigiissuseqarneq aliasunnerup sunniutaanik anigoruminaatsut pitsaaliornissaat, naninissaat, uppersarnissaat katsorsarnissaallu anguneqassappat aliasunnermut tunngasuni annertuumik ingerlataqarfinilu tamani pingaarnersiuermik tamanna pisariaqartitsivoq.

Pitsaaliuermik nanisinermillu suliaqartut: Qulaajaanep tunuliaqutaralugu soorlu aamma 'pitsaaliuermik nanisinermillu suliaqartut'-ni takussutissiamit takuneqarsinnaasoq paasisinnaavarput ingerlataqarfini tamani suliatigut ilinniarsimasorpasuit ullumikkut qimataasunik aliasuuteqartunik naapitaqartut.

Taakku suliatigut ilinniarsimasut assigiinngitsorpasuit qimataasunut aliasuuteqartunullu ullumikkut akisussaaneermik takusaqareerlutillu msigisaqareerput, kisianni nalornissutigisarlugu qanoq ikiutissanerlutik, tassunga ilanngullugu sammisanik qanoq sapernartumik oqaloqateqassanerlutik, naggataatigullu aqqissugaanerusumut sumut innersuutissanerlugit. Iliuseqarnissamut innersuussinissamullu periarfissaqannginneq pillugu nalinginnaasumik pakatsineqarpoq aamma qimataasumut akisussaaffiup allami - suleqammi allami - suliaqartuni allami - suliffeqarfimmi allami - inissisimaneranik isumaqarneq. Inuit taakku aliasunnerit assigiinngitsuuneri nalinginnaasumik ilisaraat, aamma aliasunnerup sunniutai nalinginnaasumik anigoruminaatsullu akornanni immikkoortitsinissamut taaguutini imaluunniit ilisimasani sakkunillu ilisimasaqanngikkaluarlutik.

Inuit taakku akornanni aqqissugaasumik pitsaaliuinerup nanisinissallu qulakkeerneqarnissaanut qulajaasqarnissaanillu imaluunniit aliasuuteqartunik ikorfartuinikkut neqeroorutini innersuussinerup qulakkeerneqarnissaanut naleqqiullugu inerisaanissamut suliaqartuni annertuumik periarfissaqarpoq. Aamma ataqatigiissumik aliasuuteqartunut upalungaarsimanermi aliasunnerup sunniutaanik anigoruminaatsunik pitsaaliuermi nanisinissamullu ilaatigut ikiunnissamut naleqqiullugu pingaarteqartuunissamut inuit periarfissaqarput, inissisimapput pisinnaallutillu taamaallutillu ullumikkornit pisartuni siusinnerujussuakkut aarlerinaatillugu aarlerinartumillu pissuseqartut takusinnaallugit, taamaallutillu ikinnersusut aliasuuteqarnermik nappaateqalernissaannut ikiuussinnaalutik. Tamannali inuit taakku ullumikkut pigisaannik suliatigut ilisimasaqarnissaannik pisariaqartitsilluni.

Qulaajaanep tunuliaqutaralugu erseqqilluinnarpoq Kalaallit Nunaanni Ilagiit aamma Kalaallit Nunaanni Politiit qimataasut pillugit nunami inunngisaqarlutillu annertuumik takunnissinnaasut. Aliasunnerup sunniutaanik anigoruminaatsunik pitsaaliuermi nanisinissamullu nuna tamakkerlugu attaveqarnermut naleqqiullugu tamanna suliaqartuni taakkunani marlunni immikkut periarfissiivoq, nunap ilaani inukitsunut avinngarusimasunullu aamma periarfissaqarnissamut qulakkeerisinnaallutik. Taamatut nuna tamakkerlugu suliamik tigusinissamut siunnerfeqartumik pikkorissarnissamut tamanna pisariaqartitsivoq, aammattaarlu aliasuuteqartunut orninneqarsinnaasunik aamma internettikkut neqeroorutinit periarfissaqarfiusunik attaveqarnissamik tamanna pisariaqartitsilluni.

'Pitsaaliuermik nanisinissamillu suliaqartut' ataatsimut isigalugu qimataasunik pitsaaliuermik nanisinissamillu suliamik kivitsisinaanerat nalinginnaasumik qulakkeerneqassappat tassani pisariaqarpoq aliasunneq aamma aliasunnerup sunniutai pillugit pisariaqartumik ilisimasaqartunik piginnaasaqartunillu ilinniarsimassutsikkut siullermeertumik misissuinissamut nanisinissamullu aamma innersuussinissamik piginnaasaqarnissaq, inuit pissusissamisoortumik aliasunnerup sunniutaanik atugaqartut pillugit 'aliasuuteqartunik ikiuinissamik oqaloqateqarnissamillu sammisaqartunut suliaqartunut' innersuussininaanermut, taakku aliasunnermik sunniutaasunik katsorsarneqartussatut pisariaqartunik piviusumik peqqinnissamut ilinniarsimasunit naliliiffigineqarlutik.

Suliaqartut uppersaasut: Qulaajaanep tunuliaqutaralugu, aamma 'suliaqartut uppersaasut' pillugit periusissiamut naapertuuttumik nakorsat aamma tarnip pissusaanik ilisimasallit taakkuusariaqarput innuttaasunik aliasunnerup sunniutaanik anigoruminaatsunik atugaqarnerannik pissutissaqartumik

pasitsaassaqarnermi uppersaasussat suussusianillu aalajangiisussat. Aliasunnerup sunniutai anigoruminaatsut tarnikkut anniaatinit allaniit suussuserneqarnissaannut immikkoortinnissaannullu katsorsaanermut sammisumik peqqinnissakkut sulinerimik ilinniarsimanissaq aamma immikkut ilisimasaqarnissaq tamanna pisariaqartitsivoq.

Nakorsat nakorsatut ilinniarsimanikkut aliasunnermik qanoq annertutigisumik sutigullu takunnissinnaanersut misissornissaanut periarfissaqarsimanngilagut, aamma qimataasut aliasunnerup sunniutaanik anigoruminaatsunik atugaqartut uppersaarnissaannut innersuunnissaannullu atatillugu nakorsani maannakkut suleriaasiannik, ilisimasaannik periarfissaqarnerinillu paasisaqarnissamik tamanna pisariaqartitsissalluni.

Tarnip pissusaanik ilisimasallit akueraat aliasunneq aamma aliasunnerup sunniutai anigoruminaatsut assigiinngitsusut aamma katsorsarneqartariaqartuuneri. Kisianni aliasunneq immikkoortillugu imatut qaffasitsigisumik inissinneqanngilaq ajornartorsiutit artukkiinerillu amerlasoorpassuit ilungersunartorujussuillu aamma initusut akornanni nalunaarsukkanut inissinneqarsinnaalluni. Tarnip pissusaanik ilisimasallit arlallit aalajangersimalluinnartunik ajornartorsiutinik assersuutigalugu persuttaanernik, imigassanik imaluunniit kinguaassiutitigut atonerluinernik immikkut saqqumisaqarlutik suliaqartuupput neqeroorutinillu atassuteqarlutik. Immaqa taamaattumik aamma aliasunnerup sunniutaanik uppersaannissaq ullumikkut annertuumik atugaananilu sammineqanngilaq. Aamma aliasunnerup sunniutaanik uppersaannissamut immikkoortitsinissamullu tarnip pissusaanik ilisimasalliut akornanni immikkut ilisimasaqarnissaq piginnaasaqarnissalu amigaataavoq.

Qulajaaneq tunuliaqutaralugu Kalaallit Nunaanni tarnip pissusaanik ilisimasalinnut katsorsaanissamut aaqqissugaasumik sulinikkulklu innersuussisarnermik erseqqissumik tamakkiisumik assiliamik pilersitsisoqarsinnaasimanngilaq. Innuttaasut assigiinngitsutigut ilaqutariinnik katsorsaavinni allatigullu ajornartorsiutinik/siunnerfiusunik immikkut katsorsaanissamut neqeroorutini tarnip pissusaanik ilisimasalinnik katsorsartinnissaq pillugu akeqanngitsunik pisortallu neqeroorutaannut arlalinnut innersuunneqartarput. Pisortani neqeroorutaasut saniatigut tarnip pissusaanik ilisimasalinni namminersortuni katsorsartinnissamut innersuussinikkut suleriaaseqarnerisq uppersaasinnaasimanngilarput.

Pisariaqartumik ataqatigiittoqarnera anguneqassappat uppersaaneq innersuusseqqinnerlu pillugit erseqqissumik, assigiaartumik takussaasumillu aaqqissuussinermik peqarnissaq pingaaruteqarpoq, aliasunnermik suliaqartut tamarmik suliaminnik naammassisaqarsinnaallutik kiisalu ataqatigiisumik, aaqqissugaasumik siunnerfeqartumillu aliasuuteqartunut upalungaarsimasoqarnissaa qulakkeerniarlugu akisussaananilu isumagalugu, pisariaqartitsinermik naliliineq tunuliaqutaralugu eqqortumik piffissaatillugulu ikiuinerup qulakkeerneqarnissaa pillugu anguniagaqarnermik tunngaveqartoq.

Eqqortumik nappaammik suussusiliineq eqqortumik katsorsaanissamut innersuusseqqinnissamut tunngaviuvoq, aamma tarnip pissusaanik ilisimasallit nakorsallu assersuutigalugu isumakkut nanertisimanerup aamma aliasunnerup sunniutaanik anigoruminaatsunik assigiinngitsunik katsorsarneqarnissamik pisariaqartitsisumik atugaqarnerit akornanni ilaatigut ilaatigut immikkoortitsinissamut pinnaassallutik.

Katsorsaanermik/aliasuuteqartunik katsorsaanermik sammisaqartut suliaqartut: Qulaajaanerput tunuliaqutaralugu paasisinnaavarput qularnanngitsumik qaqtigoortuunngitsumik suliatigut ilinniarsimasut pisariaqartutitigut piginnaasaqanngitsut katsorsaasunngorsinnaasartut imaluunniit akunnattumut pisartut, suliatigut ilinniarsimasuusutut sulinikkut pisariaqartunik ilisimasaqarnatik piginnaasaqarnatillu annertunerusumik katsorsaanermullu sammisumik akisussaalersartut.

Tamanna Kalaallit Nunaanni tarnip pissusaanik ilisimasalinnik allanilu katsorsaasunik piukkunnaateqartunik aalajangersimasunillu nalinginnaasumik amigaateqarnerup ilaatigut pissusissamisoortumik kinguneraa.

Tamanna aamma nammineq suliatigut ilisimasaqarnerup piginnaasaqarnerullu sumi killeqarneranik aamma allap qaqugu tigusinissaanik naammanngitsumik ilisimasaqarnermik akuerineranillu takussutaavoq. Soorunami sulisut suliatigut piginnaasaminnik qaangiinginnissaasa qulakkeerneqarnissaanut aqutsisut tamanna akisussaaffigaat. Kisianni pissutsini sulinik amigaateqarfiusuni aamma pisariaqarpoq suliatigut tamatigoortumik eqqarsarnissaq aamma suliassap naammassineqarnissaata qulakkeernissaanut eqaassuseqarnissaq.

Isumaginninnermi siunnersortit, ilinniartitsisut aamma palasit/ajokit allallu suliatigut ilinniarsimasut assersuutigalugu Kalaallit Nunaanni aliasunnermut tunngasuni pingaarteqartumik inissisimapput, kisiannili aliasuuteqartunik katsorsaanerup imaluunniit aliasuuteqartunik katsorsaanerup eqqaanartunik akiliunnerit naammassineqarnissaanut suliatigut piginnaasaqarnatik. Pitsaanerpaaffiini taamatut akulliunneq sunniuteqanngilaq, ajornerpaaffianilu aliasunnerup sunniutaanik anigoruminaatsunik annertuumik artorsaateqartunik qimataasunut ilungersunartorujussuarmik kingunerlutsitsisinnaalluni.

Tarnip pissusaanik ilisimasalinnut atatillugu amigaateqarnerup aamma immikkut katsorsaaniissamut piginnaasaqarnissamik piumasaqaatit ataqatigiissinneri soorunami aliasuuteqarlutik atugaqartunut takussutissiamut unamminartuupput aamma Kalaallit Nunaanni amerlassutsit sulit qaffakkiartornissaanut piumasaqaateqarluni, kiisalu suliatigut illersorneqarsinnaasumik katsorsaasartunik isumalluutinik eqaannerusumik iluaqutaanerusumillu atuinissamik angusaqarniarnermi.

Tarnip pissusaanik ilisimasalinnik allanillu katsorsaasartunik maannakkorpiat amigaateqarneq pillugu unamminartoq annikitsunnguamik akueriniarlugu aliasuuteqartunik atugaqartunut takussutissiami 'katsorsaasutut suliaqartut' amerlivagut i) tarnip nappaataanik nakorsanut allallu nakorsat katsorsaaniikkut pikkorissarsimasut, kiisalu ii) Kalaallit Nunaanni tarnip pissusiinik katsorsaasartut ilinniartitaanermik aallartinneqaqqammersumit tarnip pissusiinik katsorsaasartut, iii) tarnip pissusiinik ilisimasallit saniatigut. Katsorsaasartut assigiinngitsut pingasut tamaasa eqqarsaatigalugit aliasunneq, aliasunnerup sunniutai aamma aliasuuteqartunik katsorsaariaatsinik ilisimasaqarnerup immikkut ilisimasaqartut qaffasissuseqartumik pilersitsinerup qulakkeerneqarnissaa pisariaqarpoq.

Eqaatsumik pullaveqarnermik sulit allamik siunnersuutip aliasuuteqarnermik atugaqartunut takussutissiamut ilanngussisoqarnissaanut siunnersuuteqarpoq, Kalaallit Nunaanni katsorsaasutigit isumalluutit pissarsiarineqarsinnaasut tamakkiisumik samminerusumik iluaquteqarnerup qulakkeerneqarnissaanik siunertaqartoq.

Kommunimut, peqqinnissaqarfimmut ilinniartitaanermullu atasut tarnip pissusaanik ilisimasallit kiisalu namminersortut saniatigut qulaajaanermi soorlu siusinnerusukku eqqaaneqartoq tarnip pissusaanik ilisimasalinnit katsorsaaniissamut neqeroorutit arlalissuit uppersarsarneqarput, inunnut (ilinniartunut, ilaqtuariinnut il.il.) aalajangersimasunik artorsaateqartunut aamma katsorsarneqartariaqartunik artorsaatinik, assersuutigalugu soorlu persuttaaneq, atornerluineq, innarliineq il.il., aalajangersimasunik ukiulinnut aamma/imaluunniit immikkoortunut inersarneqarsimasut pilersinneqarsimasullu.

Immikkut katsorsaasoqarnissaanik neqeroorutit taakku akornanniippoq aliasunnerup sunniutai anigoruminaatsut sammillugit ilanngussinissamut periarfissaq taamaalillunilu qimataasuni aliasunnerup sunniutaanik anigoruminaatsunik atugaqartuni katsorsaaniissamik pisariaqartitsinerup aaqqissugaanerusumik uppersarsarnissaa qulakkeerlugu. Tassunga ilanngutissaaq innuttaasunut marloqiusamik artorsaateqartunut tamanut samminerusumik katsorsaanerup periutsinillu inersaanissamut naleqqiullugu periarfissaqarneq, assersuutigalugu imigassamik atornerluineq imaluunniit meeraanermi kinguaassiutitigit atornerlunneqarsimaneq aliasuuteqartunik katsorsaanerup ilaatilerlugit. Katsorsaaniikkut annertuumik sammisaqarnikkut ilungersunartumik tarnikkut atugarliornermut pingaarnertut pissutaasimasooq artorsaateqarneq passussinermi uppersarsarneqarsinnaassaaq aamma artorsaateqarneq pissutaanerusooq pingaartillugu tamanut samminerusumik katsorsaaneq naammassillugu, peqatigisaanilli artorsaataasooq alla ilanngullugu sammillugu.

Kapitali 3-mit ilisimavarput pingaartumik imminut toquttunut qimataasorpassuit inuuniarnikkut tarnikkullu arlalinnik artorsaateqartut taamaattumillu marloqiusamik artorsaaateqarsinnaallutik. Qulaajaaneq tunuliaqutaralugu inerniliivugut ullumikkut aliasunnerup sunniutai anigoruminaatsut annertuutigit takunngitsoortarneri aamma artorsaatitut allanut assersuullugit naammattumik pingaaruteqaratillu ilungersunartutut isigineqanngitsut.

Taamatut pullaveqarnikkut taamaalilluni 'uppernarsaasut katsorsaasutullu suliaqartut' amerlanerulersinneqarsinnaapput, pisariaqartumik ataqatigiissitsumik tapersersuisinnaasut aamma katsorsaanermit tamarmiunerusumik sammiveqartumik eqaannerusumillu pullaviliisoqarsinnaalluni.

Aliasuuteqartunik ikorfartuineramik/oqaloqateqarnissamik neqerooruteqarnermik sammisaqartut

suliaqartut: Qulaajaanerput tunuliaqutaralugu aamma 'aliasuuteqartunik ikorfartuineramik/oqaloqateqarnissamik neqerooruteqarnermik sammisaqartut suliaqartut' pillugit takussutissiami titartarneqartutut isumaginninnermik siunnersortit, ilinniartitsisut palasit/ajogit allallu suliatigit ilinniarsimasut aliasunnermut tunngasuni pingaaruteqartumik inissisimapput, annertuutigit sulinerikkut aamma atuartunik, palaseqarfimmi ilagiinnik, sullitanik napparsimasunillu naapitsisarnerminni qimataasut annertuumik naapittarlugit. Naak tamanna ullumikkut suleriaasiunngikkaluartoq naliliivugut peqqissaasut aamma nunap immikkoortunia imaluunniit kommunimi peqqinnissaqarfimmi aliasuuteqartunik ikorfartuinermi/oqaloqateqarnissamut neqeroorutini pilersitsinissamut inissisimalluassasut, toqusoqarneranut atatillugu ilaqtutanut innuttaasunullu qimataasunut pissusissamisoortumik pullaveqarlutik. Siamasissumik annertussuseqartumik atuafinni, oqaluffinni sumiiffiillu ilaanni aamma ilaqtuariinnik katsorsaavinni aliasuuteqartunik ikorfartuinermi oqaloqateqarnissamillu neqeroorutini pilersitsiniarsaripput.

Aliasuuteqarlutik atugaqartunut takussutissiami pingaaruteqarpoq 'aliasuuteqartunik ikorfartuineramik/oqaloqateqarnissamik neqerooruteqarnermik sammisaqartut suliaqartut' taakku taamaallaat pissusissamisoortumik aliasunnerup sunniutaanik atugaqartunik qimataasunik ikiuisarnissaat ikorfartuisarnissaallu. Tulluqartumik aamma aliasunnermut immikkut tunngasumik pikkorissarnikkut suliaqartut taakku pissusissamisoortumik aliasunnerup sunniutaanik atugaqartunik qimataasunik aliasuuteqartunik ikorfartuinermik oqaloqateqarnissamillu ingerlataqarnissamut piukkunnaateqalersinnaapput. Nalorninarpoq tassaavoq aliasuuteqartunik ikorfartorneqartuni taamaallaat innuttaasut pissusissamisoortumik aliasunnerup sunniutaanik atugaqartuunerat, taamaattumillu aallartinnissaq sioqqullugu peqataasut aliasunnerup sunniutaanik atugaqarnerannik nalilersuisoqassalluni. Suliatigit ilinniarsimasuni eqimattani aqutsisuusut aliasunnerup sunniutaanik atugaqartut immikkoortinnissaannut aamma nalinginnaasumik aliasuuteqartut paasinissaannut ilisimasaqassapput, pingaaruteqartorli tassaavoq takussutissiami "suliaqartut uppernarsaasuni" qaqugu qanorlu innersuusseqqinnissamut aamma ilisimasaqarnissaat.

Aliassuteqartunut neqeroorutinit ataatsimoorussaq: Aliasuuteqartunik ikorfartuinerup aamma aliasuuteqartunik katsorsaanerup akornanni erseqqissumik immikkoortitsisinnaaneq (ataaniittoq takujuk) aliasunnerup sunniutaasa pissusissamisoortut aamma katsorsarneqartariaqanngitsut akornanni pisariaqartumik immikkoortitsinerup qulakkeerneqarnissaa pingaaruteqarpoq. Qulaajaaneq tunuliaqutaralugu paasivarput taamatut immikkoortitsisinnaaneq aliasuuteqartunut neqeroorutini qinigassani ileqqoqanngitsoq aamma aaqqissugaasumik malinneqarnissaanut aliasunnermut tunngasuni suliatigit ilisimasaqarnanilu piginnaasaqanngitsoq, taamaattumillu isumarput tassaalluni aliasuuteqartunut neqeroorutini qimataasut aliasunnerup sunniutaanik pissusissamisoortunik anigoruminaatsunillu atugaqartut akuleruttarneri.

- **'Aliasuuteqartunik ikorfartuineq'** suliatigit ilinniarsimasunit imaluunniit kajumissutsimik peqataallutik suliaqartut neqeroorutigineqartarpoq, tassaasinnaalluni siunnersuineq (allaqatigiinneq, oqarasuaat) imaluunniit palasimik, peqqissaasumik, isumaginninnermik siunnersortimik allatigulluunniit aliasunnerup iluani pikkorissarsimasumik ataasiakkaanik eqimattaniluunniit oqaloqateqarneq. Aliasuuteqartunik ikorfartuineq aamma nammineq annaasaqarsimasunit kajumissutsiminnik peqataasunit aqunneqartarpoq, taamatut inissisimasunik

qimataasunik allanik ikiuinissamut nammineq misilittakkaminnik atuisut. Aliasuuteqartunik ikorfartuineq pitsaaliuinerusinnaavoq, kisianni taamaallaat katsorsarneqartariaqanngitsunut, pissusissamisoortumik aliasunnerup sunniutaanik atugaqartunut atorneqarluni.

- **'Aliasuuteqartunik katsorsaaneq'** tassaavoq katsorsaaneq tarnip pissusaanik ilisimasalinnit, nakorsaanit imaluunniit aliasunnermi immikkut ilinniarsimasumik/pikkorissarsimasumit tarnip pissusaanik katsorsaasunit neqeroorutigineqartoq. Taanna ataasiakkaat eqimattalluunniit tunngavigalugit aliasuuteqartunik katsorsaanerusinnaavoq. Aliasuuteqartunik katsorsaaneq taamaallaat katsorsarneqartariaqartunut aliasunnerup sunniutaanik anigoruminaatsunik atugalinnut atorneqarpoq. Soorlu ilanngussaq 1-imi eqqaaneqartoq ilisimatusarnermi tikkuarneqarpoq pissusissamisoortumik aliasunnerup sunniutaanik atugaqartunik pitsaaliuilluni katsorsaaneq sunniuteqarneq ajortoq qularnanngitsumillu piffissap ingerlanerani aliasunnerup sunniutai ajornerulersissinnaallugit [78].

Killeqartumik aliasuuteqartunik katsorsaaneq aamma aliasuuteqartunik ikorfartuineq atuuppoq, amerlanertigut ilaqutariinnik katsorsaavinni, ilinniartunut siunnersuisarfimmi, atuarfinni, ilagiinni aamma tarnip pissusaanik ilisimasalinni namminersortuni pilersinneqarsimasoq. Pingaartumik ilagiit artorsateqartunik aamma aliasuuteqartunik ikorfartuinnermi ingerlatsinissamut tamatumalu nuna tamakkerlugu siaruartinnissaanut palasini ajoqinilu piginnaasap pisariaqartup qulakkeernissaanut takorluuisoqarlunilu suliniuteqartoqarpoq. Illoqarfinni anginerusuni atuarfiit ilaanni aamma ilaatigut akuttussuseqartumik aliasuuteqartunik ikorfartuinissamik pilersitsisoqarsimavoq.

Neqeroorutinulli taakkununga ataatsimoorussaq tassaavoq taakku ataavartussatut ingerlaannartussatullu neqeroorutitut ingerlanneqanngimmata, taamaallaalli pisariaqartitsisoqaleraangata ikaarsaariarnermi neqeroorutitut, imaluunniit saaffiginnittut arlalissueneri pissutigalugit annertuumik pisariaqartitsisoqartillugu. Utaqqiisaasuenera pissutigalugu innuttaasunut suliutigullu ilinniarsimasunut taakku paasisaqarfiginissaannut nassarinissaallu ajornakusoortorujussuuvoq, allaallu innuttaasut taakkununga innersuunnissaat.

Taakkununga ilanngutissaaq najukkani suliniutit qulaani eqqaaneqartut amerlanertigut pimoorussisinut - suliutigut ilinniarsimasunit - aallartinneqartarmata, iliuuseqarnissamik qimataasunillu ikiuinissamik pisariaqartitsisoqarneranik takunnittunit. Isumaqaarpugut qimataasunut siunnerfeqartumik aliasuuteqartunut neqeroorutit ikaarsaariarnermi neqeroorutaasut sivikitsuinnarmi atasinnaasut, pimoorussisoq pineqartoq aallassammat, imaluunniit ingerlaqqinnissamut aningaasassaqqanngimmat. Taamatut neqeroorutini amerlanertigut aliasunneq pillugu suliutigut naammattumik ilisimasaqartoqarneq ajorpoq imaluunniit aliasunnerup sunniutaasa akornanni immikkoortitsisoqarsinnaanani, kiisalu suleriaatsit suunerinik paasisimasaqartoqarnani, pisariaqartumik katsorsaanisamut ilisimasaqartoqarnani piginnaasaqartoqarnanilu, qimataasuni sunniuteqarsinnaasunik.

Annertuutigut aliasuuteqartunut neqeroorutit kalaallisuujunissaat ujartorneqarpoq, nammineq oqaaserisat atorlugit misigissutsit oqaatiginissaat ajornannginnerusarmat. Misilittakkalli allat tikkuarpaat marluinnik oqaaseqarfiusuni danskisut aamma kalaallisut ingerlataqartut ingerlalluarsimasut. Pingaaruteqarpoq Kalaallit Nunaanni aliasuuteqartunik katsorsaanerup kalaallit kulturikkut pingaartitaannik aamma toqusoqarnera, annaasaqarneq aliasunnerlu pillugit ileqqunik tunngaveqarnissaa.

Qanigisamik ikinngumilluunniit imminut toqunnermut annaasaqartunut nunami agguarnerinut naleqqiullugu illoqarfiit pingaarnersaannik illoqarfinni nunaqarfinnilu aliasuuteqartnut neqeroorutit akornanni annertuumik equngasoqarpoq (tak. ilanngussaq 2). Nunami annertunerusumik siaruarsimasumik aliasuuteqartunut upalungaarsimasunik pilersitsisoqarnissaanut erseqqissumik pisariaqartitsisoqarpoq. Qulaajaanitsinniit isumaqanngilagut telemedicinimi atortorissaarutit attaveqaatillu aliasuuteqartunik ikorfartuinnermi imaluunniit katsorsaanermi naammattumik annertussuseqartumik atorneqartut, tassaniipporlu siunissami periarfissaq.

Aarlerinartorsiortunut aalajangersimasunut aaqqissugaasumik ataqatigiissumillu suliniuteqartoqarnissaanik pisariaqartitsisoqarpoq, soorlu toqusoqarnissaa sioqqullugu sivisuumik, ilungersunartumik nappaateqartunut, aamma qimataasinnaasunut, pissusissamisuunngitsumik toqussuteqartunut annaasaqartunut (imminut toqunneq, toqutsineq imaluunniit ajunaarneq) imaluunniit toqusoqarnerani sakkortuut pisut allat. Imminut toquttarnerup pitsaaliornissaanut nuna tamakkerlugu periusissiami 2012-2019-imi imminut toquttunut qimataasunut naleqqiullugu pitsaasunik siunnerfilinnillu kaammattuuteqarpoq, misissuinerмили aaqqissugaasumik suleriaatsip inississimanerani imaluunniit takkutilernerani uppersaasinnaasimanngilagut.

Aliasunnerup sunniutai anigoruminaatsut uppersarnerinut, pitsaaliorninut katsorsarnerinullu atatillugu taamatut aliasunnerup atugaanerani takussutissiami takutinneqartutut taamatut ataqatigiittoq sunniiveqatigiittorlu anguneqassappat aliasunnermut tunngasuni politikkikkut immikkut tapersersuisoqarnissaa pingaarnersuisoqarnissaalu pisariaqarpoq.

6 Inerniliineq

Aliasunnerup ersiutai

Aliasunnerup misigissusai, ersiutai paquminartuuneralu illuatigut Kalaallit Nunaannut atugaasorujussuupput. Inummit ataatsimit isigalugu pissuserpassuarnut sunniteqarpoq, soorlu ilaqtat, alliartroneq, ileqqut, kinguaariit, nuna sumiiffik, inuuniarnikkut ajornartorsiutit assigiinngitsutit, aliasunneq inuillu ataasiakkaat aliasuuteqartarnerat. Peqatigisaanillu kulturikkut assigiinngitsorpassuit atuullutik, aamma aliasunnermi ersiutaasartut.

Aliasunneq (aamma Kalaallit Nunaanni) allanngorartuuvog paquminartuullunilu, eqqartussallugulu artornartuulluni. Inuit akornanni eqqartugaaneq ajorpoq aamma ilaqutariinni tamatiguunngitsog; amerlanertigut kisimiiffiusarluni. Allaat nunaqqatigiinni ikitsuni kikkut tamarmik ilisimannittuusuni imminnullu ataqatigiilluartuusuni allat eqqartueqatiginissai sapernarsinnaalluni. Peqatigisaanik aliasunneq aamma annertuutitigut ataatsimoorussaavoq aamma Kalaallit Nunaanni tamarmi ataatsimoorussaalluni, pingaartumik illoqarfinni mikinerusuni nunaqarfinnilu, kikkut tamarmik imminnut ilisarismallutik imminnullu pinngitsoorsinnaanatik.

Pinngortitaq, kulturi, upperisarsiorneq oqaluttuarisaanerlu Kalaallit Nunaanni aliasunnerup ersiutaanut inuillu aliasuttarnerinut sunniteqarput. Ileqqut arlallit inuit inuusaasiannut sorlaqarput inuiaqatigiinni nutaaliaasuni aliasunnerup ersiutit ilanngussimallutik. Taakku ilaatigut imatut ersersinneqartarput toqusoq pillugu nipaatsuunissaq aamma aliasunnermi misigissutsit pillugit nipaatsuunissaq; toqusumillu inoorlaamut atsiussineq aliasunnermik eqqaaniutitullu atugaallutik.

Palasit ilagiillu kalaallit inuunerannut ilaalluinnarput, inuusuttullu utoqqaallu palasimut annertuumik upperinnillutik, aamma toqusoqarnerani aliasunnermilu. Kristumiussutsimi ileqqut aamma inuit inuusaasitoqaat Kalaallit Nunaanni nutaaliaasumi sanileriipput; annaasaqarneq aliasuuteqarnerlu nipangiussimanerusarlugu paquminartuutillugulu, tamanna utoqqaat akornanni atugaanerulluni. Nalinginnaasumik aliasunnerup oqaasertai ujartorneqarput aliasunneq pillugu aalajangersimasumik oqaatsit aamma eqqartuinerunerinikkut toqu annaasaqarnerlu pillugit paquminartuuneri eqqartorneqarnissaanillu annilaagassuteqarnermut atatillugu. Ilungersunartumik napparsimanikkut imaluunniit imminut toquttoqarneratigut annaasaqarsimanermi annaasaqarneq annerusumik annikinnerusumilluunniit paquminartutut isigineqanngilaq.

Aliasunnerup sunniutai anigoruminaatsut pissusissamisoortullu

Aliasunneq pillugu ilisimatusarnerup tikkuarpaa aliasunnerit akornanni immikkoortitsisoqarnissaa pisariaqartoq, pissusissamisoortumik aliasunnerup sunniutai katsorsarneqartariaqarnatik, akerlianilinni aliasunnerup sunniutai anigoruminaatsut katsorsarneqartariaqarlutik. Aliasunnerup sunniutai anigoruminaatsut ataqatigiinnerusarpat katitigaallutik marloqiusaasut imminut toqunnermik kinguneqarsinnaasut. Imminut toquttumut annaasaqarneq qimataasuni aliasunnerup sunniutaani anigoruminaatsut atugaalersinnaapput [6]. Aammattaaq aliasunnerup sunniutai anigoruminaatsut qimataasup imminut toqussinnaanera ilimanarnerulersittarlugu [7].

Aliasunnerup sunniutai anigoruminaatsunut aarlerinartut arlallit Kalaallit Nunaanni atuupput, tassunga ilanngullugu imminut toquttunik annaasaqarneq; allat pissusissamisuunngitsumik toqquteqartut aamma sumiginnaaneq meeraanermi kingusinnerusumiluunniit annaasaqarnermut ataqatigiissillugit. Kalaallit Nunanni innuttaasunik misissuinermiit nalunaarsukkat tunuliaqutaralugit (tak. kap. 2, ilanngussaq 2) nalunaarusiami paasineqarpoq inuit artorsaateqarlutik alliartronerminni atugarlioreertut - tassani angerlarsimaffimmi meeraaffigisami imigassamik atornerluinerni, angerlarsimaffimmi meeraaffigisami persuttaanerni aamma meeraanermi kinguaassiutitigut atornerluinerni uuttorlugit - aamma taakkuusut imminut toqunneq pissutigalugu ilaqtatani ikinngutinik qanigisanik annertuutitigut annaasaqartartut.

Taamaalilluni imminut toquttunut ilaqtatamik ikinngutinillu annaasaqarnerup aamma artorsaateqarnerit arlallit allat aamma aliasunnerup sunniutaanik anigoruminaatsunik atugaalersinnaanerup akornanni ataqatigiittoqarpoq. Misissuinerlili matumani qimataasut akornanni aliasunnerup sunniutaanik

anigoruminaatsunik katsorsarneqartariaqartut amerlassusaat annertussusilersinnaangilagut. Kisianni misissuineq manna tunuliaqutaralugu ilimanarnerulersinneqarpoq aliasunnerup sunniutai anigoruminaatsut tassaasut ajornartorsiutit ilungersunartut annertuujusinnaasut aamma Kalaallit Nunaanni katsorsarneqartariaqartut.

Aliasunnermut tunngasunik suliaqartut apersuilluni misissuinermit nalinginnaasumik oqaatigaat aliasunnerup sunniutai anigoruminaatsut atugaasorujussuusut; suliatigut ilinniarsimasutut qimataasunik arlalissuarnik aliasunnerup sunniutaanik anigoruminaatsunik atugaqartunik naapitaqartarlutik, qaqutigoortuusorlu inummik aliasuuteqanngitsumik naapitsisarneq. Kisianni aliasunnerup sunniutai suliatigut ilinniarsimasunik immikut sammineqanngillat. Akerlianilli ajornartorsiutit allarpassuit pinarnerusullu tunuanniillutik soorlu atornerluineq, kinguaassiutitigut atornerluineq, atugarliorneq, imminut toqunnissamik eqqarsaateqarneq il.il. Annaasaqarneq aliasuuteqarnerlu ajornartorsiuterpasuarit annikitsumiitinneqarput taamaalilluni inuulluataarnermi ajornartorsiutaalluni inuunermilu tunngaviusumik atugaalluni, kikkut tamarmik atugaat nammattariaqangaallu; aamma aliasunneq annikinnerusumik aarlerinartutut isigineqarluni tarnikkut atugarliulernissamut pissutaalersinnaasoq.

Inerniliivugut aliasunnermut tungasunik suliaqartut akornanni aliasunnerup sunniutai anigoruminaatsut ataatsimoortuni allersaatinneqartut/pingaartinneqanngitsut nalinginnaasutullu isigineqartut, anigoruminaatsuuneri katsorsarneqartariaqarnerilu nalinginnaasumik nutaartut atugaalersinneqarlutik. Tamanna soorunami aarlerinartoqarpoq aamma iluaqutaanani aliasunnermut tunngasunik suliaqartut aliasunneq sulinerminni takusinnaammassuk, pingaartumik aliasunnerup sunniutaanut anigoruminaatsunik katsorsarneqartariaqartunullu naleqqiullugu takusaqarnermut iliuuseqarnissamullu.

Aliasuuteqartunik suliaqartut, aliasuuteqartunut neqeroorut, ataqatigiinneri

Misissuinermit qulaajaavugut tamaasalu misissornagit, kisianni Kalaallit Nunaanni aliasunnermut tunngasunik qitiusumik suliaqartorpasuit aamma aliasuuteqartunut neqerooruteqartartut. Aliasunnerup sunniutaanut pissusissamisoortunut anigoruminaatsunullu aaqqissugaasumik, ataavartumik tunngaveqartumillu aliasuuteqartunut neqeroorutit amigaataapput. Immikkut atugarliortut iliuuseqarfigineqartariaqarput, assersuutigalugu imminut toquttunut qimataasut, sumiginngaasut aamma meeraanerminni annaasaqarsimasut il.il., tassunga pingaartumik ilanngullugit meeqqani inuusuttunilu aliasuuteqartut qimataasullu. Ingerlataqarfinni assigiinngitsuni suliaqartunik qulaajaanermi aporfiit periarfissallu arlallit uppersarneqarput kinguneqarlutikum aaqqissugaasumillu aliasuuteqartunut upalungaarsimanerup qulakkeerneqarnissaanut pingaaruteqartut.

Aporfik pingaaruteqartoq tassaavoq aliasunnermut tunngasunik suliaqartut akornanni ataqatigiittoqannginnera ataqatigiissaarisoqannginneralu. Inerniliivugut aliasunnerup sunniutaanik anigoruminaatsunik uppersaaneq, pitsaaliuineq katsorsaanerlu aliasunnermut tunngasuni aaqqissugaaneq aamma ataqatigiinneq, aliasuuteqarnerup atugaaneranut takussutissiami titartarneqartoq, qimataasut pisariaqartitsisut eqqortumik piffissaatillugulu ikorfartorneqarnissaannut aamma/imaluunniit katsorsarneqarnissaannut tapersersuissasoq.

Inerniliivugut pitsaanagerusumik ataqatigiinnermik qulakkeerinissamik sulineq suliffeqarfinni suliaqartuni aallartissasoq aliasunneq aliasunnerullu sunniutai oqallisaalersinnerisigut aamma nammattunik sinaakkusiinerit qulakkeernerisigut, tassunga ilanngullugit akisussaaffiit agguarneri, ilisimasat, najoqqutassat suleriaatsillu il.il. Tamanna aliasunnermut tunngasut politikikkut tapersersornissaanik pingaartinneqarnissaanillu pisariaqartitsivoq, ingerlataqarfinni assigiinngitsuni suliaqartut siunnerfeqarnerusumik aliasunneq pillugu sulinermit sammisaqarlutik sulinertik ataqatigiissassappassuk.

Ilisimasat, piginnaasat imaarsaanerlu

Misissuinermit tikkuarneqarpoq Kalaallit Nunaanni aliasunnermut tunngasuni ilisimasat piginnaasallu allanngorartuusut assigiinngisitaartuusullu, aamma najukkami suliniutaareersut aliasunnermilu suliatigut ilinniarsimasut soqutigisaqarnerat apeqqutaasorujussuulluni. Aliasunnerit assigiinngitsuuneri nalinginnaasumik ilisarineqarsinnaapput, taamaakkaluartorli aliasunnerup sunniutai pissusissamisoortut

anigoruminaatsullu akornanni piviusumik immikkoortitsisinnaanermut suliatigut ilisimasat piginnaasallu pisariaqartinneqarlutik.

Suliatigut ilinniarsimasut tamarmik akornanni aliasunneq aamma aliasunnerup sunniutai pillugit suliatigut ilisimasaqarnerunissaq ujjartorneqarpoq tassungalu ilanngullugit aliasunnerup sunniutai pissusissamisoortut anigoruminaatsullu akornanni immikkoortitsisinnaanermut ilisimasat piginnaasallu. Ilisimasanik pisariaqartitsineq assigiinngitsuuvooq aamma suliatigut ilinniarsimasut aliasunnerup atugaanerani takussutissiami immersuisinnaaneranni inissisimanermut sulinernullu siunnerfeqassalluni, pitsaaliuinermi, nanisinermi, uppersaaneermi, aliasuuteqartunik ikorfartuinermi imaluunniit aliasuuteqartunik katsorsaaneermi.

Misissuineq tunuliaqutaralugu inerniliivugut suliatigut ilinniarsimasuni sulinerminni inuttut nammataannut nammineq amerlanertigullu suliarineqarsimanngitsunut annaasaqarnermut atatillugu ilungersunartunik annertuunillu aporfeqartoq. Tamanna napparsimasunik innuttaasunillu ikiunissaannut annertuutigit akornusiivoq, qanoq namminerminni sunniuteqarsinnaanera annilaagassutigigamikku. Imminnut illersorniarlutik suliatigut ilinniarsimasut ilaatigut isiginngitsuusaarisarput, naak iliuuseqartussaagaluarlutik. Nammineq annaasaqarsimanerup suliarinissaanut nalinginnaasumik imaarsarneqarnissaq ikiorneqarnissarlu suliatigut ilinniarsimasunit tamanit ujjartorneqarpoq. Tamanna saaffilerneqartariaqarpoq, aliasuuteqartunik upalungaarsimanermik ataqatigiissumik atasinnaasumillu inerisaanissaq qulakkeerneqassappat, nammineq immikkut suliaqarnerup inissisimaffiullu naammassinissaanut suliaqarfiit suliatigullu ilinniarsimasut tamarmik ilisimasaqarnerannik piginnaasaqarnerannillu tunngaveqartoq.

Tamatuma nanginnerani aamma pingaartumik nunaqqatigiinni ikitsuni ajornartorsiuteqarpoq, suliaqartut inuinnartullu inissisimanerit attuumassutillu akuttunngitsumik akuleriittarlutik aqukkuminaatsinneqarlutillu pingaartumik sammisanut misigissarfiusunut annaasaqarnermut aliasunnernullu naleqqiullugu, taamaattumillu annaasaqarneq aliasunnerlu ajornartorsiutaasutut piaaraluni imaluunniit piaarinani tikkuarneqartarnani. Unamminartoq taanna suliaasaqarfimmi siunissami iliuusissanut ilanngullugu eqqarsaatigineqassaaq, tamatumingna pisariaqartitsippata innuttaasut tamarmik aliasuuteqarnertik pillugu sapinngisamik pitsaaneerpaamik ikiorneqarsinnaanerat qulakkeerniarlugu.

Alloriarnerit tullinguutsut

Nalunaarusiaq manna tunuliaqutaralugu inerniliivugut Kalaallit Nunaanni aliasunneq aamma aliasunnerup sunniutaanik ataqatigiissakkamik ingerlataqarfiillu akornanni sammisaqarnerup qulakkeernissaa annertuumik pisariaqartinneqartoq, aliasunnermut tunngasut pingaartigit suliffeqarfinniit politikkikkullu salliutinneqarneranik aallartinneqartussaq. Qimataasorpassuit aliasunnermik nappaateqalersimasut imaluunniit aliasunnermi nappaateqalersinnaasut naammattumik aqqissugaasumillu siunniut sammisumik isumagineqalernissaannik qulakkeerinissamut arlalinnik sammiveqartumik suliniutinik periusissianillu taanna imaqartariaqarpoq.

Suliniutit pisariaqartut ukuusariaqarput:

- Aliasuttunik katsorsaaneermut kulturikkut tulluarsagaasumik, ataavartussamik immikkullu sammisaqartumik ineriartortitsineq pilersitsinerlu, siullermik aarlerinartorsiornerusut salliutillugit (imminut toquttunut qimataasut aamma meeqqat/inuusuttullu). Aallartinneraniit siaruartissinnaaneranut periarfissat atortorissaarutillu eqqarsaatigineqariissapput (assersuutigalugu internetti tunngavigalugu aliasuttunik katsorsaaneq).
- i) Aliasunnerup sunniutaanik pitsaaliuiniarnermik katsorsaaneermillu sammisaqarneq ilanngutinniarlugit aamma ii) tamanut artorsaatitut arlalissuarnut sammisumik katsorsaariaatsit ineriartortinniarlugit tarnip pissusaatigit katsorsaaneerissamut neqeroorutit pioreersut suliatigit ataqatigiissarnerinik pilersitsineq.

- Aliasunnerup sunniutaanik anigoruminaatsut nassarinissaat, pitsaaliornissaat, uppersarnissaat katsarsarnissaallu qulakkeerniarlugu ingerlataqarfinni tamani suliatigut passussinikkullu najoqqutassanik inerisaaneq atulersitsinerlu.
- Aliasunnermut tunngasuni ingerlataqartut pillugit piginnaanngorsaaneq imaarsaasernerlu pillugit ataatsimoortumik pilersaarummik inerisaaneq immikkoortut pioreersut aamma aliasunnermik tunngasuni neqeroorutit iluanni ineriartortitsinerlik najukkanilu piginnaasanik atulernissaannik sammisaqartoq.

Inuit amerlassusaat suliatigullu ilinniarsimasut amigaataanerata eqqarsaatigalugit suliniuteqarfiusunut sisamaasunut tamanut atuuppoq aliasunneq aamma aliasunnerup sunniutai anigoruminaatsut periusissianut, iliuuseqarnissamut pilersaarutitut suliniutinullu pioreersunut ilanngunneqassammata, taamaalilluni suliniutit ilanngutitsisut ataqtigissagaasullu anguneqarlutik, tamarmik Kalaallit Nunaanni aliasunnermut tunngasut kinguneqarsinnaanerata annertusinissaanut iluaqtaasut.

Siunnersuutikkut qulaani allasimasukkut periarfissat pitsaanerulersinneqassapput taamaalilluni Kalaallit Nunaanni aliasunnermut tunngasuni ataqtigissaarineq ataqtigiinnerlu pisariaqartoq qulakkeerneqarluni, qimataasut piffissaq eqqorlugu ikiorneqarnissamut katsarsarneqarnissamulluunni periarfissaqarlutik.

Ilaatigut katsorsaarnissamut neqeroorutit sukkasuumik qulakkeernissaannut pisariaqartitsineq nukinginnartoq sillimaffigalugu ilaatigullu ingerlataqarfinni assigiinngitsuni suliniutinilu pioreersuni atasinnaasumik ataqtigissumillu aliasunnermut tunngasuni ineriartortitsisoqarnissaa qulakkeerniarlugu pingaarnersiorneqartumut immikkoortunullu aggugaasumik suliniutit pisariaqartut piviusunngortinnissaannut siunnersuuteqarluta.

Immikkoortoq siullermi siunnersuutigineqarpoq meeqqat inuusuttullu sammineqassasut:

Isumaginninnermik Aqutsisoqarfiup illuataani aliasunnermut tunngasuni immikkut ilisimasaqartunik najukkani pilersitsineq. Katsorsaariaaseq tamakkiisoq (aliasunneq, innarliineq, imigassaq) ineriartortinneqarluni aamma suliniuteqarfiit attuumassuteqartut suleqatigeqqissaarlugit meeqqanut inuusuttunullu qimataasunut misilerarneqarluni. Meeqqanik/inuusuttunik tamakkiisumik katsorsaarerup siaruartinnissaanut pilersarusiortoqassaaq (telemedicin/nunap immikkoortuni katsorsaaviit), tassunga ilanngullugu aamma katsorsaarnissamut neqeroorutini attuumassuteqartuni allani katsorsaariaatsit piviusunngortinneri. Sorglinjen.dk-ip Kalaallit Nunaannut allineqarsinnaanera. Aliasunnermut tunngasuni ingerlataqartut pillugit piginnaanngorsaaneq imaarsaasernerlu pillugit pilersaarummik inerisaaneq aamma immikkut ilinniarsimasunik aliasunnermik katsorsaasunik aamma aliasunnermi siunnersortinik immikkut ilinniartitsineq aallartinneqarluni.

Immikkoortut aappaanni siunnersuutigineqarpoq sammisaqarneq assigiinngitsunik ukiulinnik imminut toquttunut qimataasunut annertusineqassasoq: Katsorsaariaaseq tamakkiisoq (aliasunneq, innarliineq, imigassaq) ineriartortinneqarluni aamma suliniuteqarfiit attuumassuteqartut suleqatigeqqissaarlugit assigiinngitsunik ukiulinnut qimataasunut misilerarneqarluni. Siaruartinnissaa pillugu pilersarusiorneq, tassunga ilanngullugu katsorsaarnissamut neqeroorutini attuumassuteqartuni allani atulersitsineq. Nunap immikkoortuini kommunimi tunngaveqarsinnaasunik 'katsorsaavinik' aliasunnermut tunngasunik piginnaasalinnik inerisaaneq pilersitsinerlu, aliasunnermut tunngasuni najukkani siunnersuinerlik, ataqtigissaarinnermik ilisimasanillu porsaanermi siuttuusussat.

Immikkoortut pingajuanni siunnersuutigineqarpoq sammisaqarneq ingerlataqarfinnut assigiinngitsunut ataqtigissumillu aliasunneq pillugu upalungaarsimaffinnut allineqassasoq: Aliasunnerup sunniutaanik anigoruminaatsut nassarinissaat, pitsaaliornissaat, uppersarnissaat katsarsarnissaallu qulakkeerniarlugu ingerlataqarfinni tamani suliatigut passussinikkullu najoqqutassanik inerisaaneq atulersitsinerlu.

Peqatigisaanik immikkoortut neqeroorutillu pioreersut iluanni najukkani piginnaasatigut aaqqissugaasumik piginnaanngorsaaneq aallartinneqassaaq.

7 ILANNGUSSAT

Ilanngussat allassimaffiat

1. Aliasunneq pillugu annertunerusut - marlunnik suliaqarnermi takussutissiaq, aningaasaqarnikkut kingunissai aamma katsorsaannermi akuleriissinerit
2. Ilisimatitsissut "Kalaallit Nunaanni qimataasut imminut toqunnermi ikinngutiminnik ilaquttaminnillu annaasaqarsimasut", Charlotte Brandstrup og Christina Viskum Lytken Larsen, Center for Folkesundhed i Grønland ved Statens Institut for Folkesundhed (SDU)
3. Apersuinermi ilitersuut
4. Atuakkat toqqammaviillu

Ilanngussani tabellit Takussutissiallu

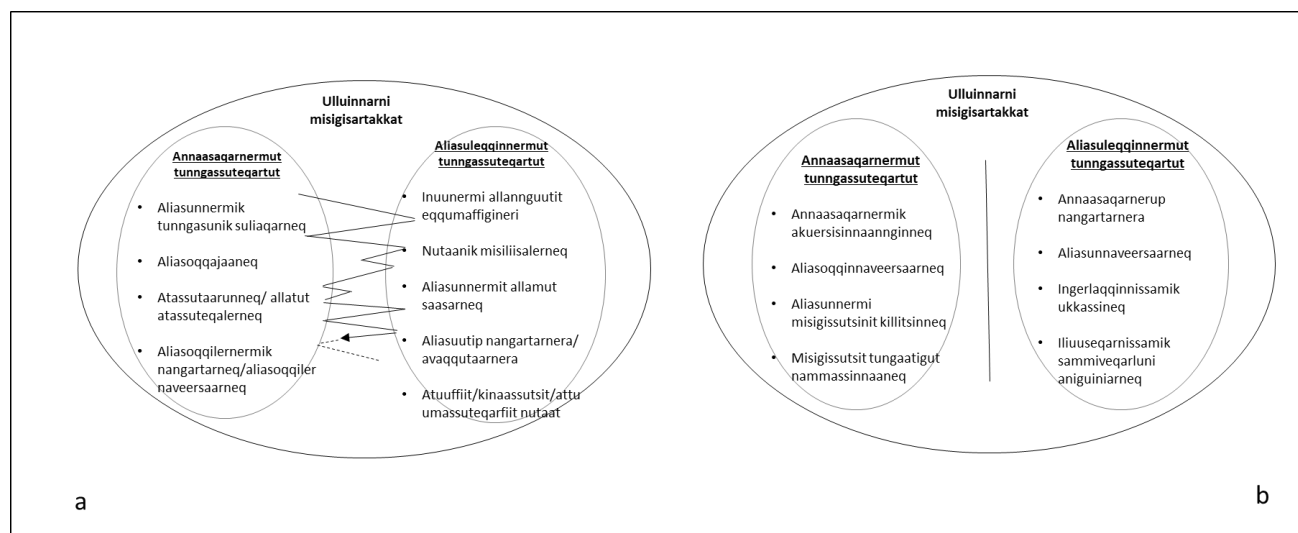
Takussutissiaq 1: Marlunnik suliaqarnermi takussutissiaq

Tabel 1:	Imminut toqunnermut ilaquttanik ikinngutinilluunniit annaasaqarsimasut amerlassusaat
Tabel 2:	Imminut toqunnermut inunnik/ilaquttanik assigiinngitsunik annaasaqarsimasut amerlassusaat
Tabel 3:	Imminut toqunnermut ilaquttanik ikinngutinilluunniit annaasaqarsimasut amerlassusaat najugaqarfinnut agguarlugit.
Tabel 4:	Imminut toqunnermut ilaquttanik ikinngutinilluunniit annaasaqarsimasut amerlassusaat nunap immikkoortuinut agguarlugit
Tabel 5:	Angerlarsimaffimmi meeraaffigisami imigassamik ajornartorsiuteqarnermut attuumassuteqartut imminut toqunnermut qimataasut amerlassusaat
Tabel 6:	Angerlarsimaffimmi meeraaffigisami persuttaanermik misigisaqarsimast imminut toqunnermut qimataasut amerlassusaat
Tabel 7:	Kinguaassiutitigut atornerlungaasimasut imminut toqunnermut qimataasimasut amerlassusaat

ILANGUSSAQ 1 ALIASUNNEQ PILLUGU ANNERTUNERUSUMIK

MARLUNNIK SULIAQARNERMUT TAKUSSUTISSIAQ

Marlunnik suliaqarnermut takussutissiaq (Stroebe & Schut) aliasunnermut tunngasuni nutaamik ilisimatusarnermut aamma katsorsaariaatsit ineriartortinneqarnerinut isumassarsiffiusimavoq.

TAKUSSUTISSIAQ 1 Marlunnik suliaqarnermut takussutissiaq [79]

Aliasunnerup atugaanerani nalinginnaasumik aliasunneq aamma aliasuuteqarnermik suliaqarneq sulineruvoq nikerartoq, qimataasimasooq annaasaqarnermik isiginnittut suliaqarnerit (assersuutigalugu akuersineq, misigissutsit artornartut) aamma toqusoq peqanngitsoq inuunermik nutaamik pilersitsiniarnermik isiginnittut suliaqarnerit (assersuutigalugu pissutsinik nutaanik ilinniarneq attavinnillu nutaanik pilersitsineq) akornanni uteqattaarluni, tak. takussutissiaq 1a. Pissusissamisoortumik aliasuuteqarnerup ingerlanera inaarutaasumik naggateqanngilaq. Aliasunneq toqusumik annaasaqarnermut atassuteqarpoq tamatigullu qimataasumiittussaalluni. Kisianni aliasunneq imatut ilaalersarpoq qimataasup inuuneranut annikinnerulerluni annikinnerusumillu akornutaalerluni. Ineriartorneq taanna qimataasunut amerlanernut nammineq pissusissamisoortumillu ingerlasarpoq.

Kisianni qimataasunut aliasunnerup sunniutaanik anigoruminaatsunik atugaqalersunut arlaatigut aliasuuteqarnermut pissusissamisoortumut matusisoqartarpoq aalajangiussimaneqalerlutik annaasaqarnermut sammisumik imaluunniit aliasunnermik pilersitseqqinneqartumi sammisaqarnermik paarnaaqqalluni. Ilukkut avataatigulluunniit pisunik peqarpoq qimataasup pisariaqartumik sulinissaanik akornusiisut aamma annaasaqarnerup pilersitseqqinnerullu akornanni uteqattaartut. Qimataasut aliasunnerup sunniutaanik anigoruminaatsunik atugaqartut misigisinnaavaat annaasaqarnerup kingorna ukiorpassuit ingerlareersut nammineq inuunerminnik ingerlataqarsinnaanatik, soorlu toqusoqarnerup siorna pisimanermittut, aamma ilaquuttaminnik, allanut attuumassuteqarnerminnut suliffimminnullu/ilinniarnermillu isumaginninnissaq sapilersarlugu.

ALIASUNNERUP SUNNIUTAANI ANIGORUMINAATSUNI ANINGAASAQARNIKKUT KINGUNIT

Inuttut annertuunik kingunerlutsitsinerup saniatigut aliasunnerup sunniutai anigoruminaatsut katsorsarneqanngitsut inuiaqatigiinnut annertuumik aningaasartuutaasarpot taamaalillutillu qimataasunik aliasunnerup sunniutaanik anigoruminaatsunik atugaqalersinnaasunik imaluunniit atugaqartunik siunnerfeqartumik nanisinnik, uppersaarnikkut katsorsaanikkullu aningaasatigut iluanaaruteqartoqarsinnaalluni.

Det Nationale Sorgcenter/Børn, Unge & Sorg Deloittemit naammassineqartumik danmarkimi misissuinermit suliniuteqarsimavoq, missiliuilluni naatsorsuinerit tunngavigalugit naatsorsuutigineqarluni at Danmarkimi inersimasuni 'aliasunnerup sunniutaanik anigoruminaatsunik atugaqartut' napparsimalluni takkutinngitsoornermi, napparsimanersiutitut aningaasartuutitut, naammassisaqarsinnaassutsip apparneranut ilaalu ilanngullugit ukiumut 3,4 milliard koruuninik inuiaqatigiinnut akeqartoq [80].

Meeqqat inuusuttullu aliasunnerup sunniutaanik anigoruminaatsunik atugaqartut eqqarsaatigalugit ilinniarteqarfinni, suliffeqarfinni allanilu inuuniarnikkut atasuni sapersaatqarsinnaapput. Piffissami sivilisuumi aallusaqarsinnaannginnermik, isumakkut nanertisimanikkut, pisut pereernerisigut qasusoorinikkut, timikkut anniaateqarnikkut, atornerluinikkut pinerluuteqarnikkullu ajornartorsiuteqarneq pisuusinnaapput. Inuiaqatigiit aningaasaqarnerannit isiginninnermi aliasunnerup sunniutai anigoruminaatsut kingunerisinnaavaat: peqqinnissamut aningaasartuutit qaffanneri; immikkut ilinniartitaaneq, ilinniartitaanerup unitsinneqarnera, takkutinngitsoornerit naammassisaqarnerullu apparnera pissutigalugu ilinniartitaanikkut aningaasartuutit qaffanneri; imminut pilersorsinnaanerup apparnera nuussinikkullu isertitat qaffanneri; pinerluuteqarnerit pineqaatissiinerillu qaffanneritut tunngasut aningaasartuutit; sulinermit akileraarutitigut isertitat ikinnerulernerit [75]. Aliasunnerup sunniutaanik anigoruminaatsunik kinguneqartumik katsorsaanermut atassuteqartunik Danmarkimi inuiaqatigiinni sipaarutaasunik missiliuineq pillugu nalunaarsuinermi nalunaarsukkanik atuinikkut aningaasartuutit akilersinnaanerini 2012-mi Rambøll misissueqqissaarpoq, aamma Rambøllimit naatsorsorneqarsinnaalluni meeqqat 0-17-inik ukioqartuni aliasunnerup sunniutaanik anigoruminaatsiqartuni taakku inuuneranni agguaqatigiissillugu meeqqamut ataatsimut 236.000 kr.-it sipaarneqarsinnaasut, aamma 18-28-inik ukioqartuni inuusuttumut ataatsimut 288.000 kr.-it missaat [75].

ALIASUNNERUP SUNNIUTAANIK ANIGORUMINAATSUNIK KATSORSAANEQ

Norgep avannaani samit akornanni misissuinermi "The need for and barriers to professional help - a qualitative study of the bereaved in Sámi areas" tikkuarneqarpoq aliasuuteqartunut upalungaarsimaneq qimataasunut annertuumik pingaarteqartoq - pingaartumik sakkortuumik toqusooqarnermi taakkulu kingornatigut aliasuuteqarneranni. Pingaartumik upalungaarsimanerup imarisaa, sinaakkusiussat, killiliinerit aamma samit inuusaasiannut najukkani tulluarsaasoqarnissaanik pisariaqartitsineq misissorneqarsimapput. Misissuinermi inerniliisoqarpoq kulturini assigiinngitsuni ikorfartorneqarnissamut ikiorneqarnissamullu tamani pisariaqartitsisoqartoq, pingaartumik sakkortuumik toqusooqarnerani assersuutigalugu imminut toquttoqarnerani [81].

Pissusissamisoortut aamma katsorsartinnissamik pisariaqanngitsut aliasunnerup sunniutaasa akornanni immikkoortitsisinnaaneq pingaarteqarpoq. Ilisimatusarnerup tikkuarpaa pissusissamisoortumik aliasunnerup sunniutaanik katsorsaalluni pitsaaliuinerit kinguneqarneq ajortut qularnanngitsumillu piffissap ingerlanerani aliasunnerup sunniutai ajornersissinnaallugit [78]. Aliasunnerup sunniutai pissusissamisoortut taamaattumik attaveqarfinniit, ilaquttaniit, ikinngutiniit aamma aliasuuteqartunik ikorfartuinissamut neqeroorutiniit tapersersuisooqarneratigut taamaallat ikiorneqartariaqarlutik, qimataasut namminermisut inissisimasut naapissinnaalluti tassanilu aliasuuteqarnerminni kisimiittutut misigerpiarunnaarlutik.

Aammattaaq isumakkut nanertisimanerup aamma aliasunnerup sunniutai anigoruminaatsut assigiinngitsunik katsorsaanissamik pisariaqartitsisut akornanni immikkoortitsiuminaattoqarsinnaavoq. Siullertut taaneqartoq akuttunngitsumik nakorsaatini katsorsarneqartarpoq, akerlianilli siunnerfeqartumik aliasuuteqartunik katsorsaaneq aliasunnerup sunniutaanik anigoruminaatsunik katsorsaaneq sunniuteqartoq uppernarsineqarsimalluni, nakorsaatit pisut ilaanni taamaallaat sunniuteqartarlutik [82].

Maannakkut tarnip pissusaatigut katsorsaanerit assigiinngitsut pingasuupput, akuliunnernik tamanut akuliunnerit pillugit misissuinerit imminnut atassuteqanngitsunit marlunniit pitsaasumik angusat tunuliaqataralugit kaammattuutigineqarsinnaasoq. Akuliunnerit taakku tassaapput: Complicated Grief

Treatment" [82, 83], "cognitive behavioural therapy" [84, 85] aamma "therapist assisted online cognitive behavioral therapy" [86, 87].

Nunani tamalaani aamma Danmarkimi meeqqanut inuusuttunullu aliasunnerup sunniutaanik anigoruminaatsunik atugaqartunut akuliunnernik neriunaateqartunik arlalinnik peqarpoq.

Amerikamiut ilisimatusartut Dr. Irwin Sandler siuttoralugu 'The Family Bereavement Program' inerisarsimavaat, tassaasoq meeqqanut qimataasunut taakkulu angajoqqaavinut ataatsimoortunik katsorsaaneq. Katsorsaannermi sammineqarput 1) angajoqqaat qimataasut qanoq nammineq aliasunnertik passunneraat peqatigisaanillu meeqqaminnut ikorfartuillutik, aamma 2) taakku aliasunnermik passussinissaannut nukinnik sakkunillu meeqqat tunineqarneri. Katsorsaaneq siunnerfigineqartunik siunissami ungasinnerusumi sunniuteqarneranik uppersaasoqarpoq [88, 89].

Hollandimi Mariken Spuij suleqataalu ataasiakkaanik katsorsaanerit ingerlannissaannut suliaqarsimapput [90, 91], inuunermi pissutsitigut katsorsaannermik tunngaveqartoq. Katsorsaannermi annaasaqarnerup akuerinissaanut meeqqat ikiorneqarput, eqqarsaataat ajortut allanngortinneqarlutik ajortumillu pissusilersortarnerat unitsinneqarluni. Meeqqat angajoqqaavi ingerlatsinermi peqataatinneqarput, ilaatigut meeqqaminnut qimataasunut atassuteqarnerat nukittorsarniarlugu, ilaatigut meeqqaminnik pitsaanerpaamik qanoq ikiuisinnaanerannik angajoqqaat ilinniartinniarlugit. Katsorsaannerup sunniuteqarneranik uuttuiniarluni misiligutaasumik misissuineq naammassineqarsimavoq angusallu saqqummersinnissaat utaqqineqarluni.

Piffissami 2014-2019-imi Det Nationale Sørgecenter/Børn, Unge & Sorg nammineq periutsit tunngavigalugit meeqqani inuusuttunilu 28-it tikillugit ukiulinni aliasunnerup sunniutaanik anigoruminaatsunik atugaqartunik kaatsorsaannermit pisimasunik ilisimatinneqarnikkut aliasuuteqartunik katsorsaannermik inerisaasimavoq. Atuagarsornikkut aallaaviusoq tassaavoq marlunnik suliaqarnermi takussutissiaq[79]. Katsorsaannikkut pullaviusoq tassaavoq toqqaaneq, tarnip pissusaanik, inuunermi pissutsinik katsorsaannermi aamma oqaluttuarnikkut periutsit ilaallutik. Eqimattani akulliunneq sammisaqarluni eqimattani ingerlatsinikkut ingerlanneqarpoq:

1. Tikilluaqqusineq. Imminut ilinniarnaq
2. Ataataga/anaanaga inuttut kinaava
3. Napparsimaneq/tassanngaannartumik toqusoqarnera
4. Angajoqqaat toqummat
5. Ilisineq
6. Iliveq, aamma toqugaanni taava susoqassanersoq qanoq isumaqarfigineqarpa
7. Aliasunnermi misigissutsit/misigissutsit artornartut
8. Kammalaatit atuarfillu
9. Ilaquttat qanoq allanngorsimappat ileqqullu
10. Siunissaq annaasaqarsimalluni inooriaatsit

Qimataasup angajoqqaavi ilanngunneqassapput pisullu ingerlanera pillugu ilisimatinneqartarlutik. Meeqqanut aliasunnerup sunniutai aliasuuteqartunullu ikorfartuineq pillugu atuartitsisoqarluni angajoqqaanik ataatsimeeqateqartoqassaaq, kingullermillu eqimattaneereertoqarpat naggataarutaasumik oqaloqatiginnittoqarluni, angajoqqaq meerarlu peqataallutik. Sunniuteqarneranik misissuinermit inerninik misissueqqissaarneq maanna suliarineqarpoq.

2019-2021-imiit utoqqarnut 65-inik ukiulinniit aliasunnerup sunniutaanik anigoruminaatsunik atugaqartunut katsorsaannermik periutsinik inerisaasoqarlunilu misiligaasoqassaaq Århus Universitetimi aliasunneq pillugu ilisimatusartut aamma Dte Nationale Sørgecenteri suleqatigiillutik.

ILANNGUSSAQ 2: ILISIMATITSISSUT

KALAALLIT NUNAANNI IMMINUT TOQUTTUNUT IKINNGUTINIK ILAQUTTANILLU ANNAASAQARSIMASUT QIMATAASUT

Charlotte Brabstrup Hansenimit aamma Christina Viskum Lytken Larsenimit, SDU

Kalaallit Nunaanni aliasuuteqartunik sulinerup aliasuttunillu suliaqartunik qulaajaanermut atatillugu Børn, Unge & Sorgimut 2018-2019-imi suliarineqartaq

Ilisimatitsissummi matumani pineqarput Kalaallit Nunaanni imminut toquttunut ikinngutinik ilaquttanillu annaasaqarsimasut qimataasut. Misissueqqissaarneq Kalaallit Nunaanni innuttaasunik misissuinermit nalunaarsukkanik tunngaveqarpoq, ukiut sisamakkaarlugit suliarineqartartaq, Peqqissutsimut Naalakkersuisoqarfimmiit piginnaatitsissut tunngavigalugu Statens Institut for Folkesundhedimit (SDU)..⁵³

Imminut toquttunut qimataasut amerlassusaat killeqartumik misissorneqarlutillu uppersarneqarput. 2005-2010-imi kalaallit nunaanni innuttaasunik misissuinermit [92] kalaallit 3112-it imminut toqunneq pissutigalugu qimataaneq pillugu apeqqummut akissuteqarsimapput. Taamaattumik, misissuineq taanna aqutigalugu, inuit imminut toqunnermut ikinngutinik ilaquttanillu annaasaqartut ilisarnaataat pillugit inerniliisoqarsinnaavoq. Kingornatigut misissueqqissaarnerit "kalaaliusutut" imminnut nassuiartutut peqataasuniit nalunaarsukkanik aamma suaassuseq, ukiut nunamilu sumiinneq malillugu pingaartinneqartut nalunaarsukkanik tunngaveqarpoq.

Misissuinermit peqataasunit 62,1 %-it (n=1481) akipput ilaquttami qaninnersat ikinngutilluunniit ilaannit ataaseq imminut toqunnikkut annaasimallugu aamma 31,5 %-it (n=477) akillutik tamanna ukiup kingulliup iluani pisimasoq. Arnat angutillu assigiimmik nalunaarput ilaquttamik qanigisamik ikinngummilluunniit imminut toqunnermut annaasaqarsimallutik. Misissuinermit arnanit tamarmiusunit 62,8 %-it (n=703) taamatut annaasaqarsimaneq pillugu nalunaarput, angutinilu taanna 61,4 %-iulluni (n=778). Taamaalluni Kalaallit Nunaanni inuiaqatigiit ilarujussui annerusumik annikinnerusumilluunniit ilaquttaminnik ikinngutiminnilluunniit imminut toqunnikkut toqqaannartumik annaasaqarsimapput.

Kinali annaasaqarnermik misigisaqarsimanerani ukiutigut assigiinngitsoqarpoq, takujuk tabel 1.

Tabel 1. Imminut toqunnermut ilaquttamik ikinngummilluunniit annaasaqarsimasut amerlassusaat ukioqatigiinnut sisamanut agguarlugit. Kalaallit Nunaanni 2005-imiit 2010-mut Innuttaasunik Misissuineq. Najoqqutaq: [92]

Ukiut	Imminut toqunnerup malitsigisaanik ilaquttamik qanigisamik ikinngummilluunniit annaasaqarsimasut amerlassusaat.	p-nalia
18-24-nik ukiullit	65,4%	<0,001
25-34-nik ukiullit	70,0%	
35-59-nik ukiullit	59,9 %	
60+-nik ukiullit	50,5 %	

⁵³ <https://www.sdu.dk/da/sif/forskning/groenland>

Takussutissaq 1-mi takutinneqarpoq utoqqaanerusunut naleqqiullugu inuusunnerni imminut toqunnermut qanigisamik annaasaqartut amerlanerusut. Imaannguatsiarpoq inuusuttut utoqqarnut naleqqiullutik amerlanerusunik annaasaqarsimasut, naakk taakku sivikinnerusumik uumasimagaluartut.

Kalaallit inuusuttut aamma misissuinnermit: "Kalaallit Nunaanni inuusuttut atugaqarnerat 2011" takuneqarsinnaavoq imminut toquttunut annertunerusumik annaasaqarsimasut[93]. Tassani inuusuttut 15-17-it akornanni ukiullit imminut toqunnermut kina annaasimaneraat apeqqutigineqarpoq. Takussutissaq 2 takuuk

Takussutissaq 2. Imminut toqunnermut inunnik/ilaquttanik assigiinngitsunik annaasaqarsimasut amerlassusaat. Kalaallit Nunaanni inuusuttut atugaqarnerat 2011. Najoqqutaq:(2).

Ilaquttamik imminut toqunnermut annaasaqarsimasut amerlassusaat	32 %
Ikinngummik imminut toqunnermut annaasaqarsimasut amerlassusaat	18 %
Atuurfimmi imminut toqussimasumik ikinnguteqarsimasut amerlassusaat	18 %
Imminut toqussimasumik "arlaannik" ilisarisaqarsimasut amerlassusaat	42 %

Takussutissaq 2-mi takutinneqarpoq "Kalaallit Nunaanni inuusuttut atugaqarnerat 2011"-mi inuusuttut Innuttaasunik 2005-2010-mi misissuinnermi peqataasut assigalugit nalunngisaminnik imminut toqunnermit attugaasimasut. Innuttaasunik misissuinnermi aamma sumi najugaqarnermut aamma nalunngisani qaninnerni imminut toqunnerup kingunerisaanik annaasaqarnermik misigisaqarsimasut assigiinnginneri takuneqarsinnaavoq, takujuk takussutissaq 3.

Takussutissaq 3. Imminut toqunnermut ilaquttamik ikinngummilluunniit annaasaqarsimasut amerlassusaat, najugaqarfinnut agguarlugit. Kalaallit Nunaanni 2005-imiit 2010-mut Innuttaasunik Misissuineq. Najoqqutaq (1).

Najugaq	Imminut toqunnerup malitsigisaanik ilaquttamik qanigisamik ikinngummilluunniit annaasaqarsimasut amerlassusaat.	p-nalia
Nuuk	64,0%	<0,001
Illoqarfik	58,6 %	
Nunaqarfik	72,0%	

Takussutissaq 3-mi takutinneqarpoq imminut toqunnermut ilaquttamik qaninnermik ikinngummilluunniit annaasaqarsimasut nunaqarfinneersut amerlanersaasut, akerlianilli ikinnerusut illoqarfinniillutik, tassani Nuuk ilaatinneqarnani. Taamaaqataanik imminut toqunnermik qimataasut agguarnerini assigiinngissuseq nunap immikkoortuini takuneqarsinnaalluni (takujuk takussutissaq 4).

Takussutissaq 4. Imminut toqunnermut ilaquttamik ikinngummilluunniit annaasaqartut amerlassusaat nunap immikkoortuinut agguarlugit. Kalaallit Nunaanni 2005-imiit 2010-mut Innuttaasunik Misissuineq. Najoqqutaq: (1).

Nunap immikkoortua	Imminut toqunnerup malitsigisaanik ilaquttamik qanigisamik ikinngummilluunniit annaasaqartut amerlassusaat.	p-nalia
Kujataa	53,2 %	<0,001
Qeqqa	63,7 %	
Avannaa	63,0 %	

Tunu	70,2 %	
Avanersuaq (Qaanaaq)	73,3 %	

Takussutissaq 4-mi takuneqarsinnaavoq imminut toqunneq pissutigalugu ilaquttamik qanigisamik ikinngummilluunniit annaasaqartut Tunumi aamma Avanersuarmi amerlanersaasut. Takussutissaq 3-mi aamma 4-mi Kalaallit Nunaanni imminut toqussimasut nunami siaruarsimapput [58], ukiuni kingullerni imminut toquttut Tunumi aamma Avanersuarmi amerlanersaasimallutik, 1970-ikkut assersuullugu, taamani Nuummi qaffasinneraasimalluni, imminut toquttarnerit amerlasuut aallartimmata.

Alliartornermi atukkat artornartut qimataasut akornanni atugaanerupput

Ataasiakkaat alliartornermi atugaat inuunerup ingerlaqqinnerani unamminartut qanoq anigornernut annertuumik pingaaruteqarsinnaapput. Inunnik misissuinermi 2005-2010-imeersumi peqataasut alliartornermi atugaannut aperisoqarpoq. Tassunga ilanngullugu angerlarsimaffimmi meeraaffigisami imigassamik ajornartorsiuteqarneq imaluunniit persuttaqaasimaneq aamma/imaluunniit meeqqamut kinguaassititigut atornerluinermik misigisaqarsimanersut. Takussutissaq 5-imi takutinneqarpoq angerlarsimaffimmi meeraaffigisami alliartornermut tunngatillugu imminut toqunnermut qimataasut amerlassusaat.

Takussutissaq 5. Angerlarsimaffimmi meeraaffigisami imigassamik ajornartorsiuteqarfiusumi alliartornermut tunngatillugu imminut toqunnermut qimataasut amerlassusaat. Kalaallit Nunaanni 2005-imiit 2010-mut Innuttaasunik Misissuineq. Najoqqutaq: (1).

Angerlarsimaffimmi meeraaffigisami imigassamik ajornartorsiuteqarnermik misigisaqarsimaneq	Imminut toqunnerup malitsigisaanik ilaquttamik qanigisamik ikinngummilluunniit annaasaqarsimasut amerlassusaat.	p-nalia
Aap, akuttunngitsumik	70,4 %	<0,001
Aap, ilaannikkut	65,7 %	
Naamik, taamaanngisaannarpoq	54,9 %	

Takussutissaq 5-imi takutinneqarpoq angerlarsimaffimmi meeraaffigisami imigassamik ajornartorsiuteqakulanermik eqqaasaqartuni imminut toqunnermut qimataasut amerlanersaasut. Taamaaqataanik angerlarsimaffimmi meeraaffigisami persuttaanermik misigisaqarsimanermut tunngatillugu imminut toqunnermut qimataasut amerlassusaasa assigiinnginneri misissorneqarput, angerlarsimaffimmi meeraaffigisami persuttaanermik misigisaqarsimasut inuit aamma taamatut misigisaqarsimanngitsut akornanni (takussutissaq 6).

Takussutissaq 6. Imminut toqunnermut qimataasut akornanni angerlarsimaffimmi meeraaffigisami persuttaanermik misigisaqarsimasut amerlassusaat. Procent. Kalaallit Nunaanni 2005-imiit 2010-mut Innuttaasunik Misissuineq. Najoqqutaq: (1)

Angerlarsimaffimmi meeraaffigisami persuttaanermik misigisaqarsimaneq	Imminut toqunnerup malitsigisaanik ilaquttamik qanigisamik ikinngummilluunniit annaasaqarsimasut amerlassusaat.	p-nalia
Aap, tamatigungajak	80,0%	0,013
Aap, ilaannikkut	71,7 %	
Naamik atorineqanngisaannarpoq	59.9 %	

Takussutissaq 6-mi takutinneqarpoq angerlarsimaffimmi meeraaffigisami persuttaanermik misigisaqarsimasuni aamma imminut toqunnermut ilaquttamik qanigisamik ikinngummilluunniit annaasaqarsimasut amerlanersaasut. Apeqquilli taanna inuit misissorneqartut ilaannut ikinnerusunut ilaangilaq taamaattumillu nuna tamakkerlugu agguaqatigiissinerunani.

Aammattaaq meeraanermi kinguaassiutitigut atornerlungaasimanerup aamma imminut toqunnermut ilaquttamik ikinngummilluunniit annaasaqarsimasut akornanni ataqatigiittoqarnera takuneqarsinnaavoq (takussutissaq 7).

Takussutissaq 7. Meeraanermi kinguaassiutitigut atornerlungaasimanerup tunngatillugu imminut toqunnermi qimataasimasut amerlassusaat. Kalaallit Nunaanni 2005-imiit 2010-mut Innuttaasunik Misissuineq. Najoqqutaq: (1).

Meeraanermi atornerlungaasimasut	Imminut toqunnerup malitsigisaanik ilaquttamik qanigisamik ikinngummilluunniit annaasaqarsimasut amerlassusaat.	p-nalia
Aap	71,9 %	<0,001
Naamik	58,2 %	

Takussutissaq 7-imit takuneqarsinnaavoq meeraanermi kinguaassiutitigut atornerlungaasimasuni aamma imminut toqunnermut ilaquttamik ikinngutinillu annaasaqarsimasut amerlanersaasut meeraanermi atornerlungaasimanngitsunut assersuukkaanni.

Takussutissat qulaaniittut (5-7) takutippaat inuit alliatortnerminni artorsartinneqareersimasut, uani angerlarsimaffimmi meeraaffigisami imigassamik atornerluinertut, angerlarsimaffimmi meeraaffigisami persuttaanermik aamma meeraanermi kinguaassiutitigut atornerlungaasut uuttorlugit, aamma taakkuusut imminut toqunneq pissutigalugu ilaqttaamik qanigisamik ikinngutinillu qanigisanik annertunerusumik annaasaqarnermik misigisaqarsimasut.

Inuusuttut 15-17-inik ukiullit akornanni imminut toqunnissamik eqqarsaatit

Kalaallit Nunaannut atatillugu imminut toqunnermut qimataasutut aamma imminut toqunnissamik nammineq pissuseqarnerup akornanni ataqatigiinneq "Kalaallit Nunaanni inuusuttut atugaat 2001"-imi misissuinermit issuaanernit takuneqarsinnaapput, inuusuttut imminut toqoriarsimanerup tunngavilersuuteqarlutik:

"Qatanngutikka angajullit ilaarniarsaraakka. Pineqartoq aamma imminut toquppoq."

"Aanaanaga maqaasivara. Taanna aamma imminut toquppoq, ilagerusuppara. Takorusuttorujussuara. Aamma ilimagivara imminut toqukkuma takusinnaalissallugu. Niviarsiaanaavunga sianiitsoq..."

"Aaanagigaluaru aanagigaluaralu maqaasivaak. Arfineq pingasunik ukioqartunga aananaga imminut toquppoq. Aamma aanaga imaani toqoqqasoq nassaarineqarpoq." [94]

Misissuinerup inuusuttuni imminut toqoriarsimanerup nassuiaataaernerisartoq tassaavoq inunnik toqusimasunik maqaasisaqarneq[94].

Kalaallit Nunaanni inunnik misissuinerup 2005-2010-imiit nalunaarsukkat aamma "Kalaallit Nunaanni inuusuttut atugaat 2011" takutippaat misissuinerup peqataasut arlalissuit imminut toqunnermut ilaqttaaminnik ikinngutininnillu annaasaqarsimasut. Erseqqinnerusumik oqaatigineqarsinnaavoq imminut toqtutut qimataasut amerlanertigut 35-it inorlugit ukioqartuusartut, amerlanertigut nammineq meeraanerminni alliatortnerminni artorsarnartunik misigisaqarsimasut. Misissueqqissaarnerit aamma ersersippaat tarnikkut ajortumik sunniutaasut imminut toqunnermut qimataasuni atuigaanerusoq imminut

toqunnermut qimataasimanngitsunut assersuukkaanni. Nalunaarsukkat aamma takutippaat imminut toquttunut qimataasuunerup aamma nammineq imminut toqunnissamik pissuseqarnerup akornanni ataqtigiiittoqartoq. Misissueqqissaarnerit uppersarparaat Kalaallit Nunaanni imminut toqunnermut qimataasut imminut toqoriataarsinnaasut, immikkut sammineqartariaqartut.

ILANNGUSSAQ 3: APERSUINERMI NAJOQQUTAQ

Aallaqqaasiut

BU&S AAMMA DNS-imit naatsumik ilisaritsineq (ukiumut nalunaarusiaq aamma takorluukkatta allanneqarneri tunniuppagut)

Børn, Unge & Sorgimi - Det Nationale Sorgcenteri Danmarkimi ukiuni kingullerni marlussunni Kalaallit Nunaanni atuarfinniit saaffiginnissutinik tigusaqartarpugut, ikioqqullutik atassuteqartut meeqqani inuusuttunilu aliasunneq aamma aliasuuteqartunik suliaqarneq pillugu suliatigut ilisimasanik annertunerusunik siunnersuutinillu perusuttut ilaatigut aliasuuteqartunik oqaloqateqartarnermik aallartitsinissamut atatillugu. Tamanna nunaqqatigiinni imminut toquttoqarnerani, ajunaartoqarnerani toqutsisoqarneraniluunniit sakkortuumik toqusut amerlasuut akuttunngitsullu tunngavigalugu pivoq, ilaatigut meeqqani inuusuttunilu tarnikut atukkatigut annertuunik kingunerlutsitsisimasuni. Taamaattumik Kalaallit Nunaanni aliasunnerup qanoq ittuunera misissussavarput aamma suliaqartut neqeroorutillu suut pissarsiarineqarsinnaasut qulaajarlugit. Nunani Avannarlerni Ministerit Siunnersuisoqatigiivi misissuineq aningaasatigut tapiiffigaat. Aliasuuteqartunut suliatigut ilinniarsimasut (peqqissaasut, isumaginninnermi peqqinnissamilu assistentit, isumaginnittoqarfimmi sulisut, ilinniartitsisut, politiit, palasit, tarnip pissusaanik ilisimasallit il.il.) ilisimasaat neqeroorutaallu paasisaqarfiginerunissaat soqutigaarput.

DNS aliasunneq pillugu arlaatigut ilisimasaqarpoq - kisianni Kalaallit Nunaat pillugu annikitsunik ilisimasaqarluta. Maaniipput tusarnaarniarluta aamma nunassinni aliasunneq pillugu ilinniarniarluta.

Apersuinermi matumani siunertaq tassaavoq Kalaallit Nunaanni pisoq aliasunneq eqqartussallugu aamma aliasunnermut tunngasuni ilisimasanik suleriaarsinillu katersissalluta.

Ilusaa pillugu naatsumik ilisimatitsineq

- Apersuineq immiussissummut immiunneqassaaq
- Immiussat kingornatigut nungusarneqassapput
- Nipangiussisussaataaneq pillugu ilisimatitsineq - apersuinermi sammineqartunut taamaallaat attuumassuteqarpoq
- Apersorneqarneq 1 tiimip missaanni sivissussuseqassaaq.

Apersuineq

Najoqqutassanik apeqquteqarluta aallarniuteqassaasut:

- Ateq, ukiut, taaguut, suliffik, ukiunik qassinik misilittagaqarneq - apersuinermi sammineqartunut taamaallaat attuumassuteqarpoq
- Kalaallit Nunaanni misilittakkatit naatsumik oqaluttuarikkat

Politikerinik/naalakkersuisoqarfimmik/kommunimik apersuinermit immikkut

- Kalaallit Nunaannut atatillugu suliniutisi sammisasi oqaluttuarisigit
- Tassunga ilanngullugit ilisimasarisinnaasagut suliniutit immikkut - (najoqqutassiamut matumunga ilanngunneqartumik paasissutissiisoq/kattuffik pillugu naatsumik allagaqassuugut)
- Siunissami Kalaallit Nunaat pillugu persiussiaq/suliniut pillugu oqaluttuarit

Kalaallit Nunaanni aliasunneq (pisup aliasunnerup qanilliarturnera)

- Annaasaqarnermut aliasuuteqarnermut naleqqiullugu kalaallit nunaanni ileqquusut pillugit illit inissiffiit/illit isummat aallaavigalugu oqaluttuarit
- Aliasunneq Kalaallit Nunaanni paquminartuunersoq misigiviuk? Sooq?
  - Annaasaqarsimanermit atatillugu paquminartut assigiinngissuseqarpat? Soorlu imminut toqunnermi?

- Misigisimavit annaasaqarneq aliasuuteqarnerluunniit pillugu ilaquttanik ikinngutinilluunniit oqaloqateqartoqarsinnaasoq? Qanoq? Soormi?
- Qanoq kalaallit nunaanni ataqatigiissillugu aliasuuteqarneq aamma aliasuuteqarneq pillugu oqaloqatigiinnerni assigiinngitsoqarsoraajuk?
- Upperisa anersaalerinerlu aliasuuteqarnermut Kalaallit Nunaanni pingaaruteqarsoraajuk?

Aliasunneq anigoruminaatsoq

- Aliasunneq Kalaallit Nunaanni qanoq ilinerani anigoruminaatsunngortanera misigisimaviuk?
- Illit sulininni imaluunniit inuinnartut inuuninni anigoruminaatsumik aliasuuteqarluni atugaqartumik eqqaasaqarsinnaavit? Tamanna qanoq tunngavilersorpiuk? Taanna qanoq isigaajuk? Pineqartumut sutigut kingunerlutsitsiva? Sooq anigoruminaatsuusoraajuk?

Aliasunnerup inuuniarnikkullu ajornartorsiutit allat akornanni ataqatigiinneq

- Aliasunnerup aamma inuuniarnikkut ajornartorsiutit allat akornanni kalaallit nunaanni inuiaqatigiinni ataqatigiittoqarpa

Neqeroorutit suliaqartullu pillugit qulaajaaneq

- Illit sulininni aliasuuteqartut sumi naapittarpigit?
- Inissisimaffiup taassuma isumaginissaanut naleqqiullugu illit qanoq inissisimavit?
  - Aliasunneq pillugu napparsimasunik/sullitannik/atuartunik oqaloqateqartarpit
- Inissisimanerup taassuma isumaginissaanut piareersimasutut misigivit? Qanoq/sooq?
  - Ilisimasat/piginnaasat suminngaanniit pigaaajuk?
  - Ilisimasanik piginnaasanik annertunerusunik pisariaqartitsineq
- Aliasuuteqartoq annertunerusumik ikiorserneqartariaqartoq isumaqaruvit arlaannut innersuussisinnaavit? Meeqqat, inuusuttuaqqat, inersimasut utoqqaalluunniit? Internettikkut/toqqaannartumik/Facebook

Siumut sammisumik neqeroorutit piginnaasallu

- Annertunerusumik ikorfartuinissamik neqerooruteqarnissamilluunniit pisariaqartitsisoqartoq takusinnaaviuk
  - Sumi? Qanoq? Sooq?
  - Suliassaqaarfik ineriartortinneqassappat kalaallit nunaannut atatillugu suut immikkut alaatsinaanneqassappat? Illoqarfik/nunaqarfik il.il.

Aamma naggasiillutik oqaasissaqarpit - alaatsinaassinnaasatsinnut pingaaruteqarsorisannik eqqarsaateqanngitsoorsimavugut? Arlaat oqaloqatigisariaqarparput?

ILANNGUSSAQ 4 ATUAKKAT TUNNGAVIGISALLU

1. WHO. ICD11 Diagnose Classification. 2018; Available from: <http://www.who.int/classifications/icd/en/> og <https://icd.who.int/browse11/l-m/en#/http://id.who.int/icd/entity/1183832314>.
2. Bonanno, G., Boerner, K., Wortman, C.B. , Trajectories of grieving, in Handbook of Bereavement research and practice: Advances in theory and intervention. 2008, American Psychological Association.: Washington, DC. q. 287-307.
3. Bonanno, G.A., M. Westphal, and A.D. Mancini, Resilience to loss and potential trauma. *Annu Rev Clin Psychol*, 2011. **7**: q. 511-35.
4. de Groot, M. and B.J. Kollen, Course of bereavement over 8-10 years in first degree relatives and spouses of people who committed suicide: longitudinal community based cohort study. *BMJ*, 2013. **347**: q. f5519.
5. Bjerregaard, P. and C.V.L. Larsen, Three lifestyle-related issues of major significance for public health among the Inuit in contemporary Greenland: a review of adverse childhood conditions, obesity, and smoking in a period of social transition. *Public Health Rev*, 2018. **39**: q. 5.
6. Tal Young, I., et al., Suicide bereavement and complicated grief. *Dialogues Clin Neurosci*, 2012. **14**(2): q. 177-86.
7. Latham, A.E. and H.G. Prigerson, Suicidality and bereavement: complicated grief as psychiatric disorder presenting greatest risk for suicidality. *Suicide Life Threat Behav*, 2004. **34**(4): q. 350-62.
8. Rosenblatt, P.C., Grief across cultures: A review and research agenda, in Handbook of Bereavement Research and Practice. 2008, APA, Washington DC.
9. Bonanno, G.A. and S. Kaltman, The varieties of grief experience. *Clin Psychol Rev*, 2001. **21**(5): q. 705-34.
10. Bonanno, G.A., et al., Resilience to loss and chronic grief: a prospective study from preloss to 18-months postloss. *J Pers Soc Psychol*, 2002. **83**(5): q. 1150-64.
11. Mogensen, R.J., Engelbrekt, P., At forstå sorg - Teoretiske og praktiske perspektiver. 2013: Samfundslitteratur.
12. Guldin, M., Tab og sorg. Vol. 1. udgave 2. oplag. 2014: Hans Reitzels Forlag.
13. Boelen, P.A., et al., Prolonged Grief Disorder, depression, and posttraumatic stress disorder are distinguishable syndromes. *J Affect Disord*, 2010. **125**(1-3): q. 374-8.
14. Mostofsky, E., et al., Risk of acute myocardial infarction after the death of a significant person in one's life: the Determinants of Myocardial Infarction Onset Study. *Circulation*, 2012. **125**(3): q. 491-6.
15. Stroebe, M., H. Schut, and W. Stroebe, Health outcomes of bereavement. *Lancet*, 2007. **370**(9603): q. 1960-73.
16. Astrup, E. Snart bliver sorg en diagnose. 2016; Available from: <http://politiken.dk/indland/art5614584/Snart-bliver-sorg-en-diagnose>.
17. WHO. Diagnosemanual. 2018; Available from: <http://www.who.int/classifications/icd/en/> og <https://icd.who.int/browse11/l-m/en#/http://id.who.int/icd/entity/1183832314>
18. Boelen, P.A. and G.E. Smid, Disturbed grief: prolonged grief disorder and persistent complex bereavement disorder. *BMJ*, 2017. **357**: q. j2016.
19. Larsen, L., L. Lauritzen, and M. O'Connor, Kompliceret sorg og vedvarende sorglidelse. *Psyke & Logos*, 2019. **39**(1): q. 15-36.
20. Burke, L.A. and R.A. Neimeyer, Prospective risk factors for complicated grief: A review of the empirical literature, in Complicated grief: Scientific foundations for health care professionals. 2013, Routledge/Taylor & Francis Group: New York, NY, US. q. 145-161.
21. Melhem, N.M., et al., Comorbidity of axis I disorders in patients with traumatic grief. *J Clin Psychiatry*, 2001. **62**(11): q. 884-7.

22. Silverman, G.K., J.G. Johnson, and H.G. Prigerson, Preliminary explorations of the effects of prior trauma and loss on risk for psychiatric disorders in recently widowed people. *Isr J Psychiatry Relat Sci*, 2001. **38**(3-4): q. 202-15.
23. Vanderwerker, L.C., et al., An exploration of associations between separation anxiety in childhood and complicated grief in later life. *J Nerv Ment Dis*, 2006. **194**(2): q. 121-3.
24. Johnson JG1, Z.B., Greer JA, Prigerson HG., Parental control, partner dependency, and complicated grief among widowed adults in the community. *J Nerv Ment Dis.* ,2007. **195**(1): q. 26-30.
25. Cleiren, M., *Bereavement and Adaptation: A Comparative Study of the Aftermath of Death* 1 edition ed. 1992: Taylor & Francis
26. Keesee, N.J., J.M. Currier, and R.A. Neimeyer, Predictors of grief following the death of one's child: the contribution of finding meaning. *J Clin Psychol*, 2008. **64**(10): q. 1145-63.
27. Easterling, L.W., et al., Spiritual experience, church attendance, and bereavement. *J Pastoral Care*, 2000. **54**(3): q. 263-75.
28. Coleman, R.A. and R.A. Neimeyer, Measuring meaning: searching for and making sense of spousal loss in late-life. *Death Stud*, 2010. **34**(9): q. 804-34.
29. Layne, C.M., et al., Effectiveness of a school-based group psychotherapy program for war-exposed adolescents: a randomized controlled trial. *J Am Acad Child Adolesc Psychiatry*, 2008. **47**(9): q. 1048-62.
30. McClatchey IS1, V.M., Lee J, Bride B., Traumatic and complicated grief among children: one or two constructs? *Death Stud.* , 2014. **38**(1-5): q. 69-78.
31. Cerel, J., et al., Childhood bereavement: psychopathology in the 2 years postparental death. *J Am Acad Child Adolesc Psychiatry*, 2006. **45**(6): q. 681-90.
32. Pfeffer, C.R., et al., Child survivors of parental death from cancer or suicide: depressive and behavioral outcomes. *Psychooncology*, 2000. **9**(1): q. 1-10.
33. Alisic, E., et al., Children's Mental Health and Well-Being After Parental Intimate Partner Homicide: A Systematic Review. *Clin Child Fam Psychol Rev*, 2015. **18**(4): q. 328-45.
34. Brent, D., et al., The incidence and course of depression in bereaved youth 21 months after the loss of a parent to suicide, accident, or sudden natural death. *Am J Psychiatry*, 2009. **166**(7): q. 786-94.
35. Kaplow, J.B., K.H. Howell, and C.M. Layne, Do circumstances of the death matter? Identifying socioenvironmental risks for grief-related psychopathology in bereaved youth. *J Trauma Stress*, 2014. **27**(1): q. 42-9.
36. Melhem, N.M., et al., Phenomenology and correlates of complicated grief in children and adolescents. *J Am Acad Child Adolesc Psychiatry*, 2007. **46**(4): q. 493-9.
37. Melhem, N.M., et al., Antecedents and sequelae of sudden parental death in offspring and surviving caregivers. *Arch Pediatr Adolesc Med*, 2008. **162**(5): q. 403-10.
38. Pynoos, R., Grief and Trauma in Children and Adolescents. *Bereavement Care*, 1992. **11**(1): q. 2-10.
39. Dyregrov, K.o.D., A. , Barn og unge som pårørende ved kreft. Hvordan kan barns situasjon og foreldres omsorgskapasitet styrkes i et rehabiliteringsperspektiv? 2011, Senter for Krisepsykologi. .
40. Melhem, N.M., et al., Traumatic grief among adolescents exposed to a peer's suicide. *Am J Psychiatry*, 2004. **161**(8): q. 1411-6.
41. Tremblay, G.C. and A.C. Israel, Children's Adjustment to Parental Death. *Clinical Psychology , Science and Practice*, 2006. **5**(4): q. 424-438.
42. Webb, N.B., *Helping bereaved children: A handbook for practitioners* 2nd ed. 2002, New York, NY: Guilford Press.
43. Melhem, N.M., et al., Grief in children and adolescents bereaved by sudden parental death. *Arch Gen Psychiatry*, 2011. **68**(9): q. 911-9.
44. Weller, R.A., et al., Depression in recently bereaved prepubertal children. *Am J Psychiatry*, 1991. **148**(11): q. 1536-40.
45. Brown, E.J., et al., Childhood traumatic grief: a multi-site empirical examination of the construct and its correlates. *Death Stud*, 2008. **32**(10): q. 899-923.

46. Kalter, N., Lohnes, L.L., Chasin, J., The Adjustment of Parentally Bereaved Children: I. Factors Associated with Short-Term Adjustment. *Journal of Death and Dying*, 2003. **46**(1).
47. Kranzler, E.M., et al., Early childhood bereavement. *J Am Acad Child Adolesc Psychiatry*, 1990. **29**(4): q. 513-20.
48. Lin, K.K., et al., Resilience in parentally bereaved children and adolescents seeking preventive services. *J Clin Child Adolesc Psychol*, 2004. **33**(4): q. 673-83.
49. Van Eerdewegh, M.M., P.J. Clayton, and P. Van Eerdewegh, The bereaved child: variables influencing early psychopathology. *Br J Psychiatry*, 1985. **147**: q. 188-94.
50. Kisitsisitigut paasisutissat, G. Naatsorsueqqissaartarfik. Available from: <http://www.stat.gl>
51. Kisitsisitigut paasisutissat, G., Bepfolkning, in *Statistisk Årbog*. 2016, Naatsorsueqqissaartarfik.
52. TELE-POST. Telepost pillugu periusissiaq. 2017; Available from: https://telepost.gl/sites/default/files/strategi_17-20_dk.pdf.
53. Nordlund, M., Facebook samler Grønland, in *Greenland Today*. 2016.
54. M., R., Grønlandisering har ødelagt folkeskolen, in *Kalaallit Nunaata Radioa*. 2018.
55. Bjerregaard, I.K.D.-P.P., Kalaallit Nunaanni inunnik misissuineq 2014; Inuunermi atukkat, inuusaaseq peqqissuserlu. 2016: Statens Institut for Folkesundhed.
56. Lytken Larsen, C., et al., Kalaallit Nunaanni inunnik misissuineq 2018 - Inuunermi atukkat, inuusaaseq peqqissuserlu. Inuit peqqissusiannut uuttuutit pillugit takussutissiaq. 2019, Statens Institut for Folkesundhed, DSU.
57. Silviken, A.G., LS.; Berntsen, G.; Dyregrov, K., Sudden and unexpected death in Sami areas in Norway - A qualitative study of the significance of religiosity in the bereavement process. *Suicidology Online*, 2015. **6**: q. 53-62.
58. Bjerregaard, P. and C.V.L. Time trend by region of suicides and suicidal thoughts among Greenland Inuit. *Int J Circumpolar Health*, 2015 **74**(1): q. 26053.
59. Bjerregaard, P., Inuit Health in transition, Survey 2005-2008, Population sample and survey methods. 2009, Syddansk Universitet: Statens Institut for Folkesundhed.
60. Greenland, G.o., Killiliisa - Kinguaassititigut atornerluinernut Naalakkersuisut periusissiaat 2018-2022. 2018.
61. Greenland, G.o., Grønlands Regerings Nationale strategi for selvmordsforebyggelse 2013-2019. q. 7.
62. Greenland, G.o., Redegørelse om Sundhedsreformen, 2010. 2010, Peqqissutsimut Naalakkersuisoqarfik.
63. Ingemann, C., Lytken Larsen, C.V, Evaluering af Grønlands Sundhedsreform. 2018: Statens Institut for Folkesundhed, Center for Sundheds-forskning i Grønland, Denmark.
64. Arnfjord, S., Sonniks, M., Berliner, P., Trøndheim, T., Psykologi i Grønland - en refleksion. *Psyke og Logos*, 2017. **31**(1).
65. Ilaqutariissutimut Naalakkersuisoqarfik, L.o.S.A., Angalasartut - Inersimasunik meeraanerminni kinguaassititigut atornerlunneqarsimallutik kingunerlutsitsisunik katsorsaasartut, Angalasartut katsorsaallutik angalanerat pillugu nassuiaat aamma september 2013-imiit januar 2015 ilanngullugu suliniutip aallartinnerani katsorsaasarnert. 05-03-2015.
66. Justitsvæsen, D.f.F.o., Bryd tavsheden - Stop volden. PERSUTTAASARNEQ AKIORNIARLUGU 2014-IMIIT 2017-IMUT NAALAKKERSUISUT PERIUSISSIAAT ILIUSISSATULLUT PILERSAARUTAAT. 2013.
67. Isumaginninnermik Aqutsisoqarfik, NALILERSUINEQ 2018 -Illernit: Nuna tamakkerlugu qimarngui katsorsaasarfillu 2018.
68. Inatsisunik atuutsitsineq, D.D.f.S.A.o., Ulloq unnuarlu paaqqinniffiit pillugit misissueqqissaarneq nalilersuinerlu. 2011.
69. Isumaginninnermik Aqutsisoqarfik, D., Kalaallit Nunaanni meeqqanik inuusuttunillu isumaginninnikkut aarlerinartorsiortunik sullissinnermi Kalaallit Nunaanni Namminersorlutik Oqartussanik tapersersuinnermik suliniarneq 2017.
70. Statens Institut for Folkesundhed, C.f.S.-f.i.G., Midtvejsevaluering af Folkesundhedsprogrammet Inuuneritta august 2011. 2011.

71. Isumaginninnermik Aqutsisoqarfik, Kalaallit Nunaanni meeqqanik inuusuttunillu isumaginninnikkut aarlerinartorsiorunik sullissinnermi Kalaallit Nunaanni Namminersorlutik Oqartussanik tapersersuinnermik suliniarneq. 2017.
72. Akileraartarnermut Atugarissaarnermullu Isumalioqatigiissitaq, N.S.-o., Pigissaarnissarput atugarissaarnerpullu massakkut iliuuseqarfigineqartariaqarput. Akileraartarnermut Atugarissaarnermullu Isumalioqatigiissitaq isumaliutissiissta. 2011.
73. Daugaard Andersen, L., Uddannelsessystemet i Grønland, in Dagens Grønland. 2015: Kalaallit Illuat Københavnimi
74. Politi, G. Politiet i Grønlands årsstatistik 2017; Available from: <https://politi.gl/statistik/aarsstatistik>.
75. Management, R., Cost-benefit undersøgelse 2012: Børn, Unge & Sorg.
76. Grønland, K., Årsrapport 2013 2013.
77. MIO, B., MIOp Periusissiatut pilersaarutaa anguniagaalu 2018-2021. 2017.
78. Wittouck, C., Van Autreve, S., De Jaegere, E., Portzky, G., van Heeringen, K., The prevention and treatment of complicated grief: a meta-analysis. *Clin Psychol Rev.*, 2011. **31**(1): q. 69-78.
79. Stroebe, M. and H. Schut, The dual process model of coping with bereavement: rationale and description. *Death Stud*, 1999. **23**(3): q. 197-224.
80. Deloitte, Kompliceret sorg - Vurdering af de økonomiske potentialer ved en kvalificeret og evidensbaseret indsats over for kompliceret sørgende - notat. . 2016.
81. Dyregrov, K.B., G.; Silviken, A., The need for and barriers to professional help – a qualitative study of the bereaved in Sámi areas. *Suicidology Online*, 2014. **5**: q. 47-58.
82. Shear, M.K., et al., Optimizing Treatment of Complicated Grief: A Randomized Clinical Trial. *JAMA Psychiatry*, 2016. **73**(7): q. 685-94.
83. Shear, K., et al., Treatment of complicated grief: a randomized controlled trial. *JAMA*, 2005. **293**(21): q. 2601-8.
84. Boelen, P.A., et al., Treatment of complicated grief: a comparison between cognitive-behavioral therapy and supportive counseling. *J Consult Clin Psychol*, 2007. **75**(2): q. 277-84.
85. Bryant, R.A., et al., Treating prolonged grief disorder: a randomized clinical trial. *JAMA Psychiatry*, 2014. **71**(12): q. 1332-9.
86. Eisma, M.C., et al., Internet-Based Exposure and Behavioral Activation for Complicated Grief and Rumination: A Randomized Controlled Trial. *Behav Ther*, 2015. **46**(6): q. 729-48.
87. Wagner, B., C. Knaevelsrud, and A. Maercker, Internet-based cognitive-behavioral therapy for complicated grief: a randomized controlled trial. *Death Stud*, 2006. **30**(5): q. 429-53.
88. Ayers, T.S., et al., The Family Bereavement Program: description of a theory-based prevention program for parentally-bereaved children and adolescents. *Omega (Westport)*, 2013. **68**(4): q. 293-314.
89. Sandler, I.N., et al., Long-term effects of the family bereavement program on multiple indicators of grief in parentally bereaved children and adolescents. *J Consult Clin Psychol*, 2010. **78**(2): q. 131-43.
90. Spuij, M., van Londen-Huiberts, Boelen, B.A., Cognitive-Behavioral Therapy for Prolonged Grief in Children: Feasibility and Multiple Baseline Study. *Cognitive and Behavioral Practice*, 2013. **20**(3): q. 349-361.
91. Spuij, M., et al., The effectiveness of Grief-Help, a cognitive behavioural treatment for prolonged grief in children: study protocol for a randomised controlled trial. *Trials*, 2013. **14**: q. 395.
92. Bjerregaard, P., Inuit Health in Transition: Greenland Survey 2005-2010: Population Sample and Survey Methods. Naalagaaffiup Statens Institut for Folkesundhed.
93. Pedersen, C.P. and P. Bjerregaard, Det svære ungdomsliv. Inuusuttut Kalaallit Nunaanni atugaqarnerat 2011-meeqqat atuarfianni angajullit akornanni misissuineq [The Challenging Years in Youth. A Survey of the Well-being among Secondary School Respondents], 2011.
94. Pedersen, C.P. and P. Bjerregaard, Det svære ungdomsliv - Unges trives i Grønland 2011 - en undersøgelse blandt de ældste folkeskoleelever [The Challenging Years in Youth. A Survey of the Well-being among Secondary School Respondents, in Danish]. 2012.

DET
NATIONALE
SORGCENTER